

**ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РАКОВИЧ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.98.067

**ДИСЕРТАЦІЯ
МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ
ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ**

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **М.М. Ракович**

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Мудрецька Ганна Володимирівна

Одеса – 2024

АНОТАЦІЯ

Ракович М.М. Методика розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2024.

Дисертація є монографічним дослідженням основних проблемних питань, пов'язаних з формуванням методики розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом в сучасних умовах.

На основі аналізу чинного законодавства, слідчо-судової практики і наукових досліджень робиться висновок, що вихідними положеннями для формулювання методичних рекомендацій щодо розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом є кримінально-правова і криміналістична характеристика кримінальних правопорушень даного виду, яка включає наступні положення: предметом посягання є тільки механічний транспортний засіб, який приводиться в рух за допомогою двигуна внутрішнього згорання або електричного двигуна потужністю понад 3 кВт; суб'єктом кримінального правопорушення є особа, яка не має права на користування конкретним транспортним засобом, яким вона заволодіває; потерпіла особа, зазвичай, знаходиться у закономірному зв'язку з особою, яка вчинила кримінальне правопорушення та обраним ним способом заволодіння транспортним засобом; місце, час та обстановка розглядається як частини об'єктивної сторони кримінального правопорушення і закономірно пов'язані з іншими елементами механізму його вчинення; способами незаконного заволодіння транспортним засобом є активні дії зловмисника, спрямовані на отримання можливості протиправного керування транспортним засобом; сліди кримінального правопорушення обумовлюються характером заволодіння транспортним засобом (таємного, з використанням фізичного насильства або погрози ним, використання обману або зловживання довірою).

Відзначається, що характер та обсяг первинної інформації про незаконне заволодіння транспортним засобом, а також результати дій групи реагування патрульної поліції формують характер слідчої ситуації початкового етапу розслідування. Результати проведення невідкладних слідчо-розшукових дій (огляд місця події; допит потерпілого; витребування та отримання від потерпілого речей і документів; допит свідків-очевидців; зняття показань технічних приладів та технічних засобів) закладають підґрунтя для успішного вирішення завдань досудового розслідування. Визначено чотири типові слідчі ситуації, відповідні тактичні завдання розслідування та засоби їх вирішення.

Проаналізовані типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування, що зумовлені повідомленням особі про підозру та реагуванням на неї (підозрюваний повністю визнає свою вину в інкримінованому незаконному заволодінні транспортним засобом; визнає свою вину частково; не визнає свою вину). Підкреслюється, що основним тактичним фоном розслідування на даному етапі є використання доказів, покладених в основу підозри, а також проведення слідчих (розшукових) дій для перевірки показань підозрюваного, наприклад, заяви про алібі.

Зазначається, що особливості проведення слідчих (розшукових) дій зумовлюються, перш за все, характером слідів даного виду кримінального правопорушення, на виявлення яких вони спрямовуються. З урахуванням цього, зокрема визначені особливості огляду транспортного засобу або його частин (вузлів, агрегатів) в залежності від місця та обставин їх виявлення. Підкреслюється значущість допиту потерпілого, зокрема показань щодо: ознак викраденого транспортного засобу; місця і часу його зберігання; чи був застрахований; хто із знайомих потерпілому осіб міг заволодіти ним тощо. Суттєвим доповненням відомостей, отриманих від потерпілого, є показання свідків, які поділяються на свідків-очевидців та інших свідків.

Окремо проаналізовані особливості допиту підозрюваного, які

зумовлюються, з одного боку його правами (підлягають детальному роз'ясненню і дотриманню), а з іншого – можливістю оперування доказами, покладеними в основу підозри. Акцентується увага на максимальній деталізації показань підозрюваного при запереченні ним своєї вини з наступною їх перевіркою іншими слідчо-розшуковими діями. Відзначається, що важливим тактичним фоном допиту підозрюваного є роз'яснення процесуального інституту угод у кримінальному провадженні (угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості). Підкреслюється, що угода в кримінальному провадженні є своєрідним компромісом, який досягається між сторонами і втілює їх домовленість про визнання вини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, порядок та характер її відшкодування, вид і міру покарання для підозрюваного (обвинуваченого) або звільнення його від відбування покарання з випробувальним терміном. Окрім процесуального аспекту угоди мають й тактичний аспект, який полягає у спонуканні підозрюваного до співробітництва із слідством та сприянні у швидкому та ефективному здійсненні кримінального провадження.

Звертається увага на особливості проведення обшуку транспортного засобу, обумовлені його завданням, яке полягає в отриманні доказів перебування у транспортному засобі підозрюваної особи, а також ситуацією, в якій було виявлено транспортний засіб (на місці затримання підозрюваного, на території домоволодіння особи, на території стоянки чи гаражного кооперативу).

Підкреслюється значущість для отримання доказів експертиз, особливості в проведенні яких зумовлені характером об'єктів дослідження, а також завдань (запитань), що ставляться перед експертом:

– криміналістичних, які включають у себе: трасологічні експертизи (слідів рук, ніг, злomu, рельєфних знаків на металі); експертизу відеозапису;

експертизу матеріалів і речовин; їх завданням є встановлення факту перебування у транспортному засобі підозрюваної особи;

– автотоварознавчої експертизи, яка є підвидом товарознавчої експертизи і проводиться для визначення ринкової вартості колісних транспортних засобів, їх складових, а також розміру вартості матеріальної шкоди, заподіяної власнику або володільцю;

– молекулярно-генетичної експертизи, яка ґрунтується на положенні, що кожна людина має індивідуальний та унікальний геном і полягає у дослідженні ДНК-молекул, що містяться у крові, спермі, слині, сечі, волосній луковиці, в органах і тканинах та інших слідах біологічного походження, виявлених під час огляду місця події чи транспортного засобу (потребує суворого дотримання вимог стерильності); її завдання полягає у встановлення факту перебування у транспортному засобі підозрюваної особи.

Ключові слова: транспортний засіб, незаконне заволодіння, спосіб заволодіння, методика розслідування, докази, слідчі (розшукові) дії, криміналістична характеристика, досудове розслідування, кримінальне провадження, слідчий.

ABSTRACT

Rakovich M.M. Methods of investigating illegal possession of vehicles. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 - Law. – Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, 2023.

The dissertation is a monographic study of the main problematic issues related to the formation of the methodology of investigation of illegal possession of vehicles in modern conditions.

Based on the analysis of current legislation, investigative judicial practice and scientific research, it is concluded that the starting points for the formulation of methodological recommendations for the investigation of illegal possession of vehicles are the criminal law and forensic characteristics of crimes of this type, which includes the following provisions: the subject of the offense is only mechanical a vehicle powered by an internal combustion engine or an electric motor with a capacity of more than 3 kW; the subject of the crime is a person who does not have the right to use a specific vehicle that he takes possession of; the victim is usually in a natural relationship with the person of the criminal and the way he chose to take possession of the vehicle; the place, time and environment are considered as parts of the objective side of the crime and are logically connected with other elements of the mechanism of its commission; methods of illegal possession of vehicles are active actions of the perpetrator, aimed at obtaining the opportunity to illegally drive the vehicle; traces of the crime are determined by the nature of taking possession of the vehicle (secret, with the use of physical violence or the threat of it, use of deception or breach of trust).

It is noted that the nature and volume of primary information about the illegal possession of a vehicle, as well as the results of the actions of the patrol police response group, form the nature of the investigative situation of the initial stage of the investigation. The results of urgent investigative actions (examination of the scene of the incident; interrogation of the victim; demand and receipt of

things and documents from the victim; interrogation of eyewitnesses; deposition of technical devices and technical means) lay the foundation for successfully solving the tasks of the pre-trial investigation. Four typical investigative situations, the corresponding tactical tasks of the investigation and the means of solving them are defined.

Typical investigative situations of the next stage of the investigation, which are caused by informing the person about the suspicion and responding to it, are analyzed (the suspect fully admits his guilt in the incriminated illegal possession of a vehicle; partially admits his guilt; does not admit his guilt). It is emphasized that the main tactical background of the investigation at this stage is the use of evidence based on the suspicion, as well as investigative actions to verify the suspect's testimony, for example, an alibi statement.

It is noted that the peculiarities of conducting investigative (search) actions are determined, first of all, by the nature of the traces of this type of crime, which they are aimed at detecting. Taking this into account, in particular, the specifics of the inspection of the vehicle or its parts (assemblies, aggregates) are defined, depending on the location and circumstances of their discovery. The significance of the interrogation of the victim is emphasized, in particular the testimony regarding: signs of the stolen vehicle; place and time of its storage; was insured; which of the persons known to the victim could take possession of it, etc. A significant addition to the information received from the victim is the testimony of witnesses, which are divided into eyewitnesses and other witnesses.

The features of the interrogation of the suspect, which are determined, on the one hand, by his rights (subject to detailed explanation and observance) and, on the other hand, by the possibility of operating on the evidence that is the basis of the suspicion, are analyzed separately. Attention is focused on the maximum detail of the suspect's testimony when he denies his guilt, followed by their verification by other investigative actions. It is noted that an important tactical background to the questioning of a suspect is the clarification of the procedural institution of

agreements in criminal proceedings (agreements on reconciliation between the victim and the suspect or accused; agreements between the prosecutor and the suspect or accused on admission of guilt). It is emphasized that the agreement in criminal proceedings is a kind of compromise reached between the parties and embodies their agreement on the admission of guilt, the amount of damage caused by the criminal offense, the procedure and nature of its compensation, the type and degree of punishment for the suspect (accused) or his release from serving punishment with a probationary period. In addition to the procedural aspect, the agreements also have a tactical aspect, which consists in encouraging the suspect to cooperate with the investigation and assisting in the fast and efficient implementation of criminal proceedings.

Attention is drawn to the peculiarities of conducting a search of a vehicle, due to its task, which consists in obtaining evidence of the suspect's presence in the vehicle, as well as the situation in which the vehicle was discovered (at the place of detention of the suspect, on the territory of the person's home, on the territory of the parking lot or garage cooperative).

The significance for obtaining evidence of examinations, the peculiarities of which are determined by the nature of the objects of research, as well as the tasks (questions) posed to the expert, is emphasized:

- forensic, which include: traceological examinations (prints of hands, feet, burglary, embossed marks on metal); examination of the video recording; examination of materials and substances; their task is to establish the fact that the suspect is in the vehicle;

- auto commodity examination, which is a subspecies of commodity examination and is conducted to determine the market value of wheeled vehicles, their components, as well as the amount of the cost of material damage caused to the owner or possessor;

- molecular genetic examination, which is based on the premise that each person has an individual and unique genome and consists in the study of DNA

molecules contained in blood, sperm, saliva, urine, hair follicles, in organs and tissues and other traces of biological origin , discovered during the inspection of the scene or vehicle (requires strict compliance with sterility requirements); its task is to establish the fact of the suspect's presence in the vehicle.

Key words: vehicle, illegal possession, method of possession, investigation method, evidence, investigative (search) actions, forensic characteristics, pre-trial investigation, criminal proceedings, investigator.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Берназ П. В., Ракович М. М. Особливості предмета злочину при незаконному заволодінні транспортними засобами. *Visegrad Journal on Human Rights*. Issue. 2021. № 3. С. 19–22.

2. Ракович М. М. Механізм незаконного заволодіння транспортними засобами та їх досудове розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3 С. 170–177.

3. Ракович М. М. Особливості початкового етапу досудового розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 2 (80). С. 211–215.

4. Ракович М. М. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами. *Право і державне управління*. 2023. № 3 С. 213–219.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Ракович М. М., Про предмет посягання незаконному заволодінню транспортними засобами. *Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 18-19 грудня 2020 р.* Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 190–195.

6. Ракович М. М. Щодо проведення огляду у справах про незаконне заволодіння транспортними засобами. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XV міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 22 березня 2023 р.* Одеса: ОДУВС, 2023. С. 349–352.

7. Ракович М. М. Особливості допиту потерпілих при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 09 черв. 2023 р.)*.

С. 25-27. URL: http://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20230609/article/view/rakovych.

8. Ракович М.М. Криміналістичні експертизи в кримінальних провадженнях щодо незаконного заволодіння транспортними засобами. Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України: матеріали IV Всеукраїнської науковопрактичної інтернет-конференції (м. Одеса, 13 жовтня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 215–218.

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА І КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ	24
1.1. Транспортний засіб як предмет посягання	26
1.2. Характеристика особи, яка вчиняє незаконне заволодіння транспортним засобом, та потерпілого	35
1.3. Місце, час, обстановка та способи незаконного заволодіння транспортним засобом	49
1.4. Типові сліди – джерела доказів незаконного заволодіння транспортним засобом	74
Висновки до розділу 1	83
РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ	89
Висновки до розділу 2	134
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ	143
3.1. Особливості проведення огляду незаконного заволодіння транспортним засобом	143
3.2. Особливості допиту потерпілого і свідків під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом	156
3.3. Особливості допиту підозрюваного під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом	169
3.4. Особливості проведення обшуку під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом	183
3.5. Підготовка і проведення судових експертиз під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом	194

Висновки до розділу 3	209
ВИСНОВКИ	220
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	230
ДОДАТКИ	257

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України) є кримінальним правопорушенням з підвищеною суспільною небезпечністю в порівнянні із кримінальними правопорушеннями проти власності, оскільки вони не тільки позбавляють власників автомобілів, мотоциклів, моторолерів можливості користуватися ними, але й створюють загрозу життю і здоров'ю людей на дорогах і вулицях міст і селищ в результаті порушення правил дорожнього руху. Окрім того, нерідко вказані кримінальні правопорушення вчиняються із застосуванням насильства, серед яких значну частку складають кримінальні правопорушення неповнолітніх. При цьому досить поширеними є незаконне заволодіння транспортним засобом з метою його використання для вчинення інших правопорушень, в тому числі тяжких та особливо тяжких злочинів. Певна частка незаконних заволодінь транспортними засобами вчиняється організованими групами, які спеціалізуються на дорожніх транспортних засобах і використовують при цьому спеціальне обладнання, проводять ретельну підготовку, що створює значні складнощі у розкритті та розслідуванні таких кримінальних правопорушень і притягненні винних до кримінальної відповідальності.

В Україні існує досить велика проблема з проведенням досудового розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом, що ставить її в ряд європейських держав з підвищеною небезпекою у цьому відношенні. За даними Головного слідчого управління Національної поліції України розкриваність незаконних заволодінь транспортними засобами в середньому не перевищує 35%. Така доволі низька розкриваність даних кримінальних правопорушень суттєво детермінує їх вчинення та обумовлена низкою факторів, серед яких істотне значення має кваліфікація слідчих і співробітників оперативних підрозділів Національної поліції України, їх

забезпечення науково обґрунтованими методичними рекомендаціями щодо проведення досудового розслідування. Як показує вивчення слідчо-судової практики, нерідко має місце неправильна кримінально-правова кваліфікація дій зловмисників (відмежування від кримінальних правопорушень проти власності), які незаконно заволодівають певними транспортними засобами, що обумовлює помилки у визначенні предмета доказування та у проведенні окремих слідчо-розшукових дій. Це створює значні складнощі при підтриманні обвинувачення у суді, де сторона захисту намагається скористатися помилками досудового слідства для визнання отриманих доказів неналежними і недопустимими.

Потрібно зазначити, що проблематика досудового розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом в останні роки була в полі зору науковців-криміналістів Т. М. Малиновської і Л. Л. Тихоненка (2015), О. Л. Христова (2017), С. В. Головкина (2018), В. С. Бондаря, О. В. Бочкового, О. О. Дудорова та ін. (2020), Сєдакової (2021), О. М. Брисковської, О. В. Богатикова, С. В. Бондаря та ін. (2023). Але низка сформульованих положень і рекомендацій потребує уточнення чи переосмислення. Зокрема, це стосується необхідності поєднання кримінально-правової та криміналістичної характеристик незаконного заволодіння транспортним засобом, як теоретичної основи формулювання методичних рекомендацій щодо їх розслідування. Вимагають удосконалення положення щодо особливостей отримання, перевірки та внесення відомостей щодо незаконного заволодіння транспортним засобом до Єдиного реєстру досудових розслідувань і типових слідчих ситуацій, які залежать від результатів дій групи реагування патрульної поліції і проведення невідкладних слідчо-розшукових дій (огляду місця події, допиту потерпілого та ін.). Також потребують удосконалення рекомендації щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій з урахуванням останніх змін в їх процесуальній регламентації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки (затверджена указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021), Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (затверджена указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р), пріоритетного напрямку «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини», «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні» Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року №12-21. Дослідження є складовою плану науково-дослідної роботи Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773) та частиною загальної наукової теми, що виконується кафедрою кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019).

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Одеського університету внутрішніх справ України 30 жовтня 2020 року (протокол № 3).

Метою дисертаційного дослідження є отримання наукового результату у вигляді теоретично обґрунтованих положень щодо методики розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом, а також формування на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо організаційно-тактичного забезпечення розслідування державної зради.

Для досягнення вказаної мети були поставлені і вирішувалися наступні основні наукові завдання:

– визначити обов'язкові ознаки транспортного засобу як предмета протиправного посягання;

– охарактеризувати особу, яка вчиняє незаконне заволодіння транспортним засобом;

– з'ясувати зв'язок місця, часу та обстановки незаконного заволодіння транспортним засобом з особою потерпілого і особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, способом незаконного заволодіння та відповідними слідами-джерелами доказів;

– дослідити особливості первинної інформації про незаконне заволодіння транспортним засобом та її вплив на формування слідчих ситуацій;

– здійснити характеристику типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, тактичні завдання та шляхи їх вирішення;

– охарактеризувати типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування, тактичні завдання та шляхи їх вирішення;

– розкрити особливості огляду транспортного засобу або його частин (вузлів, агрегатів) в залежності від місця та обставин їх виявлення;

– виділити особливості допиту потерпілого та свідків під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом;

– охарактеризувати особливості допиту підозрюваного з урахуванням його статусу у кримінальному провадженні;

– визначити особливості обшуку транспортного засобу;

– дослідити підготовку і проведення судових експертиз при розслідуванні незаконного заволодіння транспортним засобом.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з розслідуванням незаконного заволодіння транспортним засобом.

Предметом дослідження методика розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом.

Методи дослідження. В ході дослідження використовувались загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціальні методи пізнання: *діалектичний* – як загальний метод наукового пізнання дійсності дозволив створити цілісне уявлення про основні елементи криміналістичної характеристики незаконного заволодіння транспортним засобом, організаційно-тактичних засад розслідування, а також з'ясування сутності й особливостей проведення низки слідчих (розшукових) дій, формулювання пропозицій та рекомендацій з удосконалення методики розслідування досліджуваного кримінального правопорушення (розділи 1 – 3). *Догматичний метод* застосовано для тлумачення юридичних категорій, уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження (розділи 1 – 3). *Методи порівняння, кількісного та якісного аналізу* – під час дослідження норм матеріального і процесуального права, наукових категорій та визначень (розділ 1, підрозділи 2.1, 2.2). *Формально-логічний метод і метод структурного аналізу* використовувався з метою встановлення способів учинення незаконного заволодіння транспортним засобом та особливостей слідової картини (підрозділ 1.4, 1.5). *Порівняльно-правовий метод* дозволив зіставити наявні теоретичні підходи щодо визначення криміналістичної характеристики злочинів, характерних ознак особи, яка вчиняє незаконне заволодіння транспортним засобом (підрозділи 1.1 – 1.4). *Прогностичний метод* використано під час дослідження теоретичних і правових аспектів проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, призначення та проведення судових експертиз (розділ 3). *Системно-структурний метод* надав можливість проаналізувати організаційні й тактико-психологічні засади провадження окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування незаконного заволодіння транспортних засобів (розділ 3). *Соціологічний* – під час опитування слідчих (розділи 1–3).

Статистичний метод використаний для збирання, аналізу та узагальнення емпіричних матеріалів дослідження (розділи 1–3). *Метод узагальнення* застосовано при підведенні підсумків за результатами дослідження окремих проблем, що стосуються методики розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом (розділи 1 – 3).

Нормативно-правову основу проведеного дослідження складають Конституція України, рішення Європейського суду з прав людини, кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство України та інших держав, Постанови Пленуму Верховного Суду України, відомчі нормативні акти.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали праці: А.Ф. Волобуєва, О.О. Волобуєвої, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, М.В. Даньшина, В.А. Журавля, Н.І. Клименко, В.П. Колмакова, А.В. Кофанова, О.П. Кучинської, Л.М. Лобойка, Т.О. Лоскутова, В.Т. Нора, О.В. Одерія, М.І. Панова, І.В. Пирога, М. В. Салтевського, О.А. Самойленко, С.М. Смокова, Р.Л. Степанюка, В. Я. Тація, В.В. Тіщенко, Л.Д. Удалової, С.С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, М.Г. Щербаковського, В. В. Юсупова та інших.

Емпіричну базу дослідження складають результати вивчення матеріалів 120 кримінальних проваджень (вироки судів) щодо незаконного заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України), результати опитування 200 слідчих, узагальнень судової практики.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлюється тим, що у дисертації сформульовано та обґрунтовано низку теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо методики розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом, які мають значення для підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування та оперативних підрозділів в умовах сучасного правового регулювання кримінального

провадження. Найбільш значущими серед них є такі, що мають певний ступінь новизни:

уперше:

– розроблено криміналістичну характеристику методики розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом та визначено її елементи, до яких належать предмет злочинного посягання, спосіб учинення злочину, обстановка та слідова картина, особа злочинця, мотив та мета вчинення злочину, досліджено особливості та кореляційні зв'язки між ними;

– визначені та охарактеризовані ознаки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення для його відмежування від осіб, які не можуть бути суб'єктом незаконного заволодіння транспортним засобом;

– визначені особливості первинної інформації щодо незаконного заволодіння транспортними засобами та її вплив на формування слідчих ситуацій;

– з'ясовані особливості допиту підозрюваного у кримінальних провадженнях щодо незаконного заволодіння транспортним засобом з урахуванням його статусу у кримінальному провадженні, використання інституту угод та окремих рекомендованих тактичних прийомів: у тактичному плані не може йтися про рекомендоване окремими авторами використання «раптовості» в проведенні допиту, при обранні підозрюваним захисної позиції у формі заяви про алібі вона підлягає обов'язковій і ретельній перевірці, для чого під час допиту потрібно максимально деталізувати події, на які посилається підозрюваний; у разі здійснення провадження на підставі угод тактичний аспект полягає у спонуканні підозрюваного до співробітництва із слідством та сприянні у швидкому та ефективному проведенню кримінального провадження;

удосконалено:

– з урахуванням останніх змін законодавства положення щодо обов'язкових ознак транспортного засобу як предмета протиправного посягання;

– положення щодо зв'язку місця, часу та обстановки незаконних заволодінь транспортними засобами з особою потерпілого і особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, способом незаконного заволодіння та відповідними слідами-джерелами доказів;

– порядок огляду транспортного засобу або його частин (вузлів, агрегатів) в залежності від місця та обставин їх виявлення;

– тактика проведення обшуку транспортного засобу, обумовлені завданням отримання доказів перебування у транспортному засобі підозрюваної особи, а також ситуацією, в якій було виявлено транспортний засіб: обшук транспортного засобу на місці затримання підозрюваного: проводиться як невідкладний у зв'язку із застосуванням ст. 208 КПК України, обшук домоволодіння певної особи з метою виявлення відповідного транспортного засобу, обшук транспортного засобу, що знаходиться на території стоянки чи гаражного кооперативу;

набули подальшого розвитку:

– положення щодо типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, тактичних завдань та шляхів їх вирішення: виявлено викрадений транспортний засіб і затримано підозрюваного, виявлено місцезнаходження викраденого транспортного засобу, але особу підозрюваного не встановлено, не вдалося виявити місцезнаходження викраденого транспортного засобу, але отримано достовірну інформацію про особу, яка незаконно заволоділа транспортним засобом, не вдалося виявити ні місцезнаходження викраденого транспортного засобу, ні встановити особу підозрюваного;

– положення щодо типових слідчих ситуацій наступного етапу розслідування, тактичних завдань та шляхів їх вирішення: повністю визнає

свою вину в інкримінованому незаконному заволодінні транспортним засобом; визнає свою вину частково; не визнає свою вину;

– положення щодо особливостей допиту потерпілого, значущість його показань у спрямованості як оперативно-пошукових, так і слідчих (розшукових) дій, свідків-очевидців та інших свідків;

– специфіка призначення та проведення судових експертиз під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом, їх завдань та особливостей проведення.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані за результатами проведеного дослідження висновки і сформульовані пропозиції можуть бути використані:

- у науково-дослідній роботі – для подальшого розроблення проблемних питань методики розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 17.01.2024 б/н);

- у практичній діяльності підрозділів Національної поліції України;

- у навчальному процесі – викладені у дисертації положення використовуються при проведенні занять із навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика» (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 25.01.2024 б/н.).

Апробація результатів роботи. Дисертаційна робота підготовлена на кафедрі кримінального процесу та криміналістики факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ, обговорена на засіданні кафедри кримінального процесу та криміналістики, схвалена ним і рекомендована до захисту (протокол №8/1 від 05.12.2023 р.). Основні положення і висновки дисертації доповідались авторкою і були предметом обговорення на міжнародних конференціях: «Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної

конференції» (м. Львів, 18-19 грудня 2020 р.), «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 22 березня 2023 року); «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття» (м. Харків, 09 червня 2023 р.), «Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України» (м. Одеса, 13 жовтня 2023 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 4-х наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях України з юридичних наук, тезах 4 доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, 3-х розділів, які включають 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг загального тексту дисертації складає 267 сторінок, з них основного тексту 216 сторінок.

РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА І КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

Відповідно до статті 289 КК України незаконне заволодіння транспортним засобом є умисним кримінальним правопорушенням, яке полягає в протиправному вилученні будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч його волі. Суспільна небезпечність визначається тим що основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є контрольоване використання транспортних засобів, а додатковим обов'язковим або факультативним об'єктом, залежно від конкретного способу його вчинення, можуть виступати власність, життя та здоров'я особи. Український законодавець розмістив це кримінальне правопорушення у розділі XI «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» КК України, надавши таким чином пріоритет вказаному об'єкту. Не дивлячись на те що редакція ст. 289 КК України неодноразово змінювалася українським законодавцем, вона піддається обґрунтованій критиці з боку фахівців у галузі кримінального права як з точки зору визначення специфіки складу цього кримінального правопорушення в порівнянні із кримінальними правопорушеннями проти власності, так і з питань кваліфікуючих обставин та їх практичного застосування [66].

В чинному варіанті ст. 289 КК України сутність незаконного заволодіння транспортним засобом полягає у тому, що особа, яка незаконно заволодіває транспортним засобом, створює загрозу, перш за все, для безпеки руху. Використання такого транспортного засобу нерідко здійснюється з порушенням Правил дорожнього руху [169], зокрема, з проїздом на заборонені знаки та сигнали світлофора, перевищенням швидкості тощо. Інколи протиправне заволодіння транспортним засобом вчиняють особи, які

взагалі не мають посвідчення водія та уміння керувати транспортним засобом певного виду. Навіть при наявності навичок керування транспортним засобом винна особа, зазвичай може не знати про ймовірні несправності транспортного засобу, що може спричинити дорожньо-транспортну пригоду і настання тяжких наслідків. Нерідко протиправне заволодіння вчиняють особи, що перебувають у стані сп'яніння, чим створюють небезпеку для життя і здоров'я оточуючих людей. З урахуванням цього розуміння сутності вказаного кримінального правопорушення є важливим не тільки в кримінально-правовому, і криміналістичному, але й в кримінологічному аспектах [83; 191].

Для проведення досудового розслідування і судового розгляду важливе значення має як кримінально-правова характеристика вказаного кримінального правопорушення (для правильної кваліфікації), так і його криміналістична характеристика (для встановлення обставин, що входять у предмет доказування) [71; 78; 95]. Вказані категорії наук кримінально-правового циклу дотичні до поняття «механізм злочину» і за своїми складовими елементами досить близькі між собою, але в той же час мають і певні відмінності [43, с. 41; 76, с. 151]. Наведені положення є визначальними, зокрема для кваліфікації кримінального правопорушення при внесенні відомостей в Єдиний реєстр досудових розслідувань, визначенні обставин, які підлягають встановленню (доказуванню), та необхідних для цього слідчих (розшукових) дій. Проблемність в цих питаннях обумовлена, зокрема тим, що незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України) є досить близьким до крадіжки (ст. 185 КК України), грабежу (ст. 186 КК України), розбою (ст. 187 КК України), шахрайству (ст. 190 КК України), в яких предметом заволодіння виступає транспортний засіб. З урахуванням цієї обставини видається доцільним розгляд їх елементів з акцентуацією уваги на їх значущості під час досудового розслідування [179].

1.1. Транспортний засіб як предмет посягання

У кримінальному праві використовується поняття предмету кримінального правопорушення – певної речі матеріального світу, з певними властивостями якої кримінальний закон пов'язує наявність у діяч особі ознак конкретного складу кримінального правопорушення. Предмет є факультативною ознакою об'єкта кримінального правопорушення, тому що виявляється не у всіх кримінальних правопорушеннях. Від предмета кримінального правопорушення потрібно відрізнити знаряддя і засоби вчинення кримінального правопорушення, які відносять до ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Предметом кримінального правопорушення є річ матеріального світу, на яку впливає особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, а знаряддя та засоби – це ті речі, які особа, яка вчинила кримінальне правопорушення використовує для здійснення такого впливу [73; 201, с. 75-80; 159; 129].

Тому цілком можна погодитися з тим, що криміналістичний аспект характеристики кримінальних правопорушень підпорядкований завданню доказування у кримінальному провадженні, а структура криміналістичної характеристики має будуватися на підставі системи обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України) [207, с. 25].

На відміну від багатьох інших кримінальних правопорушень в криміналістичній характеристиці незаконних заволодінь транспортними засобами одним із ключових елементів є предмет протиправного посягання. Це обумовлено тим, що під час досудового розслідування потрібно встановити, що предмет незаконного заволодіння має ознаки транспортного засобу. Це питання є досить важливим, зокрема для кримінально-правової кваліфікації діянь, коли предметом посягання постає транспортний засіб – продукт новітніх досягнень науково-технічного прогресу [49].

Перш за все потрібно зазначити, що при розслідуванні незаконного заволодіння транспортного засобу увага слідчого повинна бути зосереджена на визначенні ознак транспортного засобу, що є підставою для кваліфікації кримінального правопорушення за ст. 289 КК України. Видається, що це є одним із першочергових завдань після внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та фактичного початку розслідування. Саме від визначення, що є предметом цього кримінального правопорушення, якими ознаками він володіє залежить і встановлення обставин його вчинення, і встановлення відповідних джерел доказів. Тому визначення особливостей предмета кримінального правопорушення є одним із ключових завдань розслідування, що обумовлює необхідність їх розгляду як елемента криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень даної категорії.

Перш за все, потрібно відзначити, що незаконне заволодіння транспортним засобом є особливим видом кримінального правопорушення проти власності, яке законодавець розмістив у розділі XI КК України «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту». Очевидно, що підставою для цього став такий об'єкт власності, як транспортний засіб, якому було надано особливий правовий статус у зв'язку з його підвищеною небезпекою (відповідно до ч. 1 ст. 1187 Цивільного кодексу України використання транспортного засобу є джерелом підвищеної небезпеки для користувача та оточуючих, що тягне за собою певні правові наслідки). Відтак, і покарання за незаконне заволодіння транспортним засобом, як правило, є більш суворим в порівнянні із кримінальними правопорушеннями проти власності. Так, ч. 1 ст. 289 «Незаконне заволодіння транспортним засобом» КК України передбачає покарання у вигляді обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, а ч. 1 ст. 185 «Крадіжка» КК України передбачає дещо м'якше покарання – штраф від однієї тисячі до трьох тисяч

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправні роботи на строк до двох років, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до п'яти років. Такий підхід до покарання законодавець використав і за вчинення кваліфікованих вказаних кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим типовою є ситуація, коли під час досудового розслідування і судового розгляду справи сторона захисту намагається довести необхідність перекваліфікації кримінального правопорушення, наприклад, з ч. 2 ст. 289 КК України на ч. 2 ст. 185 КК України. При цьому можуть використовуватися певні прогалини і неточності, допущені в процесуальних документах органом досудового розслідування, щодо визнання певного матеріального об'єкту, що став предметом посягання, транспортним засобом [49]. Дана обставина вимагає ретельного дослідження ознак транспортного засобу.

Аналіз чинного кримінального законодавства і практики його застосування дозволяє дійти висновку, що транспортний засіб, як предмет посягання, володіє низкою специфічних ознак. Відповідно до примітки до ст. 286 КК України під транспортним засобом розуміються всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби. Але слідчо-судова практика свідчить про існування істотних проблем у визначенні того, чи є певний транспортний засіб предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 289 КК України. Зокрема, це стосується мопедів (скутерів, моторолерів), які останнього часу набувають популярності у викрадачів, і стосовно яких слідчо-судова практика є неоднозначною.

У зв'язку з цим видається необхідним спочатку звернутися до п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні

правопорушення на транспорті» від 23.12.2005 № 14 [170], де було відзначено, що при розгляді кримінальних та адміністративних справ зазначених категорій суди мають урахувати положення правових норм, у яких визначено поняття «транспортні засоби», зокрема, примітки до ст. 286 КК України, ч. 7 ст. 121 Кодексу України про адміністративні правопорушення, п. 1.10 Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. N 1306.

Ключовим тут є поняття «механічні транспортні засоби», зміст якого розкривається в п. 1.10 ПДР [158]. Відповідно до вказаної норми механічний транспортний засіб – це транспортний засіб, що приводиться в рух за допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми, а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт. Окрім того надається визначення таким видам механічних транспортних засобів як «мопед» і «мотоцикл». Мопед – це двоколісний транспортний засіб, що має двигун з робочим об'ємом до 50 куб. см або електродвигун потужністю до 4 кВт. Мотоцикл – це двоколісний механічний транспортний засіб з боковим причепом або без нього, що має двигун з робочим об'ємом 50 куб. см і більше. До мотоциклів прирівнюються моторолери, мотоколяски, триколісні та інші механічні транспортні засоби, дозволена максимальна маса яких не перевищує 400 кг.

Таким чином різноманітні мопеди, моторолери, скутери (двигун внутрішнього згоряння з робочим об'ємом до 50 куб. см або електродвигун потужністю до 4 кВт) входять до предмету незаконного заволодіння транспортними засобами. При цьому не має значення, в якому стані знаходиться даний транспортний засіб – справному чи несправному. Так, колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду України (далі – ККС ВСУ) задовольнила касаційну скаргу прокурора на вирок місцевого та ухвалу апеляційного судів. Відповідно до вироку були засуджені дві особи: одна – за ч. 2 ст. 185 КК

України (крадіжка) і за ч. 2 ст. 190 КК України (шахрайство), друга особа – за ч. 2 ст. 185 КК України. Органом досудового розслідування двоє чоловіків обвинувачувались у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 289 КК України, а саме в тому, що вони за попередньою змовою групою осіб незаконно заволоділи моторолером. Суд першої інстанції перекваліфікував дії вказаних осіб з ч. 2 ст. 289 на ч. 2 ст. 185 КК України, зазначивши, що стороною обвинувачення не проведено будь-яких експертиз, які б об'єктивно давали можливість визнати моторолер транспортним засобом, а також те, що на ньому не було окремих вузлів та агрегатів, щоби можна було використовувати його як транспортний засіб. Було підкреслено, що обвинувачені мали умисел не на заволодіння транспортним засобом, а на таємне викрадення запасних частин.

У касаційній скарзі прокурор зауважив, що суд безпідставно перекваліфікував дії осіб з ч. 2 ст. 289 на ч. 2 ст. 185 КК України. ККС ВСУ задовольнив касаційну скаргу прокурора і зазначив, що посилення суду на те, що моторолер не може бути визнано транспортним засобом за браком певних агрегатів, за допомогою яких можливе його використання, є безпідставними, оскільки тимчасова несправність або відсутність певних деталей на транспортному засобі свідчить лише про його технічний стан [156].

Останнього часу в містах України популярним засобом пересування стали електросамокати (а також моноколеса, гіроскутери), які все частіше і частіше стали фігурувати в протоколах патрульної поліції про дорожньо-транспортні пригоди (у тому числі із значними тілесними ушкодженнями у потерпілих). Але у Правилах дорожнього руху України відсутня вказівка на такого роду засіб пересування і відповідного учасника дорожнього руху. У зв'язку з цим виникло питання, чи є електросамокат (чи інший електричний засіб пересування) транспортним засобом, а його водій – суб'єктом адміністративного чи кримінального порушення правил дорожнього руху. На це питання дають відповідь положення вищерозглянутих нормативно-

правових актів – електросамокат не є механічним транспортним засобом, оскільки потужність його двигуна не перевищує 3 кВт.

Але потрібно брати до уваги, що на сьогодні Закон України «Про деякі питання використання транспортних засобів, оснащених електричними двигунами, та внесення змін до деяких законів України щодо подолання паливної залежності і розвитку електророзрядної інфраструктури та електричних транспортних засобів» від 24.02.2023 № 2956-IX [162] відніс електричні самокати та моноколеса до транспортних засобів. Відповідно до ст. 1 Закону вказані засоби розглядаються як легкі електричні транспортні засоби і поділяються на дві категорії:

– легкий персональний електричний транспортний засіб: має від одного колеса, електродвигун потужністю до 1000 Вт і розвиває максимальну швидкість до 25 км/год (до цієї категорії підпадають всі прокатні самокати);

– низькошвидкісний легкий електричний транспортний засіб: має від двох коліс та може їхати зі швидкістю 10-50 км/год (пристрої, які їдуть зі швидкістю понад 50 км/год не підпадають в ці категорії й розглядатимуться як мотоцикли).

У зв'язку з цим в інформаційному просторі з'явилося тлумачення що відтепер за керування самокатом в стані алкогольного сп'яніння до правопорушника будуть застосовувати штраф в розмірі 17 000 грн. та забирати водійське посвідчення (ст. 130 КУпАП), а крадіжку моноколеса будуть кваліфікувати як незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 ККУ) [189].

Видається, що на даний момент шлях вирішення проблеми щодо визначення правового статусу електросамоката бачиться у віднесенні його до тієї ж категорії засобів пересування людей, що і велосипеди. Відповідно, незаконне заволодіння електросамокатом в залежності від обставин такого заволодіння повинно кваліфікуватися як крадіжка (ст. 185 КК України), грабіж (ст. 186 КК України) або розбій (ст. 187 КК України). Але при

оснащенні вказаних засобів пересування електродвигунами, потужність яких буде перевищувати 3 кВт, ці засоби пересування логічно буде віднести до класу механічних транспортних засобів, як предмета аналізованого кримінального правопорушення.

Окрім кримінально-правового аспекту, який є важливим для кваліфікації діяння, як кримінального правопорушення [125], транспортний засіб має й криміналістичний аспект, який полягає у наявності закономірних зв'язків між його характеристиками та особливостями соціально-психологічного портрету особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Ці зв'язки дозволяють слідчому визначити соціальні групи, серед яких потрібно шукати зловмисника, а також його поведінку після незаконного заволодіння транспортним засобом (продаж транспортного засобу, користування ним, розборка на запасні частини). Зокрема, йдеться про такі характеристики транспортного засобу, як його вид (вантажний чи легковий автомобіль, трактор, трамвай, тролейбус, мотоцикл, мопед тощо), його клас і вартість, наявність на транспортному засобі засобів захисту від несанкціонованого доступу та їх характеристика та інш. Наявність таких даних щодо транспортного засобу дозволяє на момент відкриття кримінального провадження попередньо висунути припущення щодо віку правопорушника, наявності у нього досвіду щодо оволодіння транспортним засобом (в т.ч. злочинного), кількості кримінальних правопорушень та рівня їх кваліфікації (наприклад, при використанні ними спеціального обладнання для проникнення в транспортний засіб) тощо.

У зв'язку з тією роллю, яку відіграють характеристики транспортного засобу в організації досудового розслідування, доцільним є виділення окремих вартісних (цінових) категорій транспортних засобів в залежності від їх вартості (ціни). Тут потрібно брати до уваги ціну нового транспортного засобу з урахуванням ступеню його амортизації за час його експлуатації. Відправними можуть бути обрані поняття, що використані законодавцем для

визначення розміру заподіяної шкоди (примітки до статей 145, 289 КК України):

1) транспортні засоби незначної цінової категорії, вартість яких не досягає ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (мопеди, моторолери, скутери, мотоцикли, а також моделі автомобілів, які значний час знаходилися в експлуатації і втратили значну частину своєї початкової вартості);

2) транспортні засоби значної цінової категорії, вартість яких коливається в межах від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (нові скутери і мотоцикли, а також моделі автомобілів, які втратили певну частину своєї початкової вартості);

3) транспортні засоби великої цінової категорії, вартість яких складає суму понад двісті п'ятдесят і сягає шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (нові мотоцикли і «бюджетні» автомобілі, а також більш дорогі автомобілі, які були в експлуатації певний час і втратили частину своєї початкової вартості);

4) транспортні засоби особливо великої цінової категорії, вартість яких складає суму, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент незаконного заволодіння транспортним засобом (нові автомобілі, в т.ч. автомобілі класу «Люкс», які певний час були в експлуатації) [42].

У зв'язку з наведеною класифікацією транспортних засобів потрібно відзначити, що осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення приваблює не тільки цінова категорія, але й його доступність та попит на ринку. На думку страховиків України, ймовірність викрадення автомобіля залежить від наступних факторів: наявність сигналізації, засобів запобігання викраденню; популярність машини і наявність потреби в її запчастинах; вік автомобіля; наявність системи блокування рульового колеса [184]. Як цілком обгрунтовано відзначає О.О. Дудоров, визначення розміру заподіяної шкоди

повинно здійснюватися з урахуванням ринкової вартості транспортного засобу [66].

У зв'язку з питанням поняття транспортного засобу, як предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 289 КК України, представляють інтерес статистичні дані. Так, за останні три роки в Україні було зафіксовано більш ніж 14,2 тисячі випадків викрадення транспортних засобів: легкових – 9 718 (68.5 %); вантажних – 1 810 (12.8 %); мотоциклів – 747 (5.3 %); автобусів (мікроавтобусів) – 562 (4.0 %); мопедів – 538 (3.8 %); автопричепів – 512 (3.6 %); тракторів – 207 (1.5 %); моторолерів – 56 (0.4 %); тракторних причепів – 34 (0.2%). Автомобілі за популярністю у викрадачів розташувалися у наступному порядку: ВАЗ – 135 (16.7 %); MERCEDES-BENZ – 41 (5.1 %); ГАЗ – 34 (4.2 %); Volkswagen – 32 (4.0 %); RENAULT – 25 (3.1 %); ЗАЗ – 19 (2.3 %); HYUNDAI – 18 (2.2 %); Nissan – 18 (2.2 %); TOYOTA – 17 (2.1 %); інші – 470 (58.1 %) [195].

Підсумовуючи розгляд поняття транспортного засобу як предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 289 КК України, підкреслимо, що таким визнається будь-який засіб пересування, який приводиться в рух за допомогою двигуна внутрішнього згорання (незалежно від його об'єму) або електричного двигуна потужністю понад 3 кВт, і незалежно від технічного стану, його справності чи несправності [10]. Для кримінально-правової кваліфікації має значення вартість транспортного засобу, яка визначається на момент вчинення кримінального правопорушення з урахуванням його амортизації, що вимагає безумовного призначення товарознавчої експертизи під час досудового розслідування. Для організації успішного розслідування важливою є інформація щодо характеристик транспортного засобу, які потрібно прагнути одержати зразу ж після надходження в орган досудового розслідування повідомлення про незаконне заволодіння ним.

1.2. Характеристика особи, яка вчиняє незаконне заволодіння транспортним засобом, та потерпілого

Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. В кримінальному праві використовується поняття суб'єкта кримінального правопорушення, що є одним із елементів складу кожного кримінального правопорушення. Суб'єкт кримінального правопорушення, як кримінально-правове поняття за своїм змістом обмежується законодавчо визначеними ознаками (фізична осудна особа, її вік, стан здоров'я, психологічний стан, а в деяких випадках ще й спеціальні ознаки суб'єкта, які можуть стосуватися таких властивостей особи, як громадянство, посадове становище). Поняття суб'єкта кримінального правопорушення важливе для кваліфікації кримінальних правопорушень та вирішення питання про можливість притягнення до кримінальної відповідальності конкретної особи [9; 108; 109]. Ознаки суб'єкта кримінального правопорушення в кримінальному праві можуть використовуватися також як критерій класифікації кримінальних правопорушень [53].

В криміналістичних методиках поряд з поняттям суб'єкта кримінального правопорушення використовується поняття особи правопорушника, під яким розуміється комплекс особистісних рис і властивостей, які є важливими як для його кримінально-правової характеристики, так і для кримінологічної і криміналістичної характеристик кримінального правопорушення. Потрібно зазначити, що особистість правопорушника завжди була однією з пріоритетних проблем наук кримінально-правового циклу, в тому числі кримінології і криміналістики. Відповідно до предмету кримінології в ній досліджувалася природа формування особистості правопорушника, біологічні, соціологічні і психологічні особливості та різні її типи. Вказані відомості були важливими для кримінології тому що саме правопорушник є носієм причин вчинення

кримінального правопорушення. Тому особа, яка вчинила кримінальне правопорушення розглядалася як найважливіша передумова формування всього механізму кримінальної протиправної діяльності, щодо якої і потрібно розробляти відповідні заходи впливу з профілактичною метою [111; 112; 4; 69; 183; 206; 52]. Відомості про біологічні, соціологічні і психологічні особливості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення використовуються й для вирішення криміналістичних завдань, зокрема з метою врахування їх для розшуку та ідентифікації правопорушника, врахування їх для обрання тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій за участі підозрюваного.

Таким чином особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, є більш широким поняттям в порівнянні з поняттям суб'єкта кримінального правопорушення, оскільки охоплює, крім законодавчо визначених ознак суб'єкта, ще і всілякі характеристики та особливості, що знаходяться за межами складу кримінального правопорушення, але обов'язково враховуються при проведенні досудового розслідування і при винесенні вироку судом за вчинення суспільно небезпечного діяння. Значущість поняття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, зокрема під час досудового розслідування обумовлюється тим що саме особа приймає рішення щодо своєї кримінальної поведінки, обирає предмет посягання, а іноді й жертву кримінального правопорушення (потерпілого). Нею же обирається й місце, час та обстановка вчинення кримінального правопорушення, а також знаряддя і способи своїх дій. В результаті виконання таких дій настає й протиправний результат – зміни в оточуючій обстановці (сліди кримінального правопорушення), тілі та одязі самого правопорушника і потерпілої особи, засобах і знаряддях. Не буде перебільшенням твердження, що в слідах кримінального правопорушення відображаються певні риси і властивості кримінального правопорушника,

обрані ним спосіб вчинення кримінального правопорушення, його засоби і знаряддя.

Як відзначає А.Н. Ігнатов, криміналістичні положення щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення інтегруються з відповідними кримінологічними положеннями щодо «механізму протиправної поведінки», який розглядається як ланцюжок елементів: 1) умови формування особистості; 2) мотивація; 3) конкретна життєва ситуація; 4) рішення про вчинення кримінального правопорушення; 5) сам процес вчинення кримінального правопорушення (поведінковий акт) [82]. Так, істотним у цьому відношенні є така властивість особи, як наявність у неї конкретних потреб, які вона має намір задовольнити кримінальним шляхом, тобто наявність мотиву протиправної діяльності. Мотивація особи, яка вчинила кримінальне правопорушення завжди пов'язана й фактично детермінує собою вибір особою відповідного предмета посягання і способу такого посягання. Таким чином можна констатувати, що одні і ті ж риси особистості кримінального правопорушника є актуальними як для вирішення кримінально-правових і кримінологічних завдань, так і для вирішення криміналістичних завдань під час досудового розслідування (використання для побудови версій та визначення засобів їх перевірки під час досудового розслідування). Саме ця обставина й обумовлює змістовну близькість положень щодо особистості кримінального правопорушника у вказаних науках.

Потрібно зазначити, що те чи інше кримінальне правопорушення може вчинятися за попередньою змовою групою осіб, в склад якої можуть входити декілька співучасників (організатор, виконавець, пособник, підбурювач). Видається, що поняття особа, яка вчинила кримінальне правопорушення стосується не тільки виконавця кримінального правопорушення, але й усіх членів групи. Всі вони повинні характеризуватися, з одного боку, як окремі особистості з характерними соціальними, психічними, психологічними,

біологічними та іншими властивостями. А з іншого боку повинна враховуватися діяльність цієї групи, як об'єднання таких людей у протиправну спільноту з їх внутрішніми стандартами поведінки, підготовкою, вчиненням та приховуванням кримінальних правопорушень. Видається, що така інформація буде мати, перш за все, кримінологічне значення. Але вона може бути використана і для визначення особливостей розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами осіб, у тому числі незаконних заволодінь транспортними засобами [186].

Таким чином вихідним є положення, що кримінальні правопорушення вчиняються певними особами, які мають своєрідну сукупність ознак, що характеризують їх як в особистісному аспекті, так і в аспекті протиправної діяльності (як суб'єкта кримінального правопорушення). Саме від сукупності її ознак значною мірою залежать особливості інших елементів механізму вчинення кримінального правопорушення. Важливо відзначити, що особа є продуктом суспільства, зокрема найближчого середовища, у якому вона виросла сформувалася, живе і працює. У неї є певні знання, нахили, потреби і навички, що визначають її ставлення до дійсності, своєї поведінки та поведінки інших представників суспільства. Тому можна погодитися з твердженням В.В. Тіщенка, який підкреслює, що дані про суб'єкта (суб'єктів) кримінального правопорушення містять у собі різні відомості, які характеризують його типові риси. Вони обумовлюють вчинення кримінального правопорушення певної спрямованості, і будучи узагальненими сприяють побудові версій щодо особи в конкретному кримінальному провадженні, його розшуку та ідентифікації. Всі криміналістично значущі риси особистості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення можуть бути поділені на три групи: 1) біологічні риси, які включають статеві, вікові і фізичні ознаки; 2) психічні риси, які вказують на інтелект, емоційну та вольову сферу індивіда; 3) соціальні риси, які

характеризують його суспільний статус індивіда, професійну належність, місце проживання, рід занять, взаємини з іншими людьми тощо [202, с. 62].

До комплексу ознак особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, як елемента криміналістичної характеристики певного виду кримінальних правопорушень, віднесені всі ознаки, що можуть сприяти визначенню ефективних методів і шляхів встановлення, розшуку та викриття правопорушника. Деякі з них мають не тільки кримінально-правове значення (наприклад, наявність попередніх судимостей), але й криміналістичне значення (наприклад, наявність кримінальних навичок, використання певних хитрощів особою, яка вчиняє кримінальні правопорушення). Зміст характеристик особи, яка вчинила кримінальне правопорушення проявляється у наборі таких ознак, які є характерними для осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення певного виду, і які можуть бути використані для ефективного розслідування. Така система ознак особи, яка вчинила кримінальне правопорушення може включати, зокрема соціально-демографічні ознаки, а також ознаки, що відображають деякі психологічні особливості (наприклад, особливості характеру). Таким чином поняття «особа, яка вчинила кримінальне правопорушення» в криміналістичному розумінні охоплює досить широке коло соціально значущих характеристик особи (соціально-демографічні, морально-психологічні, психофізичні). Вони охоплюють комплекс його ознак – особистісні риси, зв'язки і стосунки з іншими людьми, моральний і духовний світ особи, її життєві установки. У методиці розслідування кримінальних правопорушень певних видів цей комплекс представляє собою один із найважливіших блоків вихідної інформації, з урахуванням якої формуються методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Як цілком обґрунтовано зазначає В.М. Мельничок, структуру особистості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення можна уявити як таку, що складається з наступних елементів (відомостей):

1) відомостей, що містять соціально-демографічні ознаки: соціальний статус; сімейний стан; національна належність; професія і посада; рівень матеріальної забезпеченості;

2) відомостей, що відображають рівень розумного розвитку, освітній та культурний рівень, знання, навички, вміння;

3) відомостей, до яких входять моральні якості, ціннісні орієнтації і прагнення особистості, її соціальні позиції та зв'язки, інтереси, потреби, схильності, звички тощо;

4) відомостей, що відображають особливості психічних процесів, властивості та стани особистості;

5) відомостей, що складаються із соціального змісту й прояву таких біофізіологічних ознак, як стать, вік, стан здоров'я, особливості фізичної конституції тощо [122, с. 101].

Стосовно особи, яка вчинила незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України), потрібно зазначити, що суб'єкт цього кримінального правопорушення має певні особливості, які обумовлені саме предметом посягання, яким виступає саме транспортний засіб. Перш за все, потрібно підкреслити, що суб'єктом цього кримінального правопорушення є особа, яка не має права на користування конкретним транспортним засобом, яким вона заволодіває. Щодо діяння, передбаченого ч. 1 ст. 289 КК України, відповідальність настає з 16 років, а за діяння, передбачені частинами 2 та 3 зазначеної статті, – з 14-річного віку.

В судовій практиці суб'єктами даного кримінального правопорушення не визнаються:

– особи, які є співвласниками або законними користувачами транспортного засобу;

– працівники підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, які без належного дозволу здійснили поїздку на транспортному засобі, що був закріплений за ними;

– службові особи, які були наділені повноваженнями щодо використання чи експлуатації транспортного засобу.

Так, Верховний Суд пояснив, у якому випадку особа не може бути суб'єктом такого кримінального правопорушення, як незаконне заволодіння транспортним засобом. Як зазначено в постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 755/16101/16-к (провадження № 51-3140км19) у касаційній скарзі захисник просив судові рішення змінити, зокрема, перекваліфікувавши дії особи з ч. 2 ст. 289 на ч. 1 ст. 191 КК України (розтрата чужого майна, яке перебувало у віданні особи). Суди першої та апеляційної інстанцій дійшли висновку, що факт незаконного заволодіння транспортним засобом відбувся саме в момент реалізації засудженим цього автомобіля іншій особі. Водночас поза увагою судів залишилося те, що автомобіль засудженому передала власниця відповідно до договору оренди з можливістю його експлуатації за цільовим призначенням. І цей автомобіль перебував у засудженого кілька місяців. Також особі було добровільно передано реєстраційні документи на автомобіль та ключі від нього. Цих обставин ніхто з учасників кримінального провадження не заперечував. Отже, засуджений протиправно або поза волею власника не вилучив автомобіля, а отримав його в тимчасове користування на підставі договору оренди, після чого транспортний засіб перебував у нього протягом кількох місяців за згодою власника. Проте згодом чоловік, не маючи права розпоряджатися цим автомобілем, таємно від власника продав його та отримав за нього гроші. Викладені обставини свідчать про те, що засуджений не може бути суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 289 КК України, оскільки він мав право на користування належним потерпілій автомобілем, однак може бути суб'єктом кримінального правопорушення проти власності [20].

Для встановлення підозрюваного під час досудового розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом та обрання ефективної

тактики проведення слідчо-розшукових дій з його участю важливим є врахування типових особистісних рис правопорушників даної категорії. Як зазначалося, вони знаходяться в закономірному зв'язку з певним видом транспортного засобу, який є предметом заволодіння, та його характеристиками. З цим же пов'язані і способи підготовки, вчинення і приховання даного кримінального правопорушення. З урахуванням цього можна виділити наступні групи викрадачів, які тісно пов'язані з ціновими категоріями транспортних засобів.

Першу групу складають викрадачі, які посягають на транспортні засоби невеликих цінових категорій. Зазвичай, це підлітки (групи підлітків) з неблагополучних родин і молоді чоловіки, які не мають постійного місця роботи і нерідко мають судимість за вчинення корисливих кримінальних правопорушень. Вони незаконно заволодівають транспортним засобом, як правило, з корисливих мотивів з метою продажу його окремих агрегатів і частин. Попередньо вони вивчають попит на ті чи інші агрегати і частини автомобілів певних марок. Розборка викрадених транспортних засобів на окремі запчастини відбувається в гаражах, сараях з наступним продажем на автомобільних ринках (іноді в іншому місті), а також за допомогою інтернет сервісів об'яв (наприклад ОЛХ, тощо). Даний вид кримінальних правопорушень може набувати характеру промислу (стає постійним чи додатковим джерелом доходів). Таким видом протиправної діяльності, зазвичай, займаються стійкі організовані групи, які орієнтуються на ринок збуту автомобільних запасних частин, що були у використанні (так звані «розборки»).

Підлітки іноді викрадають мопеди (моторолери, скутери, мотоцикли) та автомобілі, які випадково опинились у полі їхнього зору, з метою катання, а потім кидають їх через певний час. Як правило, вони їх викрадають в тому ж місті чи районі, де самі і проживають.

Другу групу складають викрадачі, які посягають на транспортний засіб великої та особливо великої цінової категорії з метою їх подальшого перепродажу за кордон, наприклад, у країни східної Європи. Такі автомобілі можуть викрадатися і на замовлення конкретних осіб, які планують після переобладнання (перефарбування, спорядження підробленими номерами і кодами, документами) використовувати його в Україні.

Подібні кримінальні правопорушення вчиняються, як правило, організованою групою осіб – мешканців суміжних областей («гастролерів»). Вони приїждять до великого міста, орендують житло на кілька місяців, на протязі яких займаються пошуком і викраденням достатньо популярних і дорогих автомобілів, які негайно збувають в іншому регіоні або вивозять за кордон. Попередньо на викрадених автомобілях (їх окремих вузлах та агрегатах) знищуються їх ідентифікаційні номери (коди) і вони споряджаються підробленими номерами і документами.

Механізм викрадення транспортних засобів великої цінової категорії може включати в себе кілька послідовних операцій в залежності від вартості автомобіля та ступеню його «преміальності»:

1) визначення виду (марки, класу, моделі) автомобіля, який планується викрасти, а також блоку керування двигуном і панелі приладів, у якій знаходиться пристрій для зчитування штатного ключа запуску двигуна (імобілайзер);

2) пошук відповідного транспортного засобу в місцях ймовірної його появи (біля торгівельних центрів, ресторанах, житлових районах);

3) спостереження за пересуванням виявленого автомобіля з визначеними характеристиками та його власника (маршрут пересування, місце зберігання, використання власником охоронної сигналізації тощо);

4) попередній зовнішній огляд автомобіля при відсутності власника з визначенням наявності тих чи інших засобів захисту;

5) визначення часу і місця викрадення та реалізація протиправного задуму, яка включає в себе:

- нейтралізація охоронної сигналізації;
- проникнення в салон автомобіля та усунення блокуючи пристроїв;
- запуск двигуна і від'їзд з місця події.

Надалі викрадений автомобіль може бути поміщений у певне задалегідь визначене місце (гараж, станцію технічного обслуговування), де його переобладнують (змінюють номери і коди, перефарбовують, виготовляють підроблені документи тощо). Але викрадений автомобіль може бути проданий і без переобладнання, і без документів іншим особам (наприклад, замовникам викрадення), в т. ч. за кордон. Окремим різновидом дій зловмисників є повернення автомобіля його власнику за значну винагороду.

Наведені групи викрадачів істотно відрізняються між собою, але спільним для них є те, що обидві вони закономірно пов'язані з певною категорією транспортного засобу, а також способами дій під час підготовки і вчинення незаконного заволодіння ними, а також після заволодіння. Характеристика особи, яка вчинила кримінальне правопорушення з цього боку слугує інформаційною базою для висунання версій і визначення необхідних для їх перевірки слідчо-розшукових дій в кожному конкретному кримінальному провадженні.

Поряд з характеристикою особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (суб'єкта кримінального правопорушення) важливою обставиною, що підлягає доказуванню є мотив незаконного заволодіння транспортним засобом (суб'єктивна сторона). Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 289 КК України, є його внутрішньою стороною і віддзеркалює психічне ставлення суб'єкта до своїх протиправних дій та його наслідків, які є суспільно-небезпечними. Вказане кримінальне правопорушення може вчинятися тільки з прямим умислом,

тобто особа повинна усвідомлювати, що вона заволодіває транспортним засобом протиправно, розуміє, що вона тим самим порушує права власника, заподіює суспільну шкоду (небезпеку) і бажає так вчинити. При цьому важливо відзначити, що мета і мотив діяння особи не має принципового значення, оскільки заволодіння транспортним засобом може вчинятися з будь-якою метою. Наприклад, таким мотивом може бути його привласнення (для особистого користування), продаж цілого транспортного засобу чи окремих його частин та агрегатів, використання для задоволення окремих потреб (доїхати до визначеного місця, доставити вантаж, здійснити прогулянку тощо). На цю обставину вказав Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду у своєму рішенні у справі про викрадення моторолера двома особами, дії яких судом 1-ї інстанції були перекваліфіковані з ч. 2 ст. 289 КК України (кваліфікація слідчого) на ч. 2 ст. 185 КК України. Суд 1-ї інстанції посилався на те, що нібито обвинувачені мали умисел не на заволодіння транспортним засобом, а на таємне викрадення запасних частин до моторолера, тобто на вчинення крадіжки. Апеляційний суд з таким рішенням рішенням суду 1-ї інстанції погодився і залишив його без змін, зазначивши у свою чергу, що в обвинувачених не було умислу на заволодіння моторолером як транспортним засобом (моторолер розглядався як комплект запасних частин). За касаційною скаргою прокурора Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду відмінив рішення судів 1-ї та апеляційної інстанцій, підкресливши, що відсутність в обвинувачених умислу на заволодіння моторолером як саме транспортним засобом (про що зазначав апеляційний суд в ухвалі), кримінально-правову оцінку їх дій не змінює – для кваліфікації дій за ст. 289 КК України мета протиправного вилучення транспортного засобу у його власника чи користувача жодного значення немає. Таким чином суд касаційної інстанції керувався правилом, що незаконне заволодіння транспортним засобом може бути вчинено таємно, з метою викрадення будь-

яких вузлів чи агрегатів шляхом як запуску двигуна, так і без його запуску (завантажування на інший транспортний засіб, буксирування тощо [157]).

Доречно також відзначити, що кримінальне правопорушення, яке передбачене ст. 289 КК України, вважається закінченим з моменту виведення транспортного засобу зі сфери контролю власника або законного користувача. При цьому не має юридичного значення, чи збиралася винна особа повертати транспортний засіб його власнику, чи не збиралася. У випадку ж, коли особа допускала фактичну помилку і вважала, що вона за своїм службовим статусом або дружніх чи родинних зв'язків з власником транспортного засобу має право користуватися ним (наприклад, транспортний засіб раніше передавався їй для використання), то така особа не може бути суб'єктом вказаного кримінального правопорушення.

Особа потерпілого. Як і в багатьох інших кримінальних правопорушеннях в механізмі вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами важливу роль відіграє особа потерпілого. Спостерігається закономірний зв'язок між особою, що вчинила кримінальне правопорушення, обраним ним способом дій і потерпілим, особливостями його поведінки, пов'язаної з користуванням і збереженням транспортного засобу. Наприклад, при здійсненні практично всіх шахрайських дій з автотранспортом і вчинення третини крадіжок, грабежів і розбійних нападів з метою заволодіння ним особа, що вчиняє кримінальне правопорушення попередньо знайомиться з власником, спостерігають і вивчають поведінку, збирають іншу інформацію. Зокрема, це відбувається при відвідуванні майбутнім потерпілим автомобільних ринків, автомагазинів, ремонтних майстерень тощо. Саме тут особи, що вчиняють кримінальне правопорушення, які стали на шлях систематичного викрадення транспортних засобів, обирають майбутню жертву, безпомилково визначаючи її зацікавленість у продажі або придбанні автомобіля, мотоцикла, мопеда. Ними здійснюється ретельне спостереження за її поведінкою,

визначають психологічні особливості, які можна буде використати при вчиненні тих чи інших протиправних дій. Особливо звертається увага на необачну поведінку, яка отримала в кримінології назва віктимності [63; 205; 110]. Вчення про жертву є достатньо новим і перспективним напрямком і в криміналістиці, де приділяється певна увага вивченню особи потерпілого [94; 14; 57; 96].

В зазначеній категорії кримінальних проваджень зловмисники при знайомстві з власником транспортного засобу можуть демонстративно удавати з себе досвідчених фахівців, торгівельних посередників, консультантів, або інших корисних для автолюбителя осіб. Особливо яскраво це проявляється при вчиненні незаконного заволодіння транспортним засобом з метою наступного вимагання у потерпілого викупу за повернення майна. Ключовим тут є різновид віктимної поведінки [126, с. 72]. Аналіз відповідної інформації щодо даного різновиду кримінального правопорушення, передбаченого ст. 289 КК України, надає підстави для виділення певних груп потерпілих власників автомобілів за ступенем і характером їх віктимності:

– потерпілі, які отримують великі доходи від незаконної (у т.ч. протиправної) діяльності і, відповідно, не сплачують податки (вони є найбільш привабливими жертвами для автовикрадачів з-за своєї протиправної поведінки, оскільки для них досить ризиковано звертатися у правоохоронні органи і вони більш схильні повернути своє вартісне авто без залучення поліції, хоча і з витратою певної суми грошових коштів, яка не є для них проблемною);

– державні високопосадовці, політичні діячі, які використовують свій статус для отримання великих доходів (як законних, так і незаконних), оприлюднення яких є для них неприйнятним з точки зору репутаційних втрат (вони також є привабливими для організованих груп викрадачів саме з цієї точки зору);

– потерпілі-бізнесмени або ті що працюють за трудовим договором у певних комерційних структурах на високооплачуваних посадах, одержують там досить високі доходи від своєї діяльності, а також члени їх сім'ї (їх привабливість для викрадачів пояснюється тим що для них швидке повернення вартісного транспортного засобу шляхом його викупу за певну суму є більш прийнятним, ніж тривала процедура кримінального провадження без впевненості в його успішному завершенні);

– медійні в суспільстві люди з високими доходами (спортсмени, артисти, власники і співробітники засобів масової інформації тощо);

– іноземці, які працюють в Україні чи подорожують на популярних дорогих автомобілях;

– українські біженці, які перебувають під час воєнного стану в Україні на території країн Європейського Союзу і мають у власності та користуються більш-менш вартісними автомобілями (їх уразливість пояснюється необачністю та вірою в тому що на території країни перебування вони є надійно захищеними, що буває далеко не так) [221];

– інші потерпілі – власники автотранспорту, які своєю необачною поведінкою або бездіяльністю можуть створювати враження у зловмисників про легкість незаконного заволодіння їх транспортним засобом (автовласники, які залишають свої авто на відкритих не охоронюваних місцях на тривалий час: біля будинків, ресторанів, торгових центрів, готелів концертних залів тощо).

Зазначені класифікаційні групи потерпілих не претендують на вичерпність, але дозволяють визначити певні їх спільні риси віктимологічного характеру:

– наявність високих доходів в порівнянні з середніми статками в країні;

– прагнення до швидкого вирішення проблеми втрати транспортного засобу (не сподіваючись на ефективну роботу поліції);

- відносно невелику значущість суми викупу для повернення вартісного транспортного засобу;
- необачливе ставлення до збереження своєї власності (без встановлення на транспортний засіб надійних охоронних систем).

У поведінці певних категорій потерпілих проявляється й тенденція своєчасно не звертатися в поліцію щодо викрадення транспортного засобу, а обрання лінії вичікування з надією, що викрадачі «вийдуть» на зв'язок і запропонують певні умови повернення майна. Це, звичайно, не сприяє ефективності у проведенні першочергових слідчо-розшукових дій, втрачається час і можливість досягнення позитивного результату, який, як відомо, можливий тільки в період кількох годин з моменту незаконного заволодіння.

1.3. Місце, час, обстановка та способи незаконного заволодіння транспортним засобом

В структурі кримінально-правової і криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень певного виду істотне значення мають відомості про обстановку їх вчинення. В кримінально-правовому аспекті обстановка вчинення кримінального правопорушення розглядається як елемент об'єктивної сторони, але факультативний (другорядний), який має істотне юридичне значення лише в окремих спеціально вказаних у кримінальному законі випадках [138]. В таких випадках обстановка вчинення кримінального правопорушення є такою ознакою об'єктивної сторони, яка містить систему ознак об'єктивної сторони (місце, час та їх співвідношення), які закріплені в кримінальному законі і за яких вчиняється суспільно небезпечне діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення [102; 185]. Тому місце, час та обстановка вчинення кримінального правопорушення є істотним елементом предмету доказування у

кримінальних провадженнях – ч. 1 ст. 91 КПК України визначає вказані обставини, як такі, що характеризують подію кримінального правопорушення.

В широкому розумінні під обстановкою вчинення кримінального правопорушення розуміється середовище – сукупність певних об'єктів, умов, зв'язків, які знаходилися на певній території під час суспільно небезпечної події. Вказані елементи досить часто знаходяться у зв'язку з предметом посягання, властивостями особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, способом його дій та їх слідами. Як слушно зазначив І.І. Когутич, обстановка перебуває в тісному зв'язку і взаємозалежності зі способом вчинення кримінального правопорушення, оскільки останній вибирається на основі наявних можливостей в обстановці, яка реально склалася [93, с. 12]. Саме в такому аспекті обстановка вчинення кримінального правопорушення розглядається в криміналістичній методиці розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Відомості про місце, час та обстановку мають істотне значення для досудового розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом, оскільки вони також закономірно пов'язані, з одного боку, з ознаками особи, що вчинила кримінальне правопорушення (визначеним чином його характеризують), а з іншого – детермінують утворення характерних слідів цього кримінального правопорушення. Вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 289 КК України, є найбільш характерним для міст, що можливо пояснюється тим, що в населених пунктах сільської місцевості мешканці, зазвичай, знайомі між собою і більше контролюють територію (і транспортні засоби), на якій вони проживають. Окрім того в містах, особливо у великих, спостерігається більша концентрація транспортних засобів (у осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення значно більший вибір), а також більше можливостей непомітного незаконного заволодіння ними. В багатьох випадках очевидці того що

людина відкриває автомобіль і сідає в нього вважають, що вона має право на його використання.

За місцем, часом та обстановкою вчинення незаконні заволодіння транспортними засобом можна класифікувати на наступні групи:

1) незаконне заволодіння транспортним засобом, який знаходився у житловій зоні біля будинку власника (власники у містах на нічний час масово залишають на стоянку автомобілі біля свого житла – біля під'їздів, у дворах багатоквартирних будинків). За результатами проведеного анкетування було встановлено, що саме двори житлових будинків становлять 2/3 місць де незаконно заволодівають транспортними засобами від всіх інших (додаток Б).

2) незаконне заволодіння транспортним засобом, що знаходився на стоянці біля ресторану, торговельного центру, підприємства тощо (зазвичай, протиправне заволодіння відбувається у світлий час доби);

3) незаконне заволодіння транспортним засобом, що знаходився у дворі чи гаражі приватного домоволодіння (зазвичай при відсутності власника);

4) незаконне заволодіння транспортним засобом, що знаходився на території охоронюваної автомобільної стоянки (власник користувався територією гаражного кооперативу чи спеціалізованого підприємства технічного обслуговування);

5) незаконне заволодіння транспортним засобом, що знаходився у гаражі (на прибудинковій території, гаражного кооперативу);

6) незаконне заволодіння транспортним засобом, який використовується як таксі і приїздить на замовлення клієнтів у певне місце, зазвичай у віддаленому районі населеного пункту (для заволодіння особа, що вчиняє кримінальне правопорушення застосовує насильство).

Слід зазначити, що у випадку, коли транспортний засіб знаходиться в приміщенні (гаражі) або в іншому сховищі (на території стоянки, яка обладнана огорожею, навісом, іншими технічними засобами чи забезпечена

охороною), то незаконне заволодіння ним належить кваліфікувати за ч. 2 ст. 289 КК України). Це обумовлено тим що дана норма прямо передбачає кваліфікуючу обставину – вчинення кримінального правопорушення з проникненням у приміщення чи інше сховище. Якщо буде встановлено, що зловмисник мав доступ у приміщення чи інше сховище у зв'язку із своїм службовим становищем чи роботою (охоронець, контролер, робітник), то у цьому випадку заволодіння транспортним засобом не буде мати вказаної кваліфікуючої обставини.

Час вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом, зазвичай, обумовлюється відсутністю контролю місця власником, або наявністю чи відсутністю його охорони. У випадках, коли місце знаходження транспортного засобу не охороняється і не перебуває під цілеспрямованим наглядом (спостереженням), то протиправне заволодіння відбувається, зазвичай, у світлий час доби. Якщо ж це місце знаходиться під контролем (спостереженням), то зловмисники, зазвичай, вчиняють кримінальне правопорушення у темний час доби. В абсолютній більшості випадків заволодіння транспортними засобами вчиняється в період часу з 0 до 6 години (приблизно 46 %), у період часу з 18 до 24 (приблизно 29 %), з 6 до 18 години (приблизно 25 %) [172, с. 126]. Відповідно до аналітичних даних більшість незаконних заволодінь транспортом у м. Львів вчиняються у період доби з 2.00 до 5.00 та з 19.00 до 22.00 години[58]. Видається, що вказівка на характерний добовий час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 289 КК України має криміналістичне значення, оскільки орієнтує підрозділи патрульної поліції щодо проведення спеціальних заходів з розкриття вже вчинених кримінальних правопорушень шляхом затримання зловмисників (а також і попередження їх в майбутньому). Але зовсім незрозумілим є включення В.В. Седаковою до криміналістичної характеристики відомостей про те що за днями тижня найбільша кількість незаконних заволодінь автомобільним транспортом вчиняється у понеділок і

четвер без пояснення того, як це впливає на діяльність органу досудового розслідування чи оперативного підрозділу у кримінальному провадженні [192, с. 95]. Більш виваженою з цієї точки зору видається інформація про те що значна кількість вказаних кримінальних правопорушень вчиняються в передсвяткові, святкові та у вихідні дні. Це пояснюється тим, що в ці дні істотно погіршуються умови зберігання та охорони автомобілів з боку власників, вони з більшою необачністю залишають їх без нагляду у дворах, на вулицях і неохоронюваних стоянках [172, с. 127].

Потрібно зазначити, що місце знаходження транспортного засобу та його обстановка значною мірою обумовлюють й механізм утворення слідів-джерел доказів кримінальних правопорушень даної категорії. Так, у випадку обладнання місця камерами відеоспостереження (у сучасних умовах вони, як правило, використовуються) джерелом доказової інформації на початковому етапі розслідування виступають відеозаписи з камер спостереження, а також показання потерпілих і свідків. Якщо протиправне заволодіння було пов'язане з подоланням правопорушником певних перешкод для отримання доступу до транспортного засобу (злам чи відкривання замикаючого пристрою виїзних воріт, гаражу тощо), то можуть (і мають) бути виявлені трасологічні сліди (знарядь зламу, взуття), а також різного роду мікрочастинки (металу, одягу або тіла особи, яка вчинила кримінальне правопорушення).

Підсумовуючи викладене стосовно місця, часу та обстановки незаконного заволодіння транспортними засобами підкреслимо, що вказані елементи механізму вчинення кримінального правопорушення знаходяться в закономірному зв'язку з іншими його елементами. Узагальнені відомості про них у криміналістичній характеристиці кримінальних правопорушень, передбачених ст. 289 КК України, дозволяють висунути на їх основі версії стосовно способу протиправного заволодіння та особливостей особи, що вчинила кримінальне правопорушення і визначити першочергові завдання на

початку досудового розслідування та засоби їх вирішення – слідчі (розшукові) дії. У зв'язку з цим не можна погодитися з розширеним тлумаченням поняття обстановки незаконного заволодіння транспортним засобом. Так, О.Л. Христов включає в неї: 1) час вчинення кримінального правопорушення; 2) місце заволодіння (стоянки) транспортного засобу; 3) місце залишення транспортного засобу; 4) погодні умови при протиправному посяганні [207, с. 38]. Стосовно наведеного тлумачення поняття обстановки незаконних заволодінь транспортними засобами потрібно звернути увагу, що місце залишення особою, що вчинила кримінальне правопорушення транспортного засобу, який незаконно заволодів ним, зазвичай, встановлюється тільки після проведення низки відповідних слідчо-розшукових дій. І зовсім незрозумілим є включення в криміналістичну характеристику незаконних заволодінь транспортними засобами погодних умови при протиправному посяганні, значення яких для розслідування вказаний автор не пояснює.

Значущість інформації щодо способів незаконного заволодіння транспортним засобом в кримінальній і криміналістичній характеристиці вказаних кримінальних правопорушень обумовлюється тим що способи є частиною їх об'єктивної сторони. В цьому сенсі способи розглядаються як певні активні дії зловмисника, спрямовані на отримання можливості протиправного керування транспортним засобом всупереч волі його власника – його воля ігнорується (при таємному заволодінні), чи подавляється (при використанні фізичного насильства або погрози ним), або ж фальсифікується (при заволодінні транспортним засобом з використанням обману). Таким чином спосіб вчинення даного кримінального правопорушення може бути як таємним, так і відкритим, з використання обманних дій або без них, із застосуванням фізичного насильства чи погроз, з використанням службового становища тощо. Обраний зловмисником той чи інший спосіб незаконного заволодіння транспортним засобом передбачається ст. 289 КК і не потребує

додаткової кваліфікації за іншими статтями КК України, які передбачають відповідальність за інші кримінальні правопорушення проти власності [141; 89; 72; 140; 95; 124; 67; 190; 172]. Тобто відомості про способи незаконного заволодіння транспортним засобом є важливими для правильної кримінально-правової кваліфікації дій зловмисника.

В криміналістичній характеристиці відомості щодо способів незаконного заволодіння транспортним засобом мають дещо іншу спрямованість. Ця інформація розглядається, зокрема у зв'язку з особою , що вчиняє кримінальне правопорушення, наявністю чи відсутністю у нього певних знань, умінь і навичок. Визначення таких ознак у особи, що вчиняє кримінальне правопорушення дозволяє більш-менш окреслити можливе коло осіб (соціальну групу), серед яких потрібно шукати підозрюваного. Таким чином йдеться про використання накопичених відомостей про способи незаконних заволодінь транспортними засобами в комплексі з відомостями про інші елементи механізму вчинення кримінальних правопорушень даної категорії в їх закономірному зв'язку. Зокрема, знання способів вчинення кримінальних правопорушень використовуються для того, щоб визначити, які сліди виникають при використанні зловмисником того чи іншого способу дій. Отже, в криміналістиці накопичення знань про способи незаконних заволодінь транспортними засобами необхідно для пізнання закономірностей виникнення доказів як основи для розробки рекомендацій щодо розслідування цих кримінальних правопорушень.

Потрібно зазначити, що криміналістичне значення мають не тільки способи безпосереднього незаконного заволодіння транспортним засобом, але й способи підготовки до вчинення цього кримінального правопорушення. Це питання є досить важливим при розслідуванні незаконного заволодіння транспортним засобом організованою групою осіб. Ці знання можуть слугувати вирішенню завдання встановлення підозрюваних у кримінальному

провадженні, розподіленні між ними протиправних функцій. Попередня підготовка може включати у себе:

- вибір транспортного засобу (модель, марка автомобіля, колір, товарний вигляд, рік випуску, встановлена охоронна система);
- отримання інформації в різного роду майстернях, автосервісах, (зокрема, де встановлюють охоронні системи), автостоянках про особливості захисту тих чи інших моделей транспортних засобів;
- спостереження (вистежування) за поведінкою власника чи користувача автомобіля (можуть використовуватися спеціальні засоби спостереження за об'єктом: біноклі, фото-, відеоапаратура, прилади нічного бачення, мобільні засоби зв'язку, комп'ютерна техніка тощо);
- вибір зручного місця незаконного заволодіння транспортним засобом (вулиця, автостоянка, гараж, бокс) і часу (день, вечір, ніч);
- вивчення режиму роботи власника та умов охорони транспортного засобу;
- залучення співучасників, розподіл функцій між ними;
- планування кримінальної протиправної діяльності (може включати складання різного роду схем);
- підшукування, придбання, підготовка спеціальних знарядь;
- виготовлення підроблених документів (технічних паспортів, довіреностей);
- підшукування чи виготовлення підроблених номерних знаків або їх використання від інших транспортних засобів;
- визначення і вивчення маршрутів, шляхів відходу з місця події;
- визначення каналів і місць збуту викраденого (покупців, посередників, продавців) [136, с. 12-13].

Наприклад, ОСОБА_10, ОСОБА_11, ОСОБА_12 обвинувачувалися у сумісному незаконному заволодінні транспортними засобами з розподіленням між собою протиправних дій. Зокрема, ОСОБА_10

обвинувачувався у тому, що обирав транспортні засоби (автомобілі), що знаходились в м. Луцьку на прибудинкових майданчиках багатоповерхівок, територія розташування яких не була обладнана камерами відеоспостереження. При цьому він використовував автомобіль марки Land Rover, за допомогою якого здійснював розвідку безпечного маршруту перевезення автомобілів, перевозив пристрої для зламу замків транспортних засобів. Для досягнення мети протиправної діяльності, розробив детальний план, який передбачав домовленість з іншими особами на вчинення спільних протиправних дій, розподіл обов'язків між учасниками кримінальної протиправної групи. Зазначеним планом передбачалося збирання та надання співучасниками інформації про місця знаходження транспортних засобів, які можна викрасти, умови використання, також здійснення спостереження за обстановкою поблизу місця вчинення кримінального правопорушення з метою попередження співучасників про небезпеку. Крім цього, планом було визначено функції співвиконавців, які полягали в заволодінні, за допомогою заздалегідь підготовлених інструментів, транспортними засобами та їх перевезенні по наперед визначених шляхах до місць переховування або збуту. При цьому, передбачалося здійснення розвідки безпечного маршруту вивезення викрадених авто, забезпечення за рахунок реалізації викрадених транспортних засобів фінансування діяльності організованої групи та виплати винагороди її учасникам, приховування протиправної діяльності. Тобто ОСОБА_10 діяв як організатор злочинної групи. ОСОБА_11 та ОСОБА_12 виконували відведені їм ОСОБОЮ_10 функції і, як співучасники спланованих кримінальних правопорушень, діючи під координацією організатора, прибували до прибудинкових територій, де зберігалися обрані для викрадення транспортні засоби. За допомогою заздалегідь підготовлених інструментів вони проникали в салони обраних автомобілів та уганяли їх [34].

Таким чином можна констатувати, що способи незаконних заволодінь транспортними засобами є важливим елементом їх механізму, який знаходиться у взаємозв'язку з іншими його елементами. Встановлення способу заволодіння транспортним засобом в кожному конкретному випадку надає можливість цілеспрямовано «вийти» на підозрюваного і встановити різні обставини, що підлягають доказуванню. Тому відомості про типові способи вчинення цього кримінального правопорушення займають ключове місце у структурі криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортним засобом і слугують інформаційною основою для висунування версій в кожному окремому кримінальному провадженні.

А.Ю. Бояренко пропонує класифікацію способів незаконного заволодіння транспортними засобами за наступними підставами:

- 1) зовнішній вираз протиправних дій:
 - вчинені таємно;
 - вчинені відкрито;
- 2) кількість осіб, що вчинили кримінальні правопорушення:
 - одна особа;
 - група осіб;
- 3) час вчинення кримінального правопорушення:
 - нічний (з 22 год. 00 хв. до 6 год. 00 хв.);
 - денний (з 6 год. 00 хв. до 22 год. 00 хв.);
- 4) місце заволодіння:
 - стоянка;
 - під час руху;
- 5) знаряддя, які застосовувались для заволодіння:
 - без використання знарядь;
 - підручні засоби;
 - спеціально пристосовані засоби;
 - технічні засоби;

б) спосіб переміщення транспортного засобу з місця заволодіння:

- шляхом запуску двигуна;
- шляхом буксирування;
- шляхом завантаження на інший транспортний засіб;
- шляхом примусового відсторонення власника або законного користувача від керування;
- шляхом примушування власника або законного користувача до початку чи продовження руху;

7) предмет незаконного заволодіння:

- колісні транспортні засоби з двигуном (пасажирські автомобілі, їхні модифікації, автобуси, пасажирські автопоїзди), що призначені для перевезення пасажирів і мають або принаймні чотири колеса, або три колеса і максимальну масу, яка перевищує 1 т;
- колісні транспортні засоби з двигуном (вантажні автомобілі, автомобілі-тягачі, а також їхні шасі із змонтованим на них устаткуванням), які призначені для перевезення вантажів і мають або принаймні чотири колеса, або три колеса і максимальну масу, яка перевищує 1 т;
- колісні транспортні засоби без двигуна (причепи, напівпричепи);
- самохідні колісні транспортні засоби (мототранспортні засоби), що мають менше ніж чотири колеса (мопеди, мотоцикли, мототрицикли), чотири колеса (мотоквадрацикли);
- несамохідний транспорт (вози, сани, ручні тачки, велосипеди, нарти);
- тролейбуси й транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт.;
- водний транспорт;
- повітряний транспорт [16, с. 118-119].

Запропонована А.Ю. Бояренком класифікація способів незаконного заволодіння транспортними засобами видається занадто формалізованою і перевантаженою підставами, які не мають істотного значення для побудови

методики розслідування вказаних кримінальних правопорушень. Наприклад, таке питання виникає стосовно виділення способів кримінального правопорушення в залежності від часу його вчинення. Також незрозумілим є включення в класифікацію способів незаконного заволодіння несамохідного транспорту (вози, сани, ручні тачки, велосипеди, нарти), які не визнаються предметом посягання за статтею 289 КК України.

Видається, що більш прийнятним є визначення способів незаконного заволодіння транспортними засобами в залежності від кримінально-правових кваліфікуючих ознак об'єктивної сторони. Так, Д.А. Патрелюк цілком обґрунтовано використовує для визначення способів вчинення вказаного кримінального правопорушення такі ознаки: 1) таємне заволодіння; 2) відкрите заволодіння, не поєднане з насильством або погрозами його застосування; 3) відкрите заволодіння, поєднане з насильством або погрозами його застосування (ч. 2 ст. 289 КК України); 4) обман або зловживання довірою власника або користувача [143, с. 41]. Такий же підхід використовує й О.Л. Христов, але чомусь поділяє способи тільки на дві групи – таємні та відкриті, випускаючи з поля зору незаконні способи заволодіння транспортними засобами з використанням обману [207, с. 44].

Видається, що для побудови методики розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами найбільш ефективним з практичної точки зору є поєднання кримінально-правового і криміналістичного аспектів у визначенні способів вчинення кримінальних правопорушень даної категорії. Вивчення слідчо-судової практики і наукових досліджень надає підстави для виділення наступних способів незаконного заволодіння транспортним засобом, які мають значення як для кримінально-правової кваліфікації події, так і для організації досудового розслідування.

Таємне заволодіння транспортним засобом – формально має ознаки крадіжки (ст. 185 КК України), але повинно кваліфікуватися за ст. 289 КК України і може бути здійснене наступними способами.

1. Вилучення транспортного засобу з місця його знаходження без запуску двигуна шляхом його викочування (характерно для мопедів, моторолерів, скутерів, мотоциклів) або завантаження на інший транспортний засіб (наприклад, шляхом використання евакуатора). Так, ОСОБА_3, 19 травня 2021 року, близько 15:00 год., проходячи повз будівлю № 11/3 по вул. К. Беляєва в м. Мукачеві, побачив транспортний засіб – скутер марки HONDA Gioorno. Після цього у нього виник злочинний умисел на незаконне заволодіння цим транспортним засобом. Реалізуючи його, ОСОБА_3 усвідомлюючи протиправний характер своїх дій і переконавшись що за його діями ніхто не спостерігає, підійшов до скутера марки HONDA Gioorno, зняв його з ніжки-стійки та покотив його в паркову зону поліклінічного відділення Мукачівської ЦРЛ. Там він залишив скутер, маючи на меті подальше використання у власних цілях і тим самим отримав можливість розпоряджатися ним на власний розсуд. Як було встановлено під час досудового розслідування, потерпілому ОСОБИ_6 у власності якого перебував вказаний скутер, було заподіяно матеріальну шкоду на суму 13000,00 гривень [39].

В іншому випадку незаконне заволодіння транспортним засобом з місця його знаходження без запуску двигуна відбувалося за допомогою евакуатора. Так, ОСОБА_3 знаходячись за адресою м. Київ, вул. Срібнокільська, 2-А, помітив припаркований біля будинку автомобіль марки «AUDI A6», 2000 року випуску, синього кольору, реєстрації республіка Польща, який стояв на спущених колесах. Вважаючи, що вказаний автомобіль не контролюється його власником в ОСОБИ_3 виник умисел, направлений на незаконне заволодіння вказаним транспортним засобом. Реалізуючи свій злочинний умисел ОСОБА_3 09.10.2021 року близько 18:10 год., прибув на автомобілі евакуаторі марки «МАН», за адресою: м. Київ, вул. Срібнокільська, 2-А та став поруч з вказаним автомобілем марки «AUDI A6». Після цього, ОСОБА_3, накачав колеса в автомобілі марки «AUDI A6» і

завантажив його на автомобіль-евакуатор. Надалі він, сів до кабіни автомобіля евакуатора на місце водія і виїхав з місця вчинення злочину разом з викраденим автомобілем, завдавши користувачу вказаного транспортного засобу ОСОБА_5 матеріального збитку на суму 132 250 грн. [25].

2. *Вилучення транспортного засобу з місця його знаходження без запуску двигуна шляхом його буксирування за допомогою іншого транспортного засобу.* Так, ОСОБА_8 помітив припаркований автомобіль марки «Ауді А6», що знаходився поблизу СТО за адресою: м. Одеса, вул. Картамишевська, 35, яким на підставі генеральної довіреності, користується ОСОБА_9. У подальшому, спостерігаючи приблизно на протязі року, що вказаний вище автомобіль свого місця розташування не змінює, у ОСОБИ_8 виник злочинний умисел, направлений на незаконне заволодіння автомобілем марки «Ауді А6». 08.05.2020 приблизно о 12 годині 00 хвилин, ОСОБА_8 прибув на автомобілі «Форд Фокус» світло-сірого кольору до автомобіля «Ауді А6», припаркованого поблизу СТО, і за допомогою троса відбуксирував його на територію за адресою: м. Одеса, вул. Моторна, 4а, таким чином здійснив умисне незаконне заволодіння транспортним засобом [37].

3. *Вилучення транспортного засобу з місця його знаходження шляхом проникнення в салон (кабіну), запуску двигуна і від'їзду (значна частина випадків характеризується використанням вільного доступу до салону і наявністю в ньому ключа запалення).* Так, 29 листопада 2019 року ОСОБА_8 перебував біля магазину «Обжора», розташованого за адресою: вул. Космонавтів 4, у Малиновському районі м. Одеси, де побачив припаркований автомобіль марки «ВАЗ 2101». З метою незаконного заволодіння транспортним засобом і маючи корисливий мотив, з метою особистого збагачення, ОСОБА_8 підійшов до вказаного автомобіля і переконавшись в тому, що за його діями ніхто не спостерігає, шляхом вільного доступу відчинив передні ліві двері з боку водія, які знаходились в незамкненому

стані, сів в салон зазначеного автомобіля і запустив двигун шляхом електричного з'єднання проводів замку запалювання. Після цього, ОСОБА_8, знаходячись за кермом вищевказаного транспортного засобу, виїхав з місця вчинення кримінального правопорушення. В подальшому ОСОБА_8 почав розбирати викрадений автомобіль на запчастини з метою їх продажу [36].

Таємне заволодіння транспортним засобом тим чи іншим із вказаних способів обумовлює необхідність встановлення під час розслідування низки специфічних обставин (використані знаряддя, наявність співучасників та характер їх дій тощо). Найбільшою складністю в цьому плані є останній спосіб, який застосовується для заволодіння автомобілями найвищої цінової категорії і передбачає використання різноманітних спеціальних приладів комп'ютерної техніки (для зчитування, копіювання та відтворення сигналу електронної сигналізації, для відключення додатково встановлених власником автомобіля засобів сигналізації і захисту).

Відкрите заволодіння транспортним засобом поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства. Такі способи мають формальні ознаки грабежу (ст. 186 КК України), але повинні кваліфікуватися за ч. 2 ст. 289 КК України і можуть проявлятися у наступному.

1. Насильницьке усунення від керування власника транспортного засобу шляхом його видалення з салону під час стоянки чи руху. Так, 12.11.2018, приблизно о 12:00 год., ОСОБА_5 знаходячись по вул. Кругова, 1 в м. Одесі, маючи злочинний умисел, направлений на незаконне заволодіння транспортним засобом, діючи умисно, з корисливих мотивів під приводом діагностики ходових характеристик мопеду, відсторонив власника мопеду марки "HONDA" ОСОБУ_6, сів за кермо та скориставшись тим, що двигун мопеду був в робочому стані, всупереч волі власника, покинув місце події у невідомому напрямку, керуючи вказаним мопедом [41].

2. *Насильницьке заволодіння ключами (можливо і документами) від автомобіля (гаражу) з наступним заволодінням транспортним засобом.* Так, ОСОБА_5, знаходячись у під'їзді будинку, під час конфлікту, що виник внаслідок особистих неприязних відносин, наніс потерпілому ОСОБИ_7 кілька ударів в голову. Скориставшись тим, що потерпілий не зміг чинити опір ОСОБА_5 отримав від нього ключі, в тому числі і від замка запалювання автомобіля марки «BMW 725» і всупереч волі ОСОБИ_7 сів за кермо та запустив за допомогою вказаного ключа двигун, після чого здійснив поїздку вулицями м. Луцька. Під час руху автомобілем обвинувачений ОСОБА_5 пошкодив його та залишив по вул. Лідавській, 2Г м. Луцька, спричинивши потерпілій ОСОБА_8 матеріальної шкоди на загальну суму 49282, 28 грн. [33].

Потрібно зазначити, що при виявленні ознак такого способу незаконного заволодіння транспортним засобом встановленню (доказуванню) підлягає характер насильства чи погрози його застосування, що обумовлює необхідність проведення низки слідчих (розшукових) дій (допитів, судово-медичної експертизи потерпілого, слідчого експерименту).

Відкрите заволодіння транспортним засобом поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства. Такі способи мають формальні ознаки розбою (ст. 187 КК України), але повинні кваліфікуватися за ч. 3 ст. 289 КК України і можуть бути вчинені попередньо вказаними способами. Наприклад, ОСОБА_7, 02.12.2018 року, близько 16.50 год., перебуваючи поблизу Дому Молитви «Церкви Христа Спасителя», що знаходиться за адресою: м. Луцьк вул. Вороніхіна, 14а, з метою незаконного заволодіння транспортним засобом, під погрозою застосування щодо потерпілого ОСОБИ_5 вогнепальної зброї (предмету, ззовні схожого на пістолет) змусив його покинути салон автомобіль «Volkswagen Passat B5». Надалі ОСОБА_7 сів за кермо вказаного автомобіля і перемістив його на вул. Дубнівської у м.

Луцьку, вилучивши таким чином даний автомобіль у потерпілого і заподіявши йому матеріальну шкоду згідно висновку авто товарознавчої експертизи у розмірі 40500 гривень [34].

Ключовою відмінністю в цьому випадку є доказування характеру насильства, а саме його небезпечності для життя чи здоров'я потерпілого. Для цього потрібне своєчасне проведення судово-медичної експертизи потерпілого для визначення ступеню тяжкості заподіяних тілесних ушкоджень. У випадку погрози застосування такого насильства приймається до уваги реальність такої погрози в конкретній обстановці місця його вчинення. Зокрема, приймається до уваги кількість нападників, характерні їх особливості (фізичні дані, наявність судимості за насильницькі кримінальні правопорушення тощо), наявність холодної чи вогнестрільної зброї.

Заволодіння транспортним засобом шляхом обману або зловживання довірою. Такі способи мають формальні ознаки шахрайства (ст. 190 КК України), але повинні кваліфікуватися за ст. 289 КК України і може бути вчинені наступними варіантами дій зловмисника.

1. Отримання дозволу і можливості скористатися транспортним засобом (отримання ключів і свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу) для певної поїздки в силу родинних чи дружніх стосунків з його власником з наступним неповерненням транспортним засобом (його продажем, розбором на запчастини тощо). Так, ОСОБА_5, 18 грудня 2020 року, перебуваючи поблизу гуртожитку №2 СНУ-9 (вул. Винниченка, 22, місто Луцьк), незаконно заволодів шляхом обману і зловживання довірою автомобілем «Audi A4» свого знайомого ОСОБИ_6. Зокрема, під приводом необхідності термінової поїздки він отримав у свого знайомого ОСОБИ_6 в тимчасове користування вказаний автомобіль, який перемістив на територію селища міського типу Мар`янівка, Горохівського району Волинської області, де його продав ОСОБИ_4, заподіявши потерпілому матеріальну шкоду

відповідно до висновку транспортно-товарознавчої експертизи у розмірі 24135,00 гривень [35].

2. *Заволодіння транспортним засобом шляхом обману при укладанні договору купівлі-продажу з використанням підроблених грошових купюр.* Так, ОСОБА_9 26.06.2019 року, знаходячись поблизу будинку № 105 на вул. Промисловій в м. Одесі, керуючись злочинним умислом, направленим на заволодіння чужим майном, з корисливих мотивів, з метою особистого збагачення, незаконно заволодів автомобілем марки «ВАЗ 2106», червоного кольору шляхом передачі копій грошових купюр у сумі 11300 гривень за його купівлю потерпілому ОСОБИ_10 [38].

3. *Отримання контролю над транспортним засобом шляхом укладання домовленості про його оренду з наступним невиконанням взятих на себе обов'язків і неповернення транспортного заходу власнику.* Так, ОСОБА_3 15 червня 2020 року, близько 09 год. 00 хв., перебуваючи на території ТзОВ «Автоконцепт», що за адресою: м. Луцьк, пр. Відродження, буд. 34а, шляхом зловживання довірою незаконно заволодів автомобілем марки Daewoo Lanos, який належав потерпілому ОСОБИ_5. Заволодіння відбулося під приводом домовленості про оренду автомобіля, коли ОСОБА_3 фактично не мав наміру виконувати зобов'язання орендатора. Заволодівши у такий спосіб автомобілем, вартість якого згідно висновку судової автотоварознавчої експертизи становила 59711 грн. 00 коп., ОСОБА_3 який вподальшому продав його третій особі, спричинивши потерпілому майнової шкоди на вказану суму [32].

Заволодіння транспортним засобом шляхом обману або зловживання довірою є можливим й у варіанті отримання контролю над транспортним засобом шляхом повідомлення його власнику про існування нібито крайньої необхідності (характерно для шахраїв, які видають себе за співробітників ДСНС, правоохоронних органів, лікарів тощо) з наступним неповерненням транспортного засобу. У зв'язку з цим потрібно зазначити, що не визнається

незаконним заволодіння транспортним засобом у стані крайньої необхідності, яка дійсно існувала. Наприклад, для того, щоби терміново доставити тяжко хвору людину до лікарні, приборкати стихійне лихо, усунути іншу небезпеку, яка загрожує людям, інтересам суспільства чи держави. Але в таких випадках транспортний засіб повинен бути повернутий власнику чи користувачу відразу після усунення вказаних причин.

Слід підкреслити, що використання насильства при незаконному заволодінні транспортним засобом є кваліфікуючою обставиною способу дій особи, що вчинила кримінальне правопорушення: насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або погрози застосування такого насильства (ч. 2 ст. 289 КК України); насильства небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, або погрози застосування такого насильства (ч. 3 ст. 289 КК України).

У ч. 2 ст. 289 КК України під насильством розуміється:

1) *фізичне насильство*, яке може проявлятися:

– в обмеженні можливості потерпілої особи чинити фізичний опір зловмиснику при незаконному заволодінні транспортним засобом (позбавлення можливості пересуватися шляхом зв'язування, закриття в певному приміщенні тощо);

– завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, або заподіяння легкого тілесного ушкодження, яке не спричинило короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності;

2) *погроза застосування фізичного насильства* (психічне насильство), яке може проявлятися в усній чи письмовій формах, або у здійсненні певних конклюдентних дій (демонстративних жестів, рухів) [55; 56].

У ч. 3 ст. 289 КК України під насильством розуміється:

1) *фізичне насильство*, яке може проявлятися:

– у заподіянні легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності;

– у заподіянні тілесного ушкодження середньої тяжкості, або тяжкого тілесного ушкодження;

2) *погроза застосування фізичного насильства*, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого (погроза заподіяння тілесних ушкоджень чи вбивства).

Доцільно підкреслити, що вказані кваліфікуючі обставини способу дій особи, що вчиняє кримінальне правопорушення охоплюються ст. 289 КК України і не потребують окремої кримінально-правової кваліфікації за статтями 121-126 КК України. Але не можна погодитися з твердженням О.Л. Христова, що вбивство входить до кола обставин, передбачених ч. 3 ст. 289 КК України [207, с. 46]. Умисне вбивство з метою незаконного заволодіння транспортним засобом є більш тяжким кримінальним правопорушенням і потребує, на наш погляд, кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 115 і ч. 3 ст. 289 КК України.

Кваліфікуючою обставиною незаконного заволодіння транспортним засобом є й такий спосіб дій особи, що вчиняє кримінальне правопорушення як проникнення у приміщення чи інше сховище (ч. 2 ст. 289 КК України). Тут зазвичай йдеться про таємне заволодіння, коли транспортний засіб знаходиться не на відкритій місцевості, а в певному сховищі (гаражі, сараї тощо). Ця обставина, з одного боку, вказує на підвищену суспільну небезпечність такого способу дій особи, що вчиняє кримінальне правопорушення (та його самого), а з іншого – на наявність чи відсутність у нього певних знань і практичних навичок. Тобто вказаний спосіб дій особи, що вчиняє кримінальне правопорушення має як кримінально-правове значення, так і криміналістичне, оскільки дозволяє висувати і перевіряти версії щодо певного кола підозрюваних, використовувати в доказуванні сліди, які залишаються при проникненні у приміщення чи інше сховище.

Тому в криміналістичній літературі способи проникнення у приміщення з метою незаконного заволодіння транспортним засобом досить детально описані. Вони можуть бути представлені в наступному узагальненому вигляді: 1) перепилювання дверних петель та дужок замків; 2) підбір ключів до запірного пристрою; 3) здійснення підкопу гаражу; 4) руйнування замка з використанням слюсарних чи підручних засобів; 5) видавлювання чи розгинання петель, запірних пристроїв за допомогою пневматичних засобів; 6) виривання замка чи дверей за допомогою певного транспортного засобу; 7) вирізання чи відгинання зварювальним обладнанням металевих дверей; 8) пролом стіни чи перекриття гаражу [17, с. 68; 119, с. 308-311].

Окрім способів проникнення у приміщення чи інше сховище, де знаходиться транспортний засіб, криміналістичне значення має опис способів проникнення до його салону. Опис таких способів найбільш значущий у випадках таємного незаконного заволодіння транспортним засобом, який залишається власником чи користувачем на відкритій для сторонніх осіб місцевості (безкоштовні стоянки поблизу магазинів, ринків, розважальних комплексів, на вулиці, біля під'їздів будинків тощо). Така обстановка надає можливість відкритого доступу до транспортного засобу зловмисника під виглядом перехожого, мешканця будинку, відвідувача магазину тощо. Тому способи незаконного заволодіння транспортним засобом у такому випадку зазвичай зводяться до способів проникнення до салону, наприклад, автомобіля. Способи проникнення в салон транспортного засобу можна розділити на прості і складні, що залежить від кваліфікації зловмисника та спрямованості його кримінального протиправного умислу на заволодіння тією чи іншою вартісною категорією транспортного засобу.

Відносно простими способами проникнення в салон є:

- підбір ключів автомобіля або використання різного роду відмичок;
- використання вільного доступу до салону (власник забуває зачинити, поставити під охорону);

- відтискання скла або важеля дверей транспортного засобу;
- використання спеціального пристосування з метою підйому блокувальної кнопки зачиненого скла;
- видалення (розбиття) скла;
- свердління або пробиття отвору поблизу дверного замка для отримання можливості досягнути системи тяги і важелів фіксатора дверей.

Складними способами проникнення в салон вартісного транспортного засобу, захищеному сучасними системами захисту, є:

- проникнення в салон автомобіля за допомогою повороту або висмикування личинки замка двері;
- проникнення в салон автомобіля за допомогою декодера або спеціальних відмичок;
- проникнення в салон за допомогою злому штатного радіоканалу кодграбером з ретрансляцією (підбираються коди автомобільних ключів);
- проникнення в салон за допомогою злому штатного радіоканалу безключового доступу (Smart Key);
- проникнення в салон автомобіля за допомогою дії на штатну шину даних CAN [120, с. 14; 203; 200].

При розгляді способів незаконного заволодіння транспортними засобами доцільним є й висвітлення способів приховування викраденого транспортного засобу. Вивчення слідчо-судової практики та аналіз наукових публікацій з цього питання свідчить, що більшість автомобілів викрадаються з метою їх подальшого продажу (іноді викрадення автомобіля певної моделі здійснюється на замовлення конкретної особи).

Більшість викрадених автомобілів після фальсифікації номерів вузлів та агрегатів і виготовлення підроблених документів на авто (свідоцтва про реєстрацію транспортного заходу та ін.), перефарбування кузова продаються на автомобільних ринках. Способи одержання підроблених документів на викрадений транспортний засіб можуть включати у себе кілька варіантів дій.

Зокрема, це може бути купівля залишків тотально пошкоджених автомобілів в результаті дорожньо-транспортних пригод (стихійного лиха тощо) та отримання відповідних документів на них. Номери агрегатів автомобілів, на які було отримано документи, переносяться (перебиваються, вварюються) на викрадений автомобіль. У такий спосіб у особи, яка вчинила кримінальне правопорушення на викрадене авто з'являються документи без ознак матеріальної підробки. Може бути використаний й інший спосіб, а саме домовленість з власником автомобіля певної моделі, кольору щодо продажу ним документів на цей автомобіль. Надалі продавець документів звертається до відповідного сервісного центру МВС України із заявою про втрату документів (викрадення) та отримує нові документи на свій автомобіль. В результаті в розпорядженні осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення з'являються документи на автомобіль без ознак матеріальної підробки. Зазвичай такі документи використовуються для легалізації автомобілів з аналогічними характеристиками (з'являються автомобілі-двійники).

Близько 20 % незаконних заволодінь транспортними засобами (автомобілів, мотоциклів, мопедів) здійснюється з метою їх розбирання і продажем окремих частин, вузлів та агрегатів на автомобільних ринках (нерідко в інших містах). Така мета обумовлює те що відразу після незаконного заволодіння автотранспортним засобом особи, які вчинили кримінальне правопорушення переводять автомобіль «на відстій», де він може зберігатись від кількох днів до кількох тижнів.

Характерним для організованих груп є те що для переміщення викраденого вартісного транспортного засобу ними використовується спеціальний транспорт (вантажівки) або евакуатори. Для такого транспортування особи, що вчиняють кримінальні правопорушення використовують транзитні номери, підроблені документи, а також автомобіль супроводження, як правило, представницького класу. Після виїзду за межі населеного пункту автомобіль супроводження переміщується на певну

відстань попереду викраденого авто, правопорушники, що ним керують, визначають наявність нарядів поліції та телефоном попереджають про небезпеку співучасників, які керують викраденим авто [186, с. 15]. Надалі викрадений транспортний засіб може бути переміщений в інше місто (регіон) до задалегідь підготовленого місця (приватний гараж, станція технічного обслуговування), після чого він продається. За цей час транспортний засіб трансформується і маскується (фальсифікуються номери кузова і двигуна, перефарбовується кузов, або викрадений автомобіль розбирається на запчастини тощо).

Останнього часу досить поширеною метою незаконного заволодіння транспортним засобом є отримання викупу від потерпілої особи за автомобіль, нібито виявлений (знайдений) у певному місці. Механізм таких дій організованих кримінальних правопорушень у цьому випадку полягає у тому що після викрадення транспортний засіб певний час перебуває у певній схованці. Через деякий час певний член організованої групи телефонує потерпілій особі і пропонує повернути викрадений у нього автомобіль за винагороду – певну грошову суму, яка значно менша від реальної вартості автомобіля.

Є підстави вважати, що до кримінальних правопорушень, вчинених у такий спосіб, можуть бути причетні й працівники поліції. Так, у 2017 році у м. Київ була викрита злочинна група під керівництвом колишнього курсанта поліцейського вишу та пенсіонера органів внутрішніх справ, яка займалася викраденнями елітних автомобілів у їх власників, у тому числі високопосадовців. Правоохоронцями було помічено, що у кримінальних провадженнях, відкритих за статтею 289 КК України, де фігурували вартісні автомобілі, досить частими стали випадки звернення потерпілих із заявами про припинення досудового розслідування у зв'язку з тим що транспортний засіб знайдений і повернутий (лунали й інші незрозумілі для слідства підстави). Завдяки проведеним заходам було встановлено, що цим займається

злочинна група із жителів міста Києві, Київщини та Львівщини. До її складу входили колишні працівники міліції, а також, імовірно, і діючі працівники правоохоронних органів. Організатором злочинної схеми виявився 38-річний киянин, колишній курсант Національної академії внутрішніх справ України. Маючи з підліткового віку кримінальний досвід та однокурсників, які зайняли посади у різних правоохоронних структурах країни, організатор банди викрадачів налагодив зв'язки по обидві сторони закону. Завдяки дружнім зв'язкам цей чоловік набув репутації людини, яка може без проблем повернути викрадене авто. Серед його «клієнтів» були відомі діячі культури та спорту, підприємці, політики різного рангу. Чоловік представлявся потерпілим як особа, що має певний вплив у кримінальному середовищі і може за певну суму знайти авто та «вирішити» питання щодо його повернення [133]. В 2020 році було викрито у вимаганні та отриманні неправомірної вигоди у розмірі 1400 доларів США заступника начальника одного з відділень поліції Івано-Франківщини. 28-річного старшого лейтенанта поліції було викрито у протиправних діях – вимаганні хабара за повернення власникові автомобіля (посадовець поліції забажав "винагороду" – 1400 доларів США) [61].

Про масштаби викрадень елітних автомобілів під викуп свідчить поліцейська практика країн Європейського союзу, де викрадають транспортні засоби в українських біженців. Так, наприкінці березня 2023 року на Лазурному березі Франції у Мандельо-Ла-Напуль в українській родині з паркінгу викрали два автомобілі Lexus та Toyota (автомобілі були із українськими номерами). За словами власниці, вона одразу написала заяву в поліцію, але, судячи з подальших постів у групі «Українці на Лазурному узбережжі», знайти автомобілі не вдалося. Виявилося, що проблема викрадення автомобілів з українськими номерами останнім часом є досить гострою. Ті, хто давно проживає за кордоном і знає всі місцеві особливості, розповідають, що зараз викраденнями промишляють такі ж вихідці з

України. У Франції цим займаються групи кримінальних правопорушників з Києва, які перебравися після початку війни, об'єдналися із кримінальниками з Росії і Грузії. Автомобіль найчастіше викрадають за допомогою криптограббера – пристрою, що підбирає коди автомобільних ключів. Після викрадення у автомобіля є два шляхи: перший – його пропонують під викуп власнику (віддають перевагу крипто валюті); другий – його розбирають (перепродаж – вкрай рідкісний випадок у Європі). Найчастіше викрадають не дешеві і нові марки Lexus, Toyota, Hyundai, Honda, KIA та подібні до них машини такого ж класу. Audi, Skoda, Mercedes, Volvo, BMW та інші зазвичай не крадуть. Авто пропонують викупити за 30-40% вартості. Можна спробувати торгуватися, але зазвичай скидають небагато. Якщо власник відмовляється від викупу, бо сума завищена, в цьому разі вона йде на розбирання. У Telegram з'явилися посередницькі канали між викрадачами та власниками автомобілів. Ті, хто став жертвою викрадення та готовий повернути свій автомобіль за винагороду, може звернутися до адміністратора з фото авто й короткою інформацією – де та коли викрадено, і що господар готовий заплатити. Або ж самі викрадачі пишуть, що «знайдено» авто та його можуть повернути (зв'язок і торг іде через адміністратора) [22 1].

1.4. Типові сліди – джерела доказів незаконного заволодіння транспортним засобом

Кожне кримінальне правопорушення для органу досудового розслідування і суду є подією минулого, яку потрібно ретроспективно пізнати встановленими законодавством засобами і порядку (правилами). Головним чином це здійснюється під час досудового розслідування його суб'єктами (прокурором, слідчим, дізнавачем), суд же перевіряє виконану роботу. Можливість встановлення всіх юридично значущих обставин кримінального правопорушення базується на тому, що кожна подія минулого

залишає свої різноманітні сліди. Завдання полягає у їх виявленні та розшифруванні, які можуть бути відтворені у процесуальних документах і слугувати підставою для прийняття правильних юридичних рішень.

В криміналістиці сліди кримінального правопорушення в широкому розумінні розглядаються як будь-які зміни навколишнього середовища, пов'язані з вчиненням протиправних дій у вигляді утворених матеріальних та ідеальних відображень даної події [105, с.98; 107, с. 149; 106, с. 138]. Як цілком справедливо відзначає Д.В. Затенацький, в основі концепції про сліди знаходиться філософська теорія відображення, коли в результаті взаємодії, особливості одного об'єкта в певній формі відтворюються в особливостях другого об'єкта [79, с.5]. В криміналістичних характеристиках кримінальних правопорушень окремих видів опис типових слідів є обов'язковим елементом, закономірно пов'язаним із способом вчинення протиправних дій, особою, що вчинила кримінальне правопорушення, обстановкою та іншими елементами. Значущість слідів визначається тим, що дослідження виявлених і вилучених слідів дозволяє встановити низку важливих обставин, які мають важливе криміналістичне значення, наприклад, встановити знаряддя кримінального правопорушення, отримати відомості про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, визначити в цілому механізм злочинної події [101, с. 212].

В теорії криміналістики поступово сформувалося окреме вчення, яке отримало назву криміналістичного слідознавства, предметом якого є закономірності механізму утворення та відображення взаємодіючих об'єктів при механічній, фізичній, хімічній, біологічній формах руху матерії в процесі контактної і безконтактної взаємодії [188; 194; 145; 103; 84]. Є всі підстави вважати, що криміналістичне слідознавство є одним із наріжних окремих вчень в науці криміналістики, яке має велике значення та активно розвивається.

Аналіз наукових досліджень дозволяє виділити наступні види матеріальних слідів кримінального правопорушення, які можуть слугувати джерелами доказів у кримінальному провадженні.

1. Сліди, що відображають зовнішню будову одного об'єкта на іншому, за якими можлива ідентифікація слідоутворюючого об'єкта. Це так звані трасологічні сліди (сліди рук, ніг людини в т.ч. взуття, сліди знарядь злому, сліди транспортних засобів).

2. Сліди у вигляді якісних і кількісних змін (руйнування, пошкодження) певних об'єктів: на предметах, які піддавалися впливу особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (зламана двері, розбите вікно), на потерпілому (розірваний одяг, тілесні ушкодження); на особі, яка вчинила кримінальне правопорушення (розірваний одяг, тілесні ушкодження). Даний вид слідів свідчить про вчинення певних дій – проникнення в приміщення, нанесенні тілесних ушкоджень тощо.

3. Сліди у вигляді порушення просторового розташування певних об'єктів місця події (перекинутий стілець, висунуті ящики столу, розкидані речі тощо). Даний вид слідів є ознакою здійснення особою, що вчиняє кримінальне правопорушення певних дій на місці події.

4. Сліди у вигляді наявності предметів, яких не було на місці до кримінального правопорушення (наприклад, залишених особою, що вчиняє кримінальне правопорушення) або їх відсутності (унесених особою, що вчиняє кримінальне правопорушення). Виявлення такого факту дає можливість використати його для ідентифікації такого предмету та його зв'язку з кримінальною подією.

5. Сліди у вигляді різного роду документів – письмові або речові докази (містять певну інформацію, яка може бути використана для встановлення і доказування певних обставин вчинення кримінального правопорушення).

6. Мікрослідди – мікрочастинки речовин, залишені особою, яка вчинила кримінальне правопорушення на місці події або унесені ним на тілі та одязі. Цей вид слідів також свідчить про факт перебування особи, що вчинила кримінальне правопорушення на місці події, контакті з потерпілим чи з об'єктами місця події, виконанні певних дій (вони можуть бути виявлені також на тілі та одязі потерпілого, на предметах обстановки, знаряддях кримінального правопорушення тощо). Мікрочастинки – це, пов'язані з подією кримінального правопорушення матеріальні об'єкти малих розмірів, які важко виявити неозброєним оком (виявляються із застосуванням лупи, мікроскопа), а їх дослідження потребує застосування мікроаналітичних методів.

Окрім матеріальних слідів кримінального правопорушення вирізняють й ідеальні сліди – відображення певних обставин у пам'яті людей, які були учасниками кримінальної події (особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, потерпілий) або його очевидцями (свідками). В кримінальному провадженні ідеальні сліди матеріалізуються у вигляді показань, зафіксованих у протоколах слідчих (розшукових) дій, аудіо- та відеозаписах.

У кримінальному провадженні виявлені і належним чином зафіксовані матеріальні та ідеальні сліди кримінального правопорушення слугують джерелами процесуальних доказів. Вони представляються у виді показань, речових доказів, документів, висновків експертів (ч. 2 ст. 84 КПК України), а у провадженнях про кримінальні проступки додатково ще у виді пояснень осіб, результатів медичного освідування, висновку спеціаліста, показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису (ст. 298-2 КПК України).

В криміналістичній характеристиці незаконних заволодінь транспортними засобами важливим елементом є опис типових слідів,

характерних саме для даного виду кримінальних правопорушень. Такий опис іноді називають слідовою картиною тих чи інших кримінальних правопорушень. Особливості слідової картини незаконного заволодіння транспортним засобом залежать від способу його вчинення таємного чи відкритого.

Для таємних способів незаконних заволодінь транспортними засобами без застосування насильства характерною є слідова картина, яка, перш за все, включає в себе комплекс трасологічних слідів. Його «асортимент» залежить від умов, в яких відбувається заволодіння, що визначається особливостями місця та обстановки місця події. Найбільш широкий комплекс трасологічних слідів утворюється при посяганні на транспортний засіб, який знаходиться у закритому приміщенні (гаражі, сараї тощо). До таких слідів відносяться: сліди проникнення – знарядь зламу на замикаючих пристроях гаража та автомобіля; рук, взуття, одягу, рукавичок, залишені предмети та речовини, мікрочастинки, в т. ч. запахові сліди. Варто зазначити, що в приміщенні гараж або боксу, як правило, знаходяться різного роду предмети обстановки, речі. А оскільки приватні гаражі, зазвичай досить невеликих розмірів, то зловмисники можуть свідомо чи несвідомо чіплятися, торкатися стін, та інших предметів обстановки, на яких можуть залишитися мікрочастинки їх одягу, сліди взуття. Вони також можуть використовувати й інструмент, який зберігається власником транспортного засобу у гаражі. На тілі та одязі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення також можуть залишатися різного роду сліди – нашарування від штукатурки, сліди від паливно-мастильних матеріалів (мастила, фарби, спеціальних очищувальних рідин тощо). Якись речі з приміщення особа, що вчиняє кримінальне правопорушення може забрати (наприклад, коштовний інструмент, певні рідини) і в той же час залишити (забути) якись свої речі. Окрім того потрібно мати на увазі, що певні сліди можуть залишитися й на прилеглий території, де варто пошукати

сліди переміщення транспортного засобу (сліди коліс), його демонтажу, можливої заміни окремих частин, агрегатів, вузлів, номерних знаків тощо.

Таким чином місцями локалізації таких слідів є місцезнаходження транспортного засобу та він сам (кузов, салон). Звичайно, сам транспортний засіб може бути оглянутий тільки після його розшуку і виявлення. В його салоні насамперед залишаються сліди рук, взуття, мікрочастинки, а саме: на ручках дверей, попільничках, підлокітниках, педалях і важелях керування транспортним засобом, внутрішніх та зовнішніх дзеркалах, засобах налаштування медіа. Можуть бути залишені й сліди біологічного характеру: слина на недопалках в попільничці, сліди крові на різних предметах у випадку поранення особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення під час подолання ним перешкод при проникненні, волосся. Потрібно мати на увазі, що важливими слідоносіями є автомобільні сидіння. Якщо вони споряджені чохлами, то вони підлягають обов'язковому вилученню з метою подальшого ретельного дослідження для виявлення різного роду слідів-мікрочастинок. Також доцільним є й вилучення частинок забруднення на педалях керування транспортним засобом, кермового колеса (якщо такі забруднення мають місце).

Але потрібно мати на увазі, що досвідчені особи, які вчиняють кримінальні правопорушення ретельно готуються до незаконного заволодіння транспортного засобу, в тому числі з точки зору мінімізації слідів своїх дій, які можуть бути виявлені і використані під час проведення досудового розслідування. Маючи це на увазі, вони обирають предмет посягання, місце і час заволодіння, спосіб і знаряддя тощо. Найменше слідів, як правило, можна виявити при незаконному заволодінні транспортними засобами, які знаходяться на асфальтованій ділянці (на вулицях, стоянках) у суху погоду. При виявленні таких обставин можуть бути отримані достатні підстави для висунення версії про кримінальну досвідченість злодіїв, наявність у них судимості за подібні кримінальні правопорушення.

Про високу кваліфікацію осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення, їх кримінальний досвід та завчасну підготовку до вчинення кримінального правопорушення (зокрема, організованою групою осіб) свідчать ознаки використання ними спеціальних механічних і технічних засобів:

- технічних пристроїв для блокування сигналів супутникового стеження GPS і контролю місця перебування транспортного засобу (глушилок);
- пристроїв для відключення, сканування чи злому сигналізації (кодграберів);
- ноутбуків для заміни модуля керування та ініціації запуску двигуна;
- шуруповертів для висвердлювання засобів блокування керма;
- зварювальних апаратів, автогенів для подолання металевих перешкод;
- механічних пристроїв та інструментів для зламування замикаючих пристроїв з метою проникнення в салон транспортного засобу (щипці, викрутки, сантехнічний вантуз, ножиці тощо) і запуску його двигуна.

З точки зору механізму утворення слідів головною відмінністю таємного заволодіння транспортним засобом від відкритих його форм є зазвичай відсутність очевидців, а відтак й ідеальних слідів про обставини його вчинення.

Для способів відкритого незаконного заволодіння транспортними засобами із застосуванням фізичного насильства або погрози його застосування характерною є слідова картина, притаманна грабежам і розбоям (вчиняються в умовах очевидності) [12; 222]. Її особливістю є, з одного боку, відсутність типових слідів проникнення у приміщення чи салон транспортного засобу, а з іншого – наявність слідів боротьби (якщо вона мала місце) на тілі та одязі потерпілого, певних тілесних ушкоджень. Зрозуміло, що тільки при погрозі фізичним насильством такі сліди будуть відсутні. Так,

потрібно мати на увазі, що при боротьбі особи, що вчиняє кримінальне правопорушення і потерпілого виникають накладання від дотику одяжі правопорушника з його жертвою, мікрочастинками та речовинами, винесеними з місця події (дрібні шматочки скла, волосся, кров тощо). При швидкому встановленні і затриманні підозрюваного такі об'єкти можуть відіграти важливу роль в процесі доказування у конкретному кримінальному провадженні.

При застосуванні особою, що вчиняє кримінальне правопорушення погроз завдання потерпілому фізичної шкоди з метою заволодіння транспортним засобом залишається набагато менше матеріальних слідів (зазвичай це тільки сліди перебування зловмисника в салоні транспортного засобу), оскільки безпосередній контакт між жертвою і зловмисником відсутній. Головними носіями інформації в такому разі про обставини вчинення кримінального правопорушення (слідами) є потерпілий або випадкові свідки-очевидці події. Формою існування таких слідів є ідеальні образи обставин незаконного заволодіння транспортним засобом в пам'яті осіб, які сформувалися під час сприйняття протиправної події. А тому саме ідеальні сліди є превалюючими і матеріалізуються вони, як вже зазначалося, у вигляді показань, що фіксуються у протоколах допитів і додатках до них (аудіо- та відеозаписах).

Одним із ключових питань при відкритому незаконному заволодінні транспортними засобами із застосуванням фізичного насильства або погрози його застосування характерним слідчим завданням є встановлення характеру насильства, що важливо не тільки для кримінально-правової кваліфікації, але й істотно впливає на проведення слідчих (розшукових) дій. Йдеться, перш за все, про наявність небезпечності такого насильства для життя чи здоров'я потерпілого. Так, досить проблематичним постало питання про оцінку застосування особою, що вчиняє кримінальне правопорушення з метою придушення волі потерпілого до спротиву такого засобу, як газовий

балончик. Потрібно звернути увагу, що при застосуванні газового балончика з хімічною речовиною стосовно власника транспортного засобу потрібно детально встановити відповідні обставини, покладаючись не тільки на відчуття та оцінки потерпілого щодо небезпечності такого насильства для життя чи здоров'я потерпілого (важливо для кваліфікації кримінального правопорушення за частинами 2 чи 3 ст. 289 КК України). Щодо цього питання Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у справі № 638/5312/16-к (провадження № 51-1968км18) у своєму рішенні вказав, що потрібно з'ясувати, чи була речовина, яка містилася в газовому балончику, за своїм хімічним складом та властивостями небезпечною для життя чи здоров'я потерпілого та чи потягло або могло потягнути такі наслідки для потерпілого її застосування під час злочину [154]. Природно, що для реалізації такого завдання потрібні не тільки показання самого потерпілого, але експертні дослідження симптомів реакції організму потерпілого. Але ще краще спрямувати зусилля на виявлення матеріальних слідів застосування використаної речовини: спорожненого балончика, виявленого під час огляду місця події або на прилеглий території; спорядженого балончика, виявленого під час затримання підозрюваного чи під час обшуку його житла тощо.

Окремим різновидом незаконного заволодіння транспортним засобом, який має особливу слідові картину, є використання обману або зловживання довірою власника або користувача транспортного засобу. Предметом посягання може бути автомобіль, мотоцикл, мопед. Характерним для механізму такого кримінального правопорушення є відсутність описаних раніше слідів проникнення як у сховище, так і в салон автомобіля, оскільки зловмисник використовує замість таємничості чи фізичного насильства повідомлення такої інформації, яка викликає у власника бажання добровільно передати транспортний засіб.

Нагадаємо, що проявом таких кримінальних правопорушень може бути передача зловмиснику ключів і свідоцтва про реєстрацію транспортного

засобу в силу родинних чи дружніх стосунків для певної поїздки з наступним його продажем чи розбором на запчастини. Іншим варіантом обману може бути отримання контролю над транспортним засобом шляхом укладання угоди про продаж чи оренду автомобіля без наміру виконання взятих на себе зобов'язань і неповернення транспортного засобу. В окремих випадках використовується довіра власника транспортного засобу, який необачно залишає ключі в салоні автомобіля, в якому знаходиться зловмисник. Так, ОСОБА_3, знаходячись в салоні автомобіля марки «Renault» моделі «Clio Symbol» в м. Мукачєво, який згідно свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу належав його знайомому ОСОБИ_5, скористався тим що власник вийшов із салону автомобіля при цьому залишивши ключа в замку запалення, запустив двигун і поїхав кататися містом. Рухаючись на викраденому автомобілі по вул. Олександра Невського, неподалік буд. № 12 в м. Мукачєво, ОСОБА_3 не впорався з керуванням та допустив зіткнення з автомобілем марки «Opel Zafira», після чого з місця дорожньо-транспортної пригоди втік. У кримінальному провадженні доказами слугували показання потерпілого ОСОБИ_5 та показання обвинуваченого ОСОБА_3, який повністю визнав свою вину, а також висновки товарознавчої експертизи, якою було встановлено вартість відновлюваного ремонту автомобіля марки «Renault» моделі «Clio Symbol» у розмірі 24029,84 гривень [40].

Висновки до розділу 1

Кримінально-правова і криміналістична характеристика незаконного заволодіння транспортним засобом є вихідними положеннями для формулювання методичних рекомендацій щодо розслідування даного виду кримінальних правопорушень. Ці категорії наук тісно пов'язані між собою і є визначальними для розуміння обставин, що підлягають доказуванню. Кримінально-правова характеристика зосереджена на складі кримінального правопорушення – сукупності об'єктивних та суб'єктивних ознак, наявність яких дозволяє кваліфікувати конкретне діяння як суспільно-небезпечне

правопорушення (об'єкт кримінального правопорушення, його об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона).

Криміналістична характеристика незаконного заволодіння транспортним засобом ґрунтується на кримінально-правових положеннях і надає більш детальний опис елементів механізму цих кримінальних правопорушень, важливих для прийняття процесуальних і тактичних рішень під час досудового розслідування. Криміналістична характеристика – це система відомостей про елементи механізму їх вчинення, яка включає в себе наступні елементи:

- 1) особливості предмета посягання, яким виступає транспортний засіб;
- 2) особливості особи, що вчинила кримінальне правопорушення і потерпілого;
- 3) особливості місця, часу та обстановки незаконних заволодінь транспортними засобами;
- 4) способи незаконних заволодінь транспортними засобами;
- 5) особливості слідів незаконних заволодінь транспортними засобами як джерел доказів.

Визначення ознак транспортного засобу, як предмета посягання, є ключовим для кваліфікації кримінального правопорушення за ст. 289 КК України і відмежування його від суміжних (крадіжки, грабежу, розбою). Таким визнається тільки механічний транспортний засіб, який приводиться в рух за допомогою двигуна внутрішнього згоряння (незалежно від його об'єму) або електричного двигуна потужністю понад 3 кВт, і незалежно від технічного стану, його справності чи несправності. Для кримінально-правової кваліфікації має значення вартість транспортного засобу, яка визначається на момент незаконного заволодіння ним з урахуванням його амортизації.

Особа, що вчинила кримінальне правопорушення – це комплекс особистісних рис і властивостей, які є важливими як для кримінально-

правової кваліфікації, так і для вирішення низки процесуальних і тактичних завдань у провадженнях про незаконне заволодіння транспортним засобом. Суб'єктом цього кримінального правопорушення є особа, яка не має права на користування конкретним транспортним засобом, яким вона заволодіває. В судовій практиці суб'єктами даного кримінального правопорушення не визнаються: особи, які є співвласниками або законними користувачами транспортного засобу; працівники підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, які без належного дозволу здійснили поїздки на транспортному засобі, що був закріплений за ними; службові особи, які були наділені повноваженнями щодо використання чи експлуатації транспортного засобу.

В залежності від певного виду транспортного засобу, який є предметом заволодіння, особи, які вчинили кримінальне правопорушення розподіляються за наступними групами: 1) викрадачі, які посягають на транспортні засоби невеликих цінкових категорій (підлітки з неблагополучних родин і молоді чоловіки, які не мають постійного місця роботи і нерідко мають судимість за вчинення корисливих кримінальних правопорушень); 2) викрадачі, які посягають на транспортний засіб великої та особливо великої цінкової категорії з метою їх подальшого перепродажу за кордон або на виконання замовлення (організовані групи). Наведені групи відрізняються між собою, перш за все, злочинною кваліфікацією, що проявляється у способах дій та характером слідів.

В механізмі вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами важливу роль відіграє особа потерпілого. Спостерігається закономірний зв'язок між особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, обраним ним способом дій і потерпілим, особливостями його поведінки, пов'язаної з користуванням і збереженням транспортного засобу. Особами, які вчинили кримінальне правопорушення здійснюється ретельне спостереження за поведінкою потенційного потерпілого,

визначаються психологічні особливості, які можна буде використати при вчиненні кримінального правопорушення. За ступенем і характером їх віктимності потерпілі поділяються на групи, які мають значення при вирішенні тактичних завдань розслідування: потерпілі, які отримують великі доходи від незаконної (у т.ч. протиправної) діяльності; державні високопосадовці, політичні діячі, які використовують свій статус для отримання великих доходів; бізнесмени або ті що працюють за трудовим договором у певних комерційних структурах на високооплачуваних посадах, одержують там досить високі доходи; медійні в суспільстві люди з високими доходами (спортсмени, артисти, власники і співробітники засобів масової інформації тощо); іноземці, які працюють в Україні чи подорожують на популярних дорогих автомобілях; українські біженці, які перебувають під час воєнного стану в Україні на території країн Європейського Союзу; інші потерпілі – власники автотранспорту, які своєю необачною поведінкою або бездіяльністю можуть створювати враження у зловмисників про легкість незаконного заволодіння їх транспортним засобом.

Місце, час та обстановка незаконних заволодінь транспортними засобами розглядається як частина об'єктивної сторони кримінального правопорушення закономірно пов'язана з іншими елементами його механізму, відомості про які дозволяють вирішувати низку завдань розслідування. За цією ознакою заволодіння транспортними засобами класифікуються на наступні групи: 1) незаконне заволодіння транспортним засобом, який знаходився у житловій зоні біля будинку власника; 2) незаконне заволодіння транспортним засобом, що знаходився на стоянці біля ресторану, торговельного центру, підприємства тощо; 3) незаконне заволодіння транспортним засобом, що знаходився у дворі чи гаражі приватного домоволодіння; 4) незаконне заволодіння транспортним засобом, що знаходився на території охоронюваної автомобільної стоянки; 5) незаконне заволодіння транспортним засобом, що знаходився у гаражі; 6)

незаконне заволодіння транспортним засобом, який використовується як таксі і приїздить на замовлення клієнтів у певне місце.

Способи незаконного заволодіння транспортними засобами розглядаються як певні активні дії зловмисника, спрямовані на отримання можливості протиправного керування транспортним засобом всупереч волі його власника – його воля ігнорується (при таємному заволодінні), чи подавляється (при використанні фізичного насильства або погрози ним), або ж фальсифікується (при заволодінні транспортним засобом з використанням обману). У зв'язку з цим способи класифікуються за трьома групами:

1) Таємне заволодіння транспортним засобом:

– вилучення транспортного засобу з місця його знаходження без запуску двигуна шляхом його викочування (характерно для мопедів, моторолерів, скутерів, мотоциклів) або завантаження на інший транспортний засіб (наприклад, шляхом використання евакуатора);

– вилучення транспортного засобу з місця його знаходження без запуску двигуна шляхом його буксирування за допомогою іншого транспортного засобу;

– вилучення транспортного засобу з місця його знаходження шляхом проникнення в салон (кабіну), запуску двигуна і від'їзду (значна частина випадків характеризується використанням вільного доступу до салону і наявністю в ньому ключа запалення);

2) Відкрите заволодіння транспортним засобом поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства:

– насильницьке усунення від керування власника транспортного засобу шляхом його видалення з салону під час стоянки чи руху;

– насильницьке заволодіння ключами (можливо і документами) від автомобіля (гаражу) з наступним заволодінням транспортним засобом;

3) Відкрите заволодіння транспортним засобом поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства;

4) Заволодіння транспортним засобом шляхом обману або зловживання довірою:

– отримання дозволу і можливості скористатися транспортним засобом (отримання ключів і свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу) для певної поїздки в силу родинних чи дружніх стосунків з його власником з наступним неповерненням транспортним засобом;

– заволодіння транспортним засобом шляхом обману при укладанні договору купівлі-продажу з використанням підроблених грошових купюр;

– отримання контролю над транспортним засобом шляхом укладання домовленості про його оренду з наступним невиконанням взятих на себе обов'язків і неповернення транспортного заходу власнику.

Сліди – джерела доказів незаконних заволодінь транспортними засобами розглядаються як елемент механізму вчинення кримінального правопорушення, закономірно пов'язаний, зокрема зі способами його вчинення, а надалі і з особою зловмисника. З урахуванням цього особливості слідової картини незаконного заволодіння транспортним засобом визначаються в залежності від способу його вчинення (таємного чи відкритого). Відтак, виділяються групи слідів: характерних для таємного заволодіння транспортним засобом поєднаного з проникненням у сховище і салон автомобіля (трасологічні сліди, речі, мікрочастинки); характерних для використання фізичного насильства або погрози його застосування (показання потерпілого, тілесні ушкодження тощо); характерних для використання обману або зловживання довірою власника або користувача транспортного засобу (показання потерпілого і свідків, речі, документи тощо).

РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

При розробленні методики розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом важливим є питання щодо первинної інформації про виявлення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 289 КК України. Це важливо, оскільки саме характер та обсяг такої інформації значною мірою впливає на організацію досудового розслідування на початковому його етапі, проведення першочергових слідчих (розшукових) дій. Аналіз нормативно-правових актів, матеріалів кримінальних проваджень, викладених у вироках в Єдиному реєстрі судових рішень за статтею 289 КК України, а також інформації, одержаної в результаті опитувань слідчих та співробітників оперативних підрозділів, дає підстави для виділення деяких особливостей отримання, перевірки та внесення відомостей щодо незаконного заволодіння транспортним засобом до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Приводом до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початку досудового розслідування за статтею 289 КК України зазвичай є заява власника чи користувача транспортного засобу. Згідно ст. 214 КПК України при отриманні заяви чи повідомлення про незаконне заволодіння транспортного засобу слідчий (прокурор) зобов'язаний невідкладно (в крайньому випадку не пізніше 24 годин) внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику відповідний витяг з ЄРДР. Первинна інформація про вчинення вказаного кримінального правопорушення може міститися в:

- 1) заяві фізичної особи – власника ТЗ чи його законного користувача;
- 2) заяві службових осіб підприємства, організації чи установи (юридичної особи).

Але це загальне положення щодо внесення відомостей до ЄРДР та початку будь-якого кримінального провадження. Що стосується незаконних заволодінь транспортними засобами, то тут є певні особливості, які впливають на формування слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, які, як видається, досить важливі і тому заслуговують більш детального розгляду. На наш погляд, це обумовлено специфічністю предмета посягання, яким є транспортний засіб, що характеризується, з одного боку, тим що він є вартісним рухомим об'єктом власності, а також джерелом підвищеної небезпеки, а з іншого – його мобільністю. Адже за відносно короткий час він може опинитися за сотні кілометрів від місця вчинення кримінального правопорушення і створювати небезпеку учасникам дорожнього руху.

Зазвичай повідомлення про незаконне заволодіння транспортним засобом надходить на номер скороченого екстреного виклику «102» до оператора Call-центру Національної поліції (безкоштовним зі стаціонарних та мобільних телефонів). Дзвінок приймає вільний оператор, який протягом двох хвилин (середній норматив) повинен дізнатися основні дані про подію і заповнити спеціальну електронну картку в інформаційній системі. Далі ці дані надходять до диспетчерської служби. Диспетчер, отримавши електронну картку з інформацією, наданою заявником, вирішують – направити на місце події наряд поліції чи відразу слідчо-оперативну групу, вводити в дію спеціальні поліцейські операції тощо [77]. За результатами проведеного анкетування встановлено, що саме 87 % становлять безпосередні заяви громадян про незаконне заволодіння транспортним засобом серед інших форм повідомлень. Дивись додаток Б.

Всі усні заяви (повідомлення) обов'язково реєструються з використанням інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – ІТС ІПП) [167]. Повідомлення про незаконне заволодіння транспортним засобом відповідно до п. 7

Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України належить до категорії «Бета», оскільки потребує негайного реагування (щойно вчинені або тривають). Характерним для нього є те що у змісті такого повідомлення наявною є інформація про правопорушення, яке на час отримання повідомлення триває, тобто відбувається (продовжується) в реальному часі [86]. В цьому випадку здійснюється оперативне реагування шляхом спрямування на місце події групи реагування патрульної поліції (далі – ГРПП), яка проводить наступні заходи:

- отримує від заявника відомості про: ознаки транспортного засобу; обставини незаконного заволодіння ним; особу, яка могла вчинити незаконне заволодіння (на думку заявника); наявність договору страхування транспортного засобу;

- перевіряє (встановлює), чи не взяли автомобіль у невідкладних справах родичі (друзі) заявника;

- перевіряє, чи не знаходиться автомобіль заявника у списку евакуйованих (можливо власник залишив його в неналежному місці);

- інформує диспетчера служби «102» (оперативного чергового) про необхідність направлення слідчо-оперативної групи (далі – СОГ) у разі виявлення явних слідів незаконного заволодіння транспортним засобом, наприклад, пов'язаного з проникненням у гараж або інше сховище;

- інформує оперативного чергового про ознаки викраденого транспортного засобу, який перевіряє його ідентифікаційні номери за обліком ЄДР МВС, після чого невідкладно вносить відомості до інформаційної підсистеми (далі – ІП) «Гарпун» (п. 2, 3, Розд. IV. Порядок формування в ІП «Гарпун» обліку за категоріями «розшук ТЗ у зв'язку із незаконним заволодінням» та «розшук ТЗ, що залишив місце дорожньо-транспортної пригоди») [165];

- вживає заходів щодо забезпечення охорони місця події до прибуття СОГ;
- встановлює наявність поблизу місця події розташовування камер зовнішнього спостереження (зазвичай, камери є в кафе, ресторанах, банках і магазинах);
- здійснює обхід прилеглої території з метою виявлення та опитування очевидців незаконного заволодіння транспортним засобом;
- отримує інформацію про ДТП, що сталися у населеному пункті (регіоні) останнього часу, і про їх учасників (транспортні засоби та водіїв)
- організовує пошук (переслідування) викраденого транспортного засобу (після внесення відомостей до ІП «Гарпун» патрульна поліція має право на зупинку транспортних засобів, які мають ознаки, схожі з ознаками викраденого транспортного засобу, що вказані у відповідному документі – орієнтуванні: марка, модель, колір кузова тощо) [144].

Важливо пам'ятати, що при виклику поліції неповнолітньою особою (наприклад, при незаконному заволодінні мотоциклом, мопедом, скутером) відповідно до ч. 2 ст. 33 Закону України «Про Національну поліцію» проведення опитування неповнолітніх допускається тільки за участю батьків (одного з них), іншого законного представника або педагога [168].

Потрібно також зазначити, що іноді повідомлення про незаконне заволодіння транспортним засобом виявляється таким що не відповідає дійсності. Причин цього може бути кілька. Зокрема, зустрічаються непоодинокі випадки, коли власник автомобіля від впливом алкогольного сп'яніння забуває місце, де він залишив свій транспортний засіб і викликає за номером екстреного виклику «102» поліцію з приводу його викрадення. Так, із заявою про незаконне заволодіння транспортним засобом автомобіля до Тернопільського відділу поліції звернувся місцевий житель. Чоловік заявив, що 19 липня близько 18:00 з двору його будинку на проспекті Злуки, невідомі незаконно заволоділи його автомобілем марки «ВАЗ 2199».

Повідомлення про незаконне заволодіння транспортним засобом відразу почала відпрацьовувати ГРПП за наведеною програмою. Але під час проведення оперативно-пошукових заходів було встановлено, що автомобіль «ВАЗ 2199» знаходиться у гаражі заявника на прибудинковій території і його ніхто не викрадав. Як було встановлено, заявник, коли повідомляв про втрату автомобіля перебував у стані алкогольного сп'яніння і забув, що сам загнав транспорт в гараж, а тому повідомив одразу в поліцію про його незаконне заволодіння. У зв'язку з цим заявникові довелося понести адміністративну відповідальність та заплатити штраф за помилковий виклик спеціальної служби поліції [80].

Іншим проявом хибної заяви про незаконне заволодіння транспортним засобом є свідомо неправдивість власника, яку він використовує з метою уникнення притягнення до відповідальності за певне кримінальне правопорушення. Так, у справі №127/11837/15-к (кримінальне провадження № 51-2523км19) Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду ухвалив: оповіщення поліції власником про незаконне заволодіння його автомобілем, який раніше було добровільно передано іншій особі, є свідомо неправдивим повідомленням про кримінальне правопорушення. Сутність справи полягала у тому, що згідно з вироком суду першої інстанції особа була засуджена за ч. 1 ст. 383 КК України, а за ч. 3 ст. 190 КК України виправдана у зв'язку з відсутністю в її діянні складу кримінального правопорушення. Апеляційний суд скасував цей вирок у частині виправдання чоловіка за шахрайство та ухвалив вирок, засудивши його і за це кримінальне правопорушення, а в решті вирок місцевого суду залишив без змін. Зокрема, особа була визнана винною в тому, що в жовтні 2014 року зателефонувала за номером «102» та повідомила про незаконне заволодіння її транспортним засобом, достовірно знаючи, що в березні 2009 року вона добровільно передала це авто іншій особі на підставі усної домовленості під час позики в неї грошей. Крім того, особа була визнана винною у заволодінні грошовими

коштами іншої особи (у розмірі 20 тис. доларів США), котрій передала свій автомобіль як заставу, приховавши, що цей транспортний засіб уже перебував у заставі банку та будь-яке розпорядження ним було заборонене. Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду залишив без задоволення касаційну скаргу захисника засудженого. ККС ВС погодився, що апеляційний суд під час визначення спрямованості умислу особи саме на заволодіння чужим майном шляхом зловживання довірою (шахрайство), вчинене у великих розмірах, повторно, дійшов правильного висновку, що чоловік, позичаючи в потерпілого 15 тис. доларів США та не повідомивши його про перебування автомобіля в заставі банку, а також позичаючи в нього вдруге 5 тис. доларів США нібито на погашення кредиту, розмір заборгованості за яким був значно більшим, і не перерахувавши їх до банку, заздалегідь не мав наміру повернути ці кошти [155].

Іншим проявом свідомої неправдивості власника транспортного засобу при повідомленні поліції про його незаконне заволодіння є його прагнення уникнути відповідальності за ним порушення правил дорожнього руху, наслідком якого стала дорожньо-транспортна пригода (надалі – ДТП). Це той випадок, коли власник (користувач) автомобіля, винний у вчиненні ДТП, покидає місце події і повідомляє телефоном службу поліції «102» про незаконне заволодіння його автомобіля з певного місця його знаходження (стоянка біля магазину, ресторану, кафе, прибудинковій території тощо). Так, в м. Миколаєві на перехресті пр. Центрального і вул. Шосейної в результаті наїзду автомобіля BMW загинули чотири працівники дорожньої служби, які наносили дорожню розмітку на проїзній частині в момент ДТП. Водій BMW спочатку протаранив машину для нанесення розмітки, потім збив працівників, після чого збив дорожній знак і вилетів з дороги. Медики, що приїхали на місце аварії, констатували смерть трьох чоловіків (вони загинули під час удару автомобілем). Ще одного працівника дорожньої служби доставили до лікарні, але врятувати йому життя не вдалося. Вдій BMW під

час аварії вижив (його врятувала подушка безпеки), самостійно покинув автомобіль і втік з місця події. Через певний час він був затриманий працівниками поліції, але стверджував, що не причетний до аварії, оскільки його автомобіль напередодні угнали [204].

Проявом свідомої неправдивості власника транспортного засобу при повідомленні поліції про його викрадення є його прагнення отримати страхові виплати за нібито викрадений транспортний засіб. У цьому випадку власник може вдатися до інсценування вчинення кримінального правопорушення. Страховики відзначають, що найбільш ризиковими видами страхування з точки зору схильності до шахрайських дій є страхування автотранспортних засобів (62%). При цьому 70% усіх випадків шахрайства – це завищення суми збитків, а 20% випадків – інсценування страхової події. Найбільш економічно вигідним для автомобільних шахраїв, в даному випадку, є метод фіктивного викрадення автомобіля з попереднім або подальшим продажем його на запчастини за кордон або підробкою нових документів та нового VIN-коду автомобіля [90].

Окремої уваги заслуговує ситуація, коли транспортний засіб знаходиться у колективному користуванні (власник передає в довірене користування). При виникненні суперечностей між безпосереднім власником та користувачами, зазначеними у дорученні, будь-хто з них може забрати транспортний засіб з місця його звичайного знаходження (стоянки) без повідомлення інших користувачів.

Слід підкреслити, що відразу після отримання повідомлення власника про незаконне заволодіння його транспортним засобом (виклик поліції) і проведення невідкладних заходів ГРПП потерпілому пропонується подати письмову заяву про вчинення кримінального правопорушення. Особа, яка подає заяву про кримінальне правопорушення, попереджається під підпис про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, передбачену статтею 383

Кримінального кодексу України. Окрім формального подання заяви потерпілого рекомендується опитати для встановлення тих обставин, які зазвичай не вказуються у тексті заяви. Тому рекомендується отримання такої заяви здійснювати слідчим, про що складається протокол. У протоколі отримання заяви про незаконне заволодіння транспортним засобом рекомендується відобразити наступну інформацію:

- 1) прізвище, ім'я, по-батькові та адресу місця фактичного проживання заявника;
- 2) відомості про ідентифікаційні ознаки викраденого транспортного засобу (марку, модель, колір, VIN номер, реєстраційний номер);
- 3) пробіг автомобіля та кількість палива в баку на момент викрадення;
- 4) чи є він власником транспортного засобу, чи користувачем;
- 5) ким, коли, де і в кого було придбано транспортний засіб;
- 6) хто, крім власника, мав право керування транспортним засобом, чи було якесь оформлення на іншу особу, в кого знаходилися дублікати ключів;
- 7) чи втрачалися коли-небудь документи на машину, ключі від замка запалення чи пристроїв механічного захисту;
- 8) яка сигналізація була встановлена (якщо встановлена взагалі);
- 9) мітки (якщо такі є) на основних деталях і агрегатах (де й коли їх наносили);
- 10) які зовнішні пошкодження мав транспортний засіб, ознаки його ремонту;
- 11) марка і модель автомагнітоли (колонок, сабвуфера тощо), аерографію та іншого додаткового обладнання салону;
- 12) які речі або предмети знаходилися в салоні та багажнику;
- 13) чи застрахований транспортний засіб (коли і якою страховою компанією).

Вказані відомості є досить важливими як для розшуку викраденого транспортного засобу, так і для доказування окремих обставин вчинення

кримінального правопорушення, для організації розслідування в цілому. Потрібно зазначити, що подання таких відомостей з боку заявника може супроводжуватися наданням йому юридичної допомоги з боку адвоката (представника потерпілого). Цю обставину варто оцінити в цілому як позитивну, оскільки участь кваліфікованого юриста в підготовці первинних матеріалів для кримінального провадження, як видається, значно полегшує роботу слідчого, що стосується складання організаційних документів (повідомлень, запитів тощо). Наприклад, може йтися про тексти сповіщень територіальних органів поліції, надання роздрукованих кольорових фото викраденого автомобіля з посиланням на електронний архів для їх завантаження. Також може бути вже підготовленою вся інформація, необхідна для ідентифікації транспортного засобу (VIN-номер кузова або шасі, номер двигуна, державний номерний знак, колір тощо) [153]. Джерелом важливої інформації про незаконні заволодіння транспортними засобами та різні пов'язані з цим обставинами можуть бути соціальні мережі, де між громадянами ведеться активний обмін відомостями, що можуть бути використані для встановлення тих чи інших обставин вчинення кримінальних правопорушень [150].

Таким чином особливості отримання, перевірки та внесення відомостей щодо незаконного заволодіння транспортним засобом до Єдиного реєстру досудових розслідувань визначаються їх характером та обсягом. І це не тільки та інформація, яка міститься у заяві потерпілої особи, але й результати невідкладних заходів ГРПП [179]. Саме обсяг таких відомостей впливає на формування слідчих ситуацій, які є детермінуючими для визначення завдань розслідування і засобів їх вирішення – слідчих (розшукових) дій.

В криміналістичній теорії вже стало аксіомою положення щодо залежності особливостей досудового розслідування від того на якому етапі воно здійснюється і в якій ситуації. Для визначення цих особливостей

використовуються поняття етапу розслідування, слідчої ситуації, тактичних завдань розслідування і засобів їх вирішення.

Перш за все, потрібно визначитися з тим, що є початковим етапом досудового розслідування, оскільки в КПК України це поняття не застосовується, а в криміналістичній літературі поняття початкового і наступного (подальшого) етапів розслідування активно використовується як визначальні категорії, але їх зміст тлумачиться дещо по-різному.

З етимологічної точки зору поняття «етап» використовується в різних сферах і є багатозначним: 1) пункт на шляху пересування військ; 2) пункт для ночівлі у дорозі груп арештантів; 3) у значенні прислів'я – «етапом»; 4) певна частина дистанції у спортивних змаганнях; 5) окремий момент, період, стадія у розвитку чогось [137, с. 651-652]. У криміналістичній методиці поняття етапу використовується в останньому сенсі – як певний момент, період, стадія розслідування кримінальних правопорушень. Але межі етапів розслідування різними авторами трактуються по-різному, що викликає суттєві суперечності у викладі криміналістичних методик. В Україні ця проблема набула ще більшої гостроти у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 р., який суттєво змінив процедуру досудового розслідування.

Аналіз криміналістичної літератури щодо структурування методик розслідування кримінальних правопорушень окремих видів показує, що в науці існує два підходи до періодизації досудового розслідування кримінальних правопорушень – ситуаційний підхід і процесуальний. Ситуаційний підхід склався історично. Виділяють початковий етап, пов'язаний з проведенням невідкладних слідчих (розшукових) дій. Тобто, поняття «початкові» та «невідкладні» використовуються як синоніми. При цьому зазначається, що з проведення початкових (невідкладних) слідчих дій розпочинається розслідування. Невідкладними ж вважаються ті слідчі дії, які

потрібно було проводити терміново під впливом ситуації (зволікання вело до втрати можливості отримання доказів).

Етап розслідування – це такий його елемент, який є певною системою дій, об'єднаних єдністю завдань, умовами розслідування, специфікою криміналістичних прийомів. Виділяють початковий і наступний етап розслідування. До початкового етапу відносять рішення таких завдань розслідування:

1) орієнтування особи, яка веде розслідування, в обставинах події, що розслідується; визначення фактів, які слід досліджувати у справі; одержання вихідних даних для розгорнутого планування розслідування;

2) збір і фіксація всіх можливих доказів, які в іншому випадку з часом можуть бути втрачені;

3) встановлення, розшук та затримання «за гарячими слідами».

Поняття ж наступного етапу розслідування визначається лише у найбільш узагальненому вигляді – як етап, у якому вирішуються завдання подальшого збирання доказів, їх перевірки та оцінки. Поняття початкових і невідкладних слідчих дій використовуються як синоніми. Початковий етап розслідування є етапом інтенсивного пошуку, виявлення та закріплення доказів в умовах дефіциту часу, невідкладного характеру слідчих дій [45, с. 30-32].

Ситуаційна концепція етапів розслідування стала досить поширеною серед криміналістів. Вона знайшла свій відбиток у підручниках з криміналістики, у яких ситуаційна сутність етапів розслідування розглядалася як окреме положення. Але використання такого підходу при викладі навчального курсу було пов'язане з певними протиріччями, які виявлялися в тому, що одні й ті самі слідчі дії могли розглядатися як початкові, так і наступні (наприклад, допит свідків, допит підозрюваного) [104]. Це обумовлювалося тим що при ситуаційному підході не вказувалися конкретні межі етапів розслідування. Зокрема, не визначався момент

закінчення початкового етапу. Наприклад, наступний етап розслідування міг розпочатися в умовах двох слідчих ситуацій: 1) коли встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення; 2) коли така особа не встановлена. Зміст відповідної ситуації визначав шляхи подальшого розслідування.

Процесуальний підхід до періодизації розслідування кримінальних правопорушень з'явився, як видається, саме у зв'язку з протиріччями ситуаційного тлумачення етапів. Поява такого підходу пов'язана з науковими працями, зокрема, українського криміналіста Н.К. Кузьменко. Зокрема, він зазначав, що межею, яка відокремлювала б початковий етап розслідування від наступного, могло б слугувати процесуальне рішення – притягнення особи як обвинуваченого і пред'явлення йому обвинувачення у вчиненні злочину. Тобто, зазначений автор пов'язував періодизацію розслідування кримінального правопорушення з певними процесуальними рішеннями у кримінальному провадженні. І в цьому був сенс, адже для прийняття такого рішення, як притягнення особи як обвинуваченого (за існуючим тоді кримінальним процесуальним законодавством), потрібно було зібрати достатню кількість доказів скоєння злочину певною особою та інших його обставин. Фактично це рішення означало, що з початку розслідування вже було вирішено низку завдань. Зокрема, визначено вид злочину (кваліфікація), місце, час та спосіб його скоєння; встановлено особу, причетну до злочину; зібрано докази скоєння злочину саме цією особою. Оскільки названі завдання розслідування вирішуються на початковому етапі розслідування, їх успішне рішення означає закінчення цього етапу. У зв'язку із цим Н.К. Кузьменко з метою узгодження процесуального і ситуативного підходів запропонував розглядати проведення невідкладних слідчих дій як окремий етап розслідування – етап невідкладних слідчих дій. Таким чином, етап невідкладних слідчих дій передував початковому етапу розслідування. На думку автора, в результаті з'являлися два ключові рубежі в процедурі досудового розслідування: 1) момент закінчення всіх невідкладних слідчих

дій; 2) складання постанови про залучення особи як обвинуваченого [113, с. 14-16].

Віддаючи належне конструктивності пропозиції Н.К. Кузьменку, слід зазначити, що, на жаль, в той час воно не знайшло достатньо широкої підтримки серед науковців. Очевидно, що це пояснювалося певним протиставленням Н.К. Кузьменко «невідкладних» та «початкових» слідчих дій, що спричиняло логічну суперечність. Адже, невідкладні слідчі дії одночасно є і початковими – саме з їхнього провадження починається досудове слідство. Тобто, невідкладні дії є одночасно і початковими. На наш погляд, усунення цієї суперечності знаходиться в площині визначення того, що початковий етап розслідування є періодом, що охоплює проведення невідкладних та інших початкових слідчих та розшукових дій до прийняття певного процесуального рішення, яке констатує встановлення події злочину та особи, причетної до нього.

В сучасних умовах процесуальний підхід у трактуванні початкового етапу розслідування в криміналістичній літературі поступово знаходить своє визнання. Багато навчальних посібників, наукових праць, присвячених методикам розслідування кримінальних правопорушень, вказують на те, що значна кількість вчених-криміналістів використовує процесуальний підхід щодо визначення меж початкового та наступного етапів розслідування [220, с. 337; 121; 92; 15; 218].

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. початок досудового розслідування злочинів пов'язує з моментом внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ч. 2 ст. 214 КПК України). Встановлення особи, причетної до вчинення кримінального правопорушення, фіксується процесуальним рішенням – повідомленням особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України), коли є достатньо доказів для такої підозри. Враховуючи цю обставину, початковий етап розслідування

може бути визначений як період часу, що охоплює проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Наступний етап розслідування починається з повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення і закінчується зверненням прокурора до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ч. 3 ст. 283 КПК України).

Потрібно визначитися й з поняттям слідчої ситуації в методиці розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, яке також тлумачиться неоднозначно. В криміналістичній літературі слідчі ситуації розглядаються у широкому і вузькому значеннях. Сутність слідчої ситуації у широкому розумінні полягає у тому, що вона являє собою сукупність усіх умов, які впливають на розслідування та найбільш значущі його особливості (інформаційні, організаційні, психологічні, матеріально-технічні тощо). З цієї точки зору слідча ситуація – це складна динамічна система факторів, яка з плином часу постійно змінюється під впливом як об'єктивних (незалежно від слідчого), так й суб'єктивних обставин, і характеризує стан досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні. Таке широке тлумачення слідчої ситуації є важливим, перш за все, з практичної точки зору, оскільки орієнтує слідчого на необхідності врахування всіх факторів, які впливають на прийняття процесуальних, тактичних та організаційних рішень. Але при розробленні методик розслідування кримінальних правопорушень окремих видів таке широке тлумачення слідчих ситуацій не спрацьовує. Його неможливо ефективно використовувати, оскільки велика кількість факторів не дозволяє створювати компактні (і зрозумілі) системи типових слідчих ситуацій, які були б базовими для визначення типових

завдань розслідування і засобів їх вирішення (розробляти алгоритми дій). Намагання типізувати слідчі ситуації за чисельними компонентами (умовами) неминуче призводить до появи величезної їх кількості, що призводить до втрати реальної можливості їх практичного використання.

У вузькому тлумаченні слідча ситуація – це характеристика тільки інформаційних даних (доказів та інших даних), які має слідство на конкретному проміжку часу [6, с. 196–202; 19, с. 9; 115, с. 282; 216, с. 146–147]. Інформаційна складова слідчої ситуації є найбільш значущою, оскільки вона вказує, що вже відомо про обставини кримінального правопорушення, а що невідомо і його потрібно встановити. Таким чином такий підхід є оптимальним для визначення типових завдань розслідування і засобів їх вирішення – слідчих (розшукових) дій. Саме у вузькому розумінні слідча ситуація використовується у методиках розслідування кримінальних правопорушень окремих видів і визначається як типова [197, с. 111; 92; 3]. Видається, що саме типові слідчі ситуації, зорієнтовані на інформаційний компонент, покладаються в основу розроблення практичних рекомендацій щодо здійснення певного алгоритму у проведенні слідчо-розшукових дій у провадженнях про незаконне заволодіння транспортними засобами.

Важливими у даному сенсі є й поняття тактичних завдань розслідування та засобів їх вирішення, які визначаються з урахуванням характеру слідчої ситуації. Потрібно звернути увагу, що в ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України завдання розслідування визначені в самому загальному вигляді. Зокрема, завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений,

жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. В ст. 91 КПК України визначаються обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні і які теж можуть розглядатися як завдання розслідування. Але це, як видається, є загальними завданнями кримінального провадження, які потребують конкретизації в залежності від від багатьох обставин, зокрема від виду кримінального правопорушення, особливостей механізму його вчинення, особливостей ситуацій, що склалися під час розслідування. Оскільки криміналістика має своїм об'єктом дослідження діяльність по розслідуванню кримінальних правопорушень з точки зору застосування окремих засобів, прийомів, методів збирання і використання доказів, в її рамках сформувалося поняття тактичних задач розслідування, для вирішення яких розробляються криміналістичні рекомендації. Поняття тактичної задачі розслідування пов'язане саме з застосуванням криміналістичних засобів, прийомів та методів на шляху вирішення загальних задач кримінального провадження. З врахуванням цього надається визначення тактичного завдання розслідування як проміжної задачі на шляху вирішення певної загальної (стратегічної) задачі кримінального провадження, пов'язано з застосуванням криміналістичних засобів, прийомів та методів. Вони поділяються в залежності від їх масштабності на:

- 1) завдання, які можуть бути вирішені шляхом застосування певного тактичного прийому в рамках окремої слідчої дії;
- 2) завдання, які вирішуються шляхом проведення окремої слідчої дії;
- 3) завдання, які для свого вирішення потребують проведення комплексу слідчо-розшукових дій [46, с. 84-90].

В методиках розслідування кримінальних правопорушень окремих видів тактичні завдання можуть бути визначені стосовно початкового і наступного етапів розслідування [177, с. 50]. Видається, що стосовно

вказаних етапів розслідування має сенс виділення тактичних завдань розслідування, які для свого вирішення потребують проведення комплексу слідчо-розшукових дій.

Комплекс слідчих (розшукових) дій, як засіб вирішення тактичних завдань розслідування в теорії криміналістики отримав назву тактичних операцій. Тактична операція – це певна сукупність слідчо-розшукових дій, які плануються слідчим для вирішення окремого завдання розслідування у кримінальному провадженні. Постановка того чи іншого тактичного завдання зумовлюється слідчою ситуацією і, відповідно, засобів її вирішення – проведення певної тактичної операції [217, с. 256-257]. Тому в методиках розслідування кримінальних правопорушень окремих видів визначення типових слідчих ситуацій супроводжується й наведенням типових комплексів слідчо-розшукових дій (тактичних операцій), як засобів вирішення завдань розслідування [88; 47; 160; 197; 178].

Слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами визначаються характером та обсягом відомостей щодо незаконного заволодіння транспортним засобом, що міститься в заяві потерпілої особи, а також у документах про результати невідкладних заходів, здійснених ГРПП після надходження повідомлення про кримінальне правопорушення. В криміналістичних дослідженнях типові слідчі ситуації у таких провадженнях визначаються, але, зазвичай, без вказівки на те, в яких саме документах міститься та чи інша інформація.

Так, С.В. Головкін, зазначає, що типовими вихідними даними для початку кримінального провадження про незаконне заволодіння транспортним засобом є: повідомлення власника транспортного засобу; повідомлення осіб, які виявились очевидцями незаконного заволодіння транспортним засобом; затримання правопорушника з викраденим транспортним засобом; інші джерела. На цій основі вказаний автор пропонує виділяти три типові слідчі ситуації у провадженнях зазначеної категорії:

1) факт незаконного заволодіння транспортним засобом виявлено, підозрюваного затримано разом з транспортним засобом;

2) факт незаконного заволодіння транспортним засобом виявлено, є відомості про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, місцезнаходження якого не встановлено;

3) факт незаконного заволодіння транспортним засобом виявлено (транспортний засіб зник з місця стоянки), відомості про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення відсутні [50, с. 31-36].

Запропоновані С.В. Головкіним визначення змісту типових слідчих ситуацій викликають зауваження. По-перше, видається некоректним використання для всіх трьох ситуацій формули «факт незаконного заволодіння транспортним засобом виявлено», адже внесення відомостей до ЄРДР за ст. 289 КК України само по собі означає, що були отримані фактичні дані про ознаки вчинення вказаного кримінального правопорушення. Таким чином використаний автором вислів не містить смислового навантаження. По-друге, не були враховані випадки, коли в результаті оперативно-розшукових заходів ГРПП викрадений транспортний засіб виявляється покинутим в певному місці (у дворі певного будинку, на узбіччі проїжджої частини), але особа, яка вчинила кримінальне правопорушення залишається невідомою. Такі випадки є досить характерними, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення кидає транспортний засіб з метою повернення до нього через певний час, або у зв'язку з вчиненням ним дорожньо-транспортної пригоди.

Н. С. Моргун і В. В. Сєдакова на основі аналізу поглядів, викладених в юридичній літературі, виділяють чотири типових слідчих ситуації, що, на їх погляд, складаються на початковому етапі розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами:

1) було виявлено транспортний засіб та особу, яка притягається до відповідальності;

2) було виявлено транспортний засіб, але відсутні відомості щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

3) не було виявлено ні викраденого транспортного засобу, ні особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

4) знайдення викраденого транспортного засобу його власником при відсутності даних про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення [127, с. 88].

Вказаними авторами надається оцінка наведених типових слідчих ситуацій з точки зору сприятливості чи несприятливості, наводиться перелік слідчих (розшукових) дій, що рекомендується проводити в кожній з наведених типових ситуаціях. Але при цьому потрібно звернути увагу, що слідчі ситуації №2 і №4 за своїм змістом фактично є однаковими – виявлення транспортного засобу при відсутності відомостей щодо підозрюваного. Те, хто саме виявив (знайшов) викрадений транспортний засіб (поліцейські чи власник), не має принципового впливу на проведення слідчо-розшукових дій. Адже, якщо під час проведення досудового розслідування власник викраденого автомобіля (автобуса, вантажівки, мопеду тощо) самостійно знаходить його в певному місці, то він зобов'язаний викликати поліцію для проведення відповідних процесуальних дій.

Також, як видається, авторами не враховується, що після отримання письмової заяви від потерпілої особи і внесення відомостей до ЄРДР за фактом незаконного заволодіння транспортним засобом до виникнення тієї чи іншої слідчої ситуації проводяться невідкладні оперативно-розшукові і слідчі (розшукові) дії, результати яких і формують потім ту чи іншу слідчу ситуацію. Зокрема, це стосується такої слідчої дії, як допит потерпілого, вилучення у нього документів на транспортний засіб та ключів, їхній огляд з метою встановлення певних обставин вчинення кримінального правопорушення, з'ясування відносин потерпілого з певними особами тощо [127, с. 89-90].

З наведених положень витікає важливе правило побудови системи типових слідчих ситуацій щодо справ про незаконне заволодіння транспортними засобами – типові слідчі ситуації потрібно визначати з урахуванням результатів здійснення оперативно-розшукових заходів ГРПП і проведення після отримання письмової заяви від потерпілої особи таких невідкладних слідчо-розшукових дій:

- огляд місця події (місця знаходження транспортного засобу в момент його викрадення з метою виявлення слідів, залишених правопорушником);
- допит потерпілого;
- витребування та отримання від потерпілого речей і документів, які можуть бути використані під час досудового розслідування для розшуку та ідентифікації транспортного засобу: свідоцтва (копії) про реєстрацію транспортного засобу, його фотографій (якщо вони є), дублікату ключів від викраденого транспортного засобу;
- допит свідків-очевидців (якщо такі встановлені);
- зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (якщо такі виявлені).

Отримані в результаті проведення вказаних невідкладних слідчо-розшукових дій відомості є визначальними для встановлення обставин незаконного заволодіння транспортним засобом, організації розшуку транспортного засобу і особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Саме ці відомості є вихідними для типізації слідчих ситуацій, визначення тактичних завдань розслідування і шляхів та засобів їх вирішення. З урахуванням цього положення та аналізу слідчо-судової практики можна виділити наступні типові слідчі ситуації, завдання розслідування і шляхи їх вирішення [182].

Слідча ситуація 1. В результаті проведення невідкладних слідчо-розшукових дій виявлено викрадений транспортний засіб і затримано

підозрюваного. Наприклад, 19 травня 2019 р. вночі з території двору будинку однієї з вулиць м. Луцька був викрадений автомобіль Audi Q5, що належав ОСОБИ_20. Потерпілий викликав поліцію, написав письмову заяву, повідомив ознаки викраденого автомобіля, після чого ГРПП почали проводитися пошукові заходи. Після внесення відомостей в ЄРДР було розпочато досудове розслідування за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 289 КК України. При проведенні невідкладних слідчо-розшукових заходів було встановлено, зокрема, що викрадений автомобіль Audi Q5 був обладнаний спеціалізованою сигналізацією, на підставі чого була висунута версія, що правопорушник використав спеціально підготовлені засоби для несанкціонованого відкриття дверей автомобіля та приведення в дію двигуна (що в наступному знайшло підтвердження). Ця обставина вказувала, що правопорушник є досить кваліфікованим викрадачем транспортних засобів, або кримінальне правопорушення вчинено організованою групою осіб, у складі якої є відповідний фахівець. 20 травня 2019 р. о 23.00 год. під час здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на розшук викрадених транспортних засобів, оперуповноваженими СКП поряд з будинком № 36 по вул. Кравчука в м. Луцьку виявлено транспортний засіб марки Audi Q5 сірого кольору, який за зовнішніми ознаками підпадав під транспортний засіб, який 19.05.2019 р. був викрадений у потерпілої ОСОБИ_20. На своєму автомобілі поліцейські під'їхали до виявленого автомобіля Audi Q5 і зупинилися ззаду нього, заблокувавши йому виїзд. Після цього водій, який знаходився за кермом Audi Q5, миттєво розпочав рух назад, завдавши механічних ушкоджень транспортному засобу поліції. Припиняючи незаконні дії водія транспортного засобу марки Audi Q5 сірого кольору і вважаючи, що даний транспортний засіб є саме тим, яким 19.05.2019 незаконно заволоділи невстановлені особи та який оголошений в розшук, працівники поліції підійшли до водійських дверей зупиненого Audi

Q5. Вони показали службові посвідчення і пред`явили законну вимогу до водія, про необхідність виходу з транспортного засобу (який до того ж вчинив ДТП). З боку водія вийшов ОСОБА_11, який при намаганні поліцейських затримати його вчинив активний фізичний опір, заподіявши одному з оперуповноважених тілесні ушкодження середнього ступеня тяжкості. Після фізичної боротьби ОСОБА_11 був затриманий в порядку ст. 208 КПК України [31].

Наведена слідча ситуація є типовою для даної категорії справ і надзвичайно сприятливою для розслідування, але не є поширеною (за даними нашого вивчення кримінальних проваджень вона складає близько 53 %. В той же час потрібно зазначити, що затримання підозрюваного при наведених обставинах дозволяє встановити його причетність до інших епізодів незаконного заволодіння транспортними засобами. Так, у наведеному кримінальному провадженні завдяки затриманню підозрюваного ОСОБИ_11 у викраденому автомобілі і завдяки відомостей про спосіб прокинення, а також інших відомостей вдалося встановити і доказати, що затриманий входив в організовану злочинну групу (ОСОБИ_10, ОСОБА_11 та ОСОБА_12), яка спеціалізувалася на викраденнях коштовних автомобілів у м. Луцьку. Так, було встановлено, що вказана група осіб під керівництвом та координацією дій ОСОБИ_10 з використанням автомобілів Volkswagen Golf та BMW, розвідували прибудинкові території, де зберігалися транспортні засоби. При отриманні інформації про знаходження коштовних автомобілів без належної охорони у житловій зоні вони прибували туди і з метою незаконного заволодіння за допомогою заздалегідь підготовлених інструментів проникали у салон, запускали двигун та уганяли автомобіль своїм ходом. Діяли вони з розподіленням злочинних функцій: підготовка спеціального інструменту; проникнення в автомобіль; спостереження за обстановкою поблизу місця вчинення злочину з метою недопущення викриття їх протиправних дій сторонніми особами чи працівниками

правоохоронних органів тощо. Разом з наведеним епізодом було встановлено, що вказаною організованою групою осіб 26 квітня 2019 з використанням спеціальних засобів з прибудинкової території було угнано автомобіль марки Toyota C-HR HYBRID 2018 року випуску, який належав потерпілій ОСОБИ_23 [31].

Наведену ситуацію характеризує затримання підозрюваного в порядку статей 208-210 КПК України (затримання передбачає й особистий обшук) і вона є найбільш сприятливою для встановлення обставин, які підлягають доказуванню. Основними тактичними завданнями розслідування при цьому є фіксація слідів кримінального правопорушення та ідентифікація за ними затриманого підозрюваного, встановлення всіх обставин вчинення ним кримінального правопорушення.

В даній ситуації рекомендується проведення наступних слідчих (розшукових) дій:

- огляд місця знаходження транспортного засобу та самого транспортного засобу з метою виявлення слідів перебування там підозрюваного, а також місця його затримання;
- зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (якщо такі виявлені);
- допит затриманого підозрюваного;
- освідування підозрюваного (з метою виявлення на одязі і взутті нашарувань від сидінь автомобіля, виїмки у нього одягу, відібрання зразків для експертного дослідження (слини, крові);
- судово-медична експертиза підозрюваного (на стан алкогольного чи наркотичного сп'яніння, наявність тілесних ушкоджень, які могли виникнути під час проникнення до салону викраденого транспортного засобу);
- допит свідків-очевидців перебування транспортного засобу в місці його виявлення, очевидців затримання підозрюваного;

- пред'явлення підозрюваного для впізнання очевидцям кримінального правопорушення (якщо такі встановлені);
- обшук за місцем проживання і роботи підозрюваного з метою виявлення слідів причетності до вчинення інших кримінальних протиправних епізодів (житла, сараїв, гаражів тощо);
- призначення ідентифікаційних експертиз щодо виявлених слідів перебування підозрюваного в транспортному засобі (дактилоскопічної, матеріалознавчої, біологічної тощо);
- призначення автотоварознавчої експертизи транспортного засобу для визначення розміру заподіяної шкоди (важливо і для кримінально-правової кваліфікації);
- призначення судово-медичної експертизи потерпілого, якщо заволодіння транспортним засобом було пов'язано із застосуванням фізичного насильства або із здійсненням фізичного опору працівникам поліції при затриманні;
- проведення слідчого експерименту за участі підозрюваного з метою перевірки його показань (наприклад, при визнанні ним своєї вини і наданні показань).

Підкреслимо, що зазначена ситуація відкриває перспективи розкриття не тільки одного епізоду кримінальної протиправної діяльності затриманої особи, але й інших схожих за обставинами за місцем і часом вчинення, способом проникнення до салону автомобіля тощо. Тому обов'язково повинні висуватися відповідні версії.

Слідча ситуація 2. В результаті проведення невідкладних слідчо-розшукових дій виявлено місцезнаходження викраденого транспортного засобу, але особу підозрюваного не встановлено. Така ситуація має місце у випадку, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення кидає викрадений автомобіль через певний час (характерно для неповнолітніх, які викрадають транспортні засоби для катання), або побоюючись затримання

під час переслідування працівниками поліції. Наприклад, до відділенні поліції у м. Маріуполі зателефонувала ОСОБА_1, яка заявила про незаконне заволодіння транспортним засобом її автомобіля марки AVEO, який знаходився біля під'їзду будинку, де вона мешкає. ОСОБА_1 пояснила, що 23 жовтня приблизно о 21 годині вона пішла з дому після сварки з чоловіком, належний їй автомобіль знаходився біля під'їзду, а ключі вдома. Повернувшись вранці 24 жовтня приблизно о 9:30 вона помітила відсутність автомобіля біля будинку, її чоловік спав дома, тому вона зателефонувала до поліції. В результаті прийнятих заходів був виявлений пошкоджений автомобіль «AVEO» без водія, який здійснив наїзд на огорожу на мосту по вул. Карпинського. При огляді автомобіля в салоні була виявлена чоловіча кепка [26].

Основними тактичними завданнями розслідування в такій ситуації є: виявлення і фіксація слідів кримінального правопорушення у зв'язку з встановленням місцезнаходження викраденого транспортного засобу; встановлення особи (осіб), причетних до його вчинення та місць його перебування; затримання підозрюваного з наступним встановленням всіх обставин вчинення ним незаконного заволодіння транспортним засобом. В залежності від вже відомих обставин висувуються версії розшукового характеру. Вони мають пояснювати мотив (причину) викрадення транспортного засобу та його покидання, а також стосуватися характеристики особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, зокрема, представником якого соціального середовища вона є, її соціальні зв'язки тощо.

В даній ситуації рекомендується проведення наступних слідчих (розшукових) дій:

– огляд місця виявлення транспортного засобу та самого транспортного засобу з метою виявлення слідів перебування там підозрюваного (залишених предметів, слідів рук, взуття, мікрочастинок одягу тощо);

- встановлення і допит свідків появи транспортного засобу на місці його виявлення;
- встановлення наявності камер відеоспостереження, в поле зору яких могли потрапити дії правопорушника;
- зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (якщо такі виявлені);
- допит свідків (осіб, які першими виявили транспортний засіб, а також осіб, які працюють, проживають, зберігають майно поблизу місця виявлення автомобіля або осіб, на території гаражу, земельної ділянки чи домоволодіння яких виявлений транспортний засіб);
- призначення експертиз щодо слідів, виявлених при огляді місцезнаходження транспортного засобу та його салону, їх перевірка за слідотеками експертних підрозділів щодо нерозкритих кримінальних правопорушень;
- призначення автотоварознавчої експертизи транспортного засобу для визначення розміру заподіяної шкоди;
- надання письмового доручення оперативному підрозділу щодо встановлення особи (осіб), причетних до незаконного заволодіння транспортного засобу, його місцеперебування та затримання (зокрема, перевірки до кримінального правопорушення осіб, на території гаражу, земельної ділянки чи домоволодіння яких був виявлений транспортний засіб).

При встановленні особи підозрюваного та його затриманні подальший хід розслідування планується у відповідності з алгоритмом слідчої ситуації 1.

Слідча ситуація 3. В результаті проведення невідкладних слідчо-розшукових дій не вдалося виявити місцезнаходження викраденого транспортного засобу, але отримано достовірну інформацію про особу, яка незаконно заволоділа транспортним засобом. Така ситуація може скластися у випадку, коли, наприклад, камерою відеоспостереження (відеореєстратора)

зафіксовано факт заволодіння транспортним засобом людиною, в якій потерпілий, свідки впізнають відому їм особу. Можливі й інші варіанти виникнення такої слідчої ситуації. Наприклад, 12.10.2019 ОСОБА_3, знаходячись у приміщенні СТО «Авто майстер універсал», розташованому за адресою: м. Миколаїв, вул. Кузнецька, 101 і маючи вільний доступ до ключів від автомобілю марки «Audi 100 С4», маючи умисел на незаконне заволодіння зазначеним вище транспортним засобом, скориставшись відсутністю у приміщенні інших працівників СТО, незаконно заволодів ключами від автомобіля. Після цього, реалізуючи раніше виниклий умисел, ОСОБА_3 в цей же день прибув до місця фактичного знаходження вказаного автомобіля за адресою м. Миколаїв, вул. Млинна 2, де незаконно заволодів транспортним засобом – автомобілем марки «Audi 100 С4», 1994 року випуску, власником якого є ОСОБА_5 і яким користується та розпоряджається ОСОБА_6. При цьому ОСОБА_3 використав ключ, яким він попередньо заволодів, відімкнув ним двері автомобілю, після чого сів за водійське кермо, вставив наявний у нього ключ до замку запалювання, запустив двигун вищевказаного автомобілю і виїхав з місця його зберігання [27].

В результаті проведення невідкладних слідчо-розшукових дій не вдалося виявити місцезнаходження викраденого автомобіля марки «Audi 100 С4», але досить швидко було встановлено, що саме ОСОБА_3 незаконно заволодів ключами від вказаного автомобіля у приміщенні СТО «Авто майстер універсал». Тому в такій ситуації основні зусилля слідства були спрямовані на розшук і затримання ОСОБИ_3 з наступним визначенням місця знаходження викраденого автомобіля. Таким чином характер слідчої ситуації обумовлює відповідні тактичні завдання розслідування і проведення слідчо-розшукових дій.

Зусилля слідчого і співробітників оперативних підрозділів повинні бути спрямовані, перш за все, на збирання відомостей, що характеризують

особу підозрюваного, виявлення його зв'язків, встановлення можливого місцезнаходження і вжиття заходів для його розшуку і затримання.

Орієнтуючись на наведений приклад, до системи слідчо-розшукових дій, які проводяться в даній типовій ситуації, можна віднести:

- допит потерпілого про обставини, що передували викраденню транспортного засобу (з врахуванням того, що автомобіль певний час знаходився в ремонті, що здійснювався на СТО «Авто майстер універсал» і там були залишені ключі від автомобіля);

- допити свідків – працівників СТО «Авто майстер універсал» про обставини ремонту автомобіля марки «Audi 100 C4», що належав потерпілому, а також з метою встановлення, хто мав доступ до ключів вказаного автомобіля;

- надання слідчим письмового доручення оперативному підрозділу щодо встановлення місцезнаходження запідозреної особи з метою її затримання.

Потрібно зазначити, що затримання підозрюваного буде залежати від конкретних обставин поведінки цієї особи. Зокрема, підозрюваний може бути затриманий при спробі перемістити (перегнати) автомобіль у певне місце для тимчасового зберігання, або при спробі збути викрадений автомобіль чи окремі його деталі, вузли чи агрегати. Затримання може відбутися й у зв'язку з експлуатацією автомобіля із підробленими (перебитими) номерами двигуна і кузова або з фальсифікованими номерними знаками.

Але у зв'язку із затримання підозрюваного в аналізованій слідчій ситуації можуть виникнути і проблеми процесуального характеру, які підлягають уважному аналізу і пошуку шляхів їх оптимального вирішення. Наприклад, ст. 208 КПК України надає право працівникам правоохоронних органів затримати особу виключно у випадках, якщо її застали при вчиненні кримінального правопорушення або замаху на його вчинення чи безпосередньо після нього при наявності очевидних ознак на тілі, одязі чи

місці події, які вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила кримінальне правопорушення. У випадку ж наявності доказів лише про причетність певної особи до вчинення кримінального правопорушення працівники оперативного підрозділу поліції не будуть мати правових підстав для її затримання (навіть при наявності відомостей про місцезнаходження підозрюваного). Видається, що в цьому випадку єдиним законним шляхом вирішення цієї проблеми є процедура отримання дозволу слідчого судді на затримання особи, яка є причетною до незаконного заволодіння транспортним засобом.

Згідно розділу VIII Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні у випадку, коли підозрюваний переховується від правоохоронних органів з метою ухилення від притягнення до кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме, слідчий, який розпочав провадження, вносить постанову про зупинення досудового розслідування, яка погоджується з прокурором. Якщо досудове розслідування не зупиняється, слідчий вносить окрему постанову про оголошення розшуку підозрюваного та вживає заходів з його розшуку. Приймавши таке процесуальне рішення, слідчий доповідає матеріали про розшук підозрюваного начальнику слідчого підрозділу для погодження та подальшого направлення начальнику територіального органу поліції для організації розшуку підозрюваного. Зазначені матеріали в обов'язковому порядку повинні містити витяг із ЄРДР, копії письмового повідомлення про підозру, постанови про оголошення розшуку підозрюваного або постанови про зупинення досудового розслідування, ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу, довідку про особу або копію документа, який посвідчує особу. У кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, слідчим вносяться

за погодженням з прокурором клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу [85].

Після затримання підозрюваного здійснюються заходи щодо встановлення місця знаходження викраденого транспортного засобу, обставин його викрадення. Для цього проводяться:

- допит затриманого підозрюваного;
- обшук за місцем проживання і роботи підозрюваного (проводиться з метою відшукування знарядь, використаних при незаконному заволодінні транспортним засобом, а також речей і документів, що можуть вказувати на причетність до інших кримінальних протиправних епізодів).

При встановленні місця знаходження викраденого транспортного засобу подальший хід розслідування планується у відповідності з алгоритмом слідчої ситуації 1.

Слідча ситуація 4. В результаті проведення невідкладних слідчо-розшукових дій не вдалося виявити ні місцезнаходження викраденого транспортного засобу, ні встановити особу підозрюваного. Така ситуація є найбільш складною оскільки потрібно здійснювати досудове розслідування в умовах інформаційної невизначеності. Відповідно звітів Генеральної прокуратури України в 2020 році всього було зареєстровано 4522 незаконних заволодінь транспортними засобами, з яких було розкрито (особам вручено повідомлення про підозру) 2125, тобто 47 %. У 2021 році, відповідно 2894 і 1774 (60.5 %). В 2022 році, відповідно 4194 і 968 (23 %). За сім місяців 2023 року, відповідно 984 і 595 (60.5 %) [163].

Великі розбіжності в показниках роботи правоохоронних органів спостерігаються не тільки за роками але й в різних регіонах країни. Видається, що це пояснюється низкою як об'єктивних чинників (їх існування і негативний вплив не залежать від активності органів досудового розслідування та оперативних підрозділів), так і суб'єктивних факторів

(кваліфікації співробітників, їх мотивації тощо). Нажаль в соціальних мережах міститься значна кількість негативних відгуків про роботу поліції у провадженнях про незаконне заволодіння транспортним засобом [153].

Зазначена слідча ситуація складається у кримінальному провадженні в результаті того що оперативно-розшукові заходи групи реагування патрульної поліції, а також невідкладні слідчо-розшукові дії (огляд місця знаходження транспортного засобу в момент його викрадення з метою виявлення слідів, залишених особою, яка вчинила кримінальне правопорушення; допит потерпілого; допит свідків; зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису тощо) не дали бажаного результату – не вдалося виявити ані місцезнаходження викраденого транспортного засобу, ані встановити особу підозрюваного. Відповідно основними тактичними завданнями залишаються: розшук транспортного засобу; встановлення осіб, причетних до незаконного заволодіння ним, та місць їхнього перебування; затримання підозрюваного і встановлення всіх обставин вчинення ним кримінального правопорушення. Для їх вирішення рекомендується:

- подальше проведення оперативно-розшукових заходів з метою отримання додаткової інформації;
- встановлення і допит свідків, які могли бути очевидцями кримінального правопорушення, зокрема водіїв транспортних засобів, що мають відео реєстратори (використання для цього соціальних мереж);
- вивчення матеріалів кримінальних проваджень про аналогічні кримінальні правопорушення, вчинені за схожими умовами, способом, часом, видом викраденого транспортного засобу тощо;
- аналіз та перевірка оголошень у засобах масової інформації та Інтернеті про продаж автомобілів з аналогічними характеристиками (огляд веб-сторінок з метою виявлення відповідних оголошень) з метою

встановлення продавців з наступною їх перевіркою на причетність до кримінального правопорушення;

– надання письмового доручення оперативному підрозділу щодо встановлення місцезнаходження викраденого транспортного засобу та осіб, які причетні до незаконного заволодіння ним (зокрема, шляхом зняття інформації з електронних комунікаційних мереж – мобільного телефону потерпілого, на зв'язок з яким можуть вийти правопорушники із пропозицією викупити у них свій автомобіль).

В залежності від результатів реалізації вказаних заходів дана слідча ситуація може мати кілька варіантів розвитку. Одним із них може бути отримання потерпілим з боку раніше невідомої їй особи пропозиції щодо платного повернення викраденого транспортного засобу. Така трансформація ситуації обумовлена тим що останнього часу досить поширеною метою незаконного заволодіння транспортним засобом став не його продаж, а отримання викупу від потерпілої особи за автомобіль, нібито виявлений (знайдений) у певному місці. Кримінальний протиправний сенс у цьому випадку зрозумілий – не потрібно розбирати авто на запчастини, щоб продати. Не потрібно навіть перебивати номери чи перереєструвати автівки, достатньо вкрасти в людини машину, а потім продати власнику за чималеньку суму.

На такому виді викрадень спеціалізуються, зазвичай, організовані групи осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, які обирають для цього досить вартісні автомобілі, що належать заможним власникам. Умовою його повернення висувається передача певної суми грошей (30-40% від реальної вартості автомобіля). Зловмисники розраховують при цьому, що власнику радше погодитися сплатити цю суму, ніж мати перспективу втрати автомобіля взагалі, яка в очах потерпілого є цілком реальною з врахуванням безпомічності з боку поліції.

Ілюстрацією може бути наступна історія. Так, Лучанка Тетяна Алісеєвич, повернувшись із роботи, припаркувала своє авто марки Lexus біля під'їзду. На ранок його там не застала. Одразу ж звернулася в поліцію, де в неї прийняли заяву і сказали, що справа складна і доведеться чекати. Втім жінка вирішила не зволікати і розпочала пошуки самотужки. Разом із сином розміщувала оголошення про крадіжку автомобіля в усі можливі соцмережі та групи. Спочатку на ці повідомлення відгукувалися здебільшого шахраї, але одного разу написав один чоловік за іменем Денис: «Я з цією ситуацією дуже добре знайомий, до моєї мами звернувся такий собі Максим Шкварко. Він схилив до того, щоби ми провели викуп свого автомобіля через певний телеграм-канал». Максим Шкварко виявився досить відомою людиною – не так давно про нього говорили в багатьох центральних ЗМІ країни. Зокрема, у 2019 році він зумів самотужки знайти викрадене у нього авто і довести, що до кримінального правопорушення причетні правоохоронці. Тепер допомагає іншим шукати викрадені автомобілі. Як розповіли Тетяна Аліксєвич та її син Денис, на месенджер жінки надійшло повідомлення від цього чоловіка про те, що він бачив фото її автівки в одному з телеграм-каналів, на який скинув посилання. Пані Тетяна зв'язалася з авторами каналу, але за Lexus виставили захмарну суму, такими коштами жінка не володіла. Згодом, за її словами, співрозмовник повідомив, що ті люди погодилися зменшити розмір викупу. Жінка зауважила, що під час спілкування він постійно нагнітав ситуацію, мовляв часу обмаль, треба швидко ухвалювати рішення, бо машину розберуть на запчастини. При цьому він періодично цікавився, чи збрала вона необхідні 8 тисяч доларів. Окрім того, спілкувався з нею цей чоловік з одного акаунту, а коли справа дійшла до того, яким чином відправити кошти, попередив, що писатиме їй вже з іншого. «Скинув мені адресу електронного гаманця і сказав, що ці гроші я маю перевести в криптовалюту і скинути на цей електронний гаманець, – розповідала пані Тетяна – і постійно мене підганяв, якісь різні вказівки давав. Скидав мені

адреси обмінників з криптовалютою в Луцьку (я вже була в паніці). Потім попросив номер телефону, сказав, що мені перетелефонують і пришлють кур'єра по гроші». Акаунт, з якого продовжилося листування, був під іменем «Сергій», але співрозмовник відгукувався на ім'я Максим. Втім жінка грошей таки не віддала ані кур'єру, ані через обмінник, оскільки запідозрила, що її хочуть обдурити [11].

Ця історія свідчить про те що навколо незаконних заволодінь транспортними засобами з наступною пропозицією викупу утворився новий вид підприємницької діяльності. Підприємливі люди пропонують потерпілим послугу у вигляді розшуку викраденого автомобіля з метою його наступного викупу. Вони створюють майданчик, такий собі телеграм-канал, де публікують оголошення і ті, хто шукає авто, і ті, хто повертає їх за гроші. У поліції вважають, що порівняно з іншими месенджерами, досить складно встановити адміністраторів саме телеграм-каналів, особливо з незаконним контентом. Свою роль такі підприємці позначають як пошуковця і кур'єра для передачі викупної суми грошей за певний відсоток. Прикладом може слугувати комерційна структура – організація «Антиугон Україна» [2].

Якщо повернутися до особливостей даної слідчої ситуації у кримінальному провадженні і дій слідчого, то потрібно зазначити, що у випадку отримання потерпілим пропозиції щодо викупу викраденого транспортного засобу він може діяти за двома варіантами: 1) повідомити поліцію про отримання такої пропозиції (потерпілий бажає співпрацювати з поліцією з метою повернення свого транспортного засобу); 2) не повідомляти поліцію, а піти на угоду із зловмисниками (потерпілий не бажає співпрацювати з поліцією, а прагне повернення свого транспортного засобу шляхом досягнення домовленості із особами, які вчинили кримінальне правопорушення).

Якщо потерпілий повідомляє поліцію про отримання від невідомої йому особи пропозиції щодо викупу викраденого транспортного засобу, то у

слідства відкривається перспективний напрямок розкриття кримінального правопорушення. Він полягає у розробленні і реалізації комплексу слідчо-розшукових дій (в т.ч. негласних), який може бути позначений як тактична операція «Документування і затримання підозрюваного». Тактична операція може включати у себе:

- допит потерпілого про обставини отримання пропозиції про викуп;
- визначення лінії поведінки потерпілого щодо прийняття умов викупу і здійснення контактів із зловмисниками;
- проведення негласних слідчих (розшукових) дій з метою фіксації протиправних дій: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), який полягає в негласній (без відома особи) фіксації з використанням технічних засобів розмов цієї особи (дій, рухів), що пов'язані з її місцем перебування чи діяльністю; аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України), у якому передбачається передача потерпілим грошей;
- затримання підозрюваного під час вчинення протиправних дій (отримання обумовленої з потерпілим грошової суми).

При розробленні вказаної тактичної операції потерпілому рекомендується попередньо погодитися на сплату грошової суми викупу (можливе намагання зменшити суму викупу). В процесі телефонних розмов з вимагачами потерпілому рекомендується з'ясувати низку питань:

- чи знають вони, які речі знаходяться у викраденому автомобілі, які видимі пошкодження має автомобіль, які речі знаходяться в салоні, розмір і марку шин та інші прикмети, які можуть знати лише ті особи, у користуванні яких на даний час перебуває транспортний засіб (це дозволить відмежувати реальних викрадачів транспортного засобу від шахраїв, яким стало відомо про викрадення конкретного автомобіля з соціальних мереж і вони вирішили скористатися можливістю збагатитися у такий спосіб);
- запропонувати особам, які зателефонували, обґрунтувати свою інформованість про місце знаходження транспортного засобу і наявність у

них можливості доступу до нього (продемонструвати документи чи певні речі, що знаходилися в салоні автомобіля, його фотографії тощо);

– зробити спробу схилити вимагачів до повернення викраденого транспортного засобу відразу після передачі суми викупу, що важливо для здійснення затримання підозрюваних на місці передачі викупу;

– намагатися встановити, що буде з викраденим автомобілем, якщо потерпілому не вдасться зібрати ту суму, яку вимагають за його повернення (це можуть бути погрози розбирання автомобіля на запасні частини з наступним їх продажем чи його знищення).

У зв'язку з підготовкою і проведенням вказаної тактичної операції потрібно брати до уваги, що затриманий підозрюваний може виявитися посередником (кур'єром) або видати себе за такого. Тобто він може заявити, що ніякого відношення до викрадення транспортного засобу він не має, що він виявив його випадково у певному місці. Що отримавши інформацію із соціальних мереж про викрадення цього транспортного засобу він вирішив «допомогти» потерпілому за певну винагороду. Знаючи про таку можливу поведінку зловмисників, при проведенні тактичної операції «Документування і затримання підозрюваного» потрібно не тільки зафіксувати контакт потерпілого з певною особою, але і вирішити низку додаткових завдань, зокрема встановити особу контактера та його зв'язок з співучасниками. Такі отримані і належним чином зафіксовані відомості (у протоколах НСРД і додатках до них) слугують важливими джерелами доказів у кримінальному провадженні даної категорії.

Алгоритм фіксації протиправної діяльності викрадачів транспортних засобів, які пропонують потерпілому викупити викрадений автомобіль, може мати наступний вигляд:

1) узгодження слідчим рішення про проведення тактичної операції «Документування і затримання підозрюваного» з прокурором, який здійснює

процесуальне керівництво досудовим розслідуванням перед поданням клопотань щодо проведення НСРД;

2) складання і подання слідчим клопотання щодо проведення аудіо-, відеоконтролю особи (статей 246, 250 КПК України), яке погоджується з прокурором і направляється до відповідного апеляційного суду для одержання відповідної ухвали;

3) складання і подання слідчим клопотання щодо проведення контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту (ст. 271 КПК України), після чого прокурор виносить відповідну постанову (на підставі ч. 4 ст. 246 КПК України);

4) надання слідчим письмового доручення оперативному підрозділу щодо встановлення особи (осіб), від яких надійшла пропозиція викупити викрадений транспортний засіб, підбору особи для участі у проведенні спеціального слідчого експерименту купівлі автомобіля (може бути потерпілий), отримання від нього відповідної письмової згоди;

5) організація і проведення за дорученням слідчого співробітниками оперативного підрозділу відповідних НСРД (зі складанням відповідних процесуальних документів);

б) отримання слідчим ухвали суду на затримання підозрюваного з метою його приводу до суду для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу (ст.ст. 188, 190 КПК України).

Під час підготовки до проведення тактичної операції «Документування і затримання підозрюваного» потрібно мати на увазі, що нерідко зловмисники змінюють умови попередньо досягнутої з потерпілим угоди. Зокрема, вони раптово можуть змінити місце і час зустрічі, називають іншого посередника при передачі коштів, вимагають здійснення певних додаткових дій з боку потерпілого. Це потребує від слідчого та оперативних працівників готовності до таких змін, зокрема заздалегідь потрібно готувати запасні плани проведення операції з урахуванням можливої зміни умов її

проведення. Звичайно, такі плани у кожному конкретному випадку будуть мати свої особливості.

Якщо ж потерпілий не повідомляє поліцію про отримання від невідомої йому особи пропозиції щодо викупу викраденого транспортного засобу, а робить заяву про те що він самостійно його виявив у певному місці і не має претензій, то в цьому випадку потрібно провести:

- допит потерпілого про обставини виявлення транспортного засобу;
- огляд транспортного засобу з метою виявлення слідів незаконного заволодіння ним і перебування в ньому невідомих осіб.

В даному випадку попри неявне вираження потерпілим небажання співпрацювати з поліцією, потрібно направити зусилля на отримання від потерпілого правдивих показань, для чого важливо тактично грамотно побудувати спілкування під час допиту. Зокрема, бажано переконати потерпілого в шкідливості (і небезпечності) для його інтересів приховування факту вимагання у нього грошей за повернення транспортного засобу. Потрібно пояснити потерпілому, що навіть у разі передачі грошей особам, які вчиняють кримінальні правопорушення та повернення ними викраденого у нього вартісного автомобіля немає ніяких гарантій, що його знову не викрадуть у майбутньому. Адже організована група викрадачів залишиться не викритою і продовжить займатися таким протиправним бізнесом доки не буде притягнута до кримінальної відповідальності і не покарана. При негативному ставленні потерпілого до таких аргументів і бажанні (поданні клопотання) про закриття кримінального провадження слідчому не залишається іншого шляху в проведенні досудового розслідування, ніж використання механізму, передбаченого ст. 284 КПК України для закриття кримінального провадження.

В процесі розвитку типової слідчої ситуації, коли з початку досудового розслідування, не вдалося виявити ні місцезнаходження викраденого транспортного засобу, ні встановити особу підозрюваного може виявитися,

що незаконного заволодіння транспортним засобом взагалі не було. Тобто після проведення невідкладних слідчо-розшукових дій виявляється, що заява власника транспортного засобу була неправдивою, метою чого було уникнення притягнення до відповідальності за вчинене ним певне правопорушення або незаконне отримання страхових виплат за нібито викрадений транспортний засіб [64]. Так, є випадки передання автомобіля як застави при позиці грошових коштів з наступним зверненням до поліції із заявою про його викрадення [48]. Зазвичай, такі заяви з боку власників транспортних засобів супроводжуються інсценуванням обстановки викрадення. І.В. Іщук наводить наступний перелік ознак, які вказують на можливість інсценування незаконного заволодіння застрахованим транспортом:

- зміна умов страхування транспортного засобу напередодні повідомлення страхувальника про незаконне заволодіння;
- страхувальник має серйозні матеріальні ускладнення;
- транспорт застрахований від аналогічних ризиків у декількох страхових компаніях;
- виявлення факту документальної фальсифікації договору страхування;
- несвоєчасне звернення до Національної поліції та страхової компанії із заявою про незаконне заволодіння транспортним засобом;
- місце незаконного заволодіння автомобілем розташовано неподалік від розважальних закладів або це сталося в нічний час під час свят (може свідчити про приховування ДТП);
- об'єкт страхування перебував у знайомих (родичів) страхувальника; незаконне заволодіння автомобілем сталося в районі, у якому працюють знайомі (родичі) заявника (правоохоронні органи, страхова компанія);
- немотивована зміна безпосередньо перед страховим випадком місця зберігання автомобіля;

– відсутність у потерпілого всіх або окремих комплектів ключів від автомобіля чи гаража;

– автомобіль незадовго до події зазнав значних змін щодо погіршення його стану (унаслідок ДТП, пожегу, розукомплектування тощо); показання заявника не відповідають обстановці місця події, відсутні сліди потрапляння до автомобіля, відсутні свідки кримінального правопорушення [87, с. 123].

В таких випадках досудове розслідування потрібно проводити за ст. 383 «Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення» і ст. 190 «Шахрайство» КК України, де основним кримінальним правопорушенням буде шахрайство.

Таким чином можна констатувати, що для початкового етапу розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами типовими є чотири слідчі ситуації, які визначають характер тактичних завдань і засоби їх вирішення – комплекси слідчо-розшукових дій. Після вирішення завдань початкового етапу розслідування, встановлення підозрюваного і зібрання достатньої кількості доказів для повідомлення йому про підозру настає наступний етап розслідування.

Типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування таким чином зумовлюються наявністю підозрюваного та зайнятої ним позиції щодо повідомленої підозри. Важливе значення має й обсяг виконаної слідчої роботи – встановлений один підозрюваний чи група осіб, один епізод чи кілька незаконних заволодінь транспортними засобами. Таким чином завданнями наступного етапу є збирання доказів щодо того: скількома транспортними засобами заволодів підозрюваний; чи були співучасники кримінальних правопорушень; при яких обставинах вчинялися епізоди кримінальних протиправних дій кожним із співучасників та інші обставини, передбачені ст. 91 КПК України. Особливості умов (слідчих ситуацій), в яких доводиться вирішувати вказані тактичні завдання розслідування, визначаються, перш за все, зайнятою підозрюваним позиції щодо

повідомленої підозри (обраної лінії захисту). З урахуванням цього типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами можуть бути представлені у наступному вигляді.

Слідча ситуація 1. Підозрюваний повністю визнає свою вину в інкримінованому незаконному заволодінні транспортним засобом і готовий співробітничати зі слідством у встановленні всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення. Проведеним анкетуванням встановлено, що на думку слідчих така ситуація характерна для 55.5 % проваджень. Дивись додаток Б. Така ситуація є найбільш сприятливою з точки зору вирішення завдань кримінального провадження і може бути досягнута, як видається, двома шляхами:

– процесуально і тактично грамотним проведенням першочергових слідчо-розшукових дій, які забезпечили отримання беззаперечних доказів винуватості підозрюваного, намагання спростування яких у суді не має ніяких перспектив;

– використання процесуального інституту кримінального провадження на підставі угод (угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; угод між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості), передбаченими статтями 468-476 КПК України.

У цій ситуації, коли підозрюваний повністю визнає свою вину, завданням слідчого є невідкладне і максимальне використання допомоги підозрюваного у встановленні всіх обставин незаконного заволодіння транспортним засобом з їх такою деталізацією, що дозволить перевірити його показання шляхом проведення різних слідчо-розшукових дій. Це є необхідною умовою створення системи доказів, на якій буде ґрунтуватися обвинувачення. Типовим для даної ситуації є проведення: допиту підозрюваного, слідчого експерименту з його участю, обшуків в місцях знаходження речових і документальних доказів, призначення експертиз. Особливістю вказаних слідчо-розшукових дій є те, що їх проведення

ґрунтується на показаннях підозрюваного, вони спрямовані на їх перевірку, підтвердження і в той час встановлення нових обставин і відповідних доказів.

Слідча ситуація 2. Підозрюваний визнає свою вину частково в інкримінованому йому незаконному заволодінні транспортним засобом. Таку ситуацію потрібно визнати відносно сприятливою, вона є характерною для розслідування багатоепізодних кримінальних правопорушень даної категорії. Така позиція підозрюваного, як видається, може бути обумовлена двома причинами: 1) підозрюваний дійсно не причетний до вчинення окремих епізодів; 2) підозрюваний використовує слабкість доказової бази щодо окремих епізодів, якою володіє слідчий. Таким чином визначаються два напрямки розслідування, обумовленими вказаними версіями. Відповідно, й особливості проведення слідчо-розшукових дій обумовлюються їх спрямованістю на встановлення конкретних обставин, що витікають з висунення зазначених версій. Сприятливим моментом у цій ситуації є те, що підозрюваний погоджується на співробітництво зі слідством і завданням слідчого є встановлення істини – наявності вини у підозрюваного в конкретних епізодах кримінальної протиправної діяльності, не применшуючи їх, але і не перебільшуючи.

Слідча ситуація 3. Підозрюваний не визнає свою вину в інкримінованому йому незаконному заволодінні транспортним засобом. Таку ситуацію потрібно визнати несприятливою і складається вона, зазвичай, під впливом низки негативних факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру:

- значним проміжком часу, що пройшов з моменту незаконного заволодіння транспортним засобом і викликом поліції;
- несвоєчасним чи неякісним проведенням початкових оперативно-розшукових і слідчо-розшукових дій;
- слабкістю доказовою бази (наприклад, відсутність прямих доказів, недостатня кількість непрямих доказів тощо).

Типовою лінією поведінки підозрюваного в такій ситуації є заява про алібі. Так, ОСОБА_5 свою вину у викраденні автомобіля в нічний час марки «Таврія-ЗАЗ 1102» на вул. Комсомольська в м. Біла Церква Київської області, вчиненого шляхом проникнення в салон та з'єднання дроту замка запалення, не визнав і заявив, що заволодіння транспортним засобом не скоював, оскільки в ніч скоєння злочину перебував або по місцю свого проживання або в своєму гаражі в мікрорайоні «Ярмоли» на території гаражного кооперативу «Ентузіаст» по вул. Леваневського, де ремонтував власний мопед. Його гараж знаходиться на відстані близько 5 кілометрів від гаража, де розбирали викрадену «Таврію». Щодо участі в розборі викраденого автомобіля він зазначив, що його знайомий ОСОБА_7 запропонував йому оплачувану роботу – допомогти розібрати на запасні частини автомобіль «Таврія», який він прибав після ДТП. За роботу ОСОБА_7 повинен був заплатити 500 грн., але не заплатив відразу після роботи, а попросив допомогти загрузити двигун на причіп та відвезти до хрещеного у с. Стадниця, Тетіївського району, на що він погодився. Але через певний час він був затриманий разом з ОСОБОЮ_7 за підозрою у вчиненні незаконного заволодіння транспортним засобом за ч. 2 ст. 289 КК України [23].

В такій ситуації зусилля слідства повинні бути спрямовані на ретельний аналіз вже отриманих джерел доказів і виявлення нових з урахуванням позиції підозрюваного. Як видається, тактична лінія розслідування повинна будуватися на максимальній деталізації показань підозрюваного, його аргументів, якими він спростовує підозру. Мета полягає у тому, щоби встановивши аргументацію сторони захисту перевірити її шляхом проведення відповідних слідчо-розшукових дій і таким чином встановити її правдивість (відповідність реальним подіям) чи неправдивість. Типовим прикладом такої ситуації є заява підозрюваного про алібі, яка підлягає обов'язковій перевірці. Для її перевірки рекомендується проведення окремої тактичної операції, яка включає у себе низку елементів:

- 1) тактичне завдання – перевірка алібі підозрюваного;
- 2) мета – підтвердження або спростування алібі;
- 3) учасники – слідчий, прокурор, співробітники оперативних підрозділів, спеціалісти, знання яких необхідні для перевірки алібі;
- 4) засоби перевірки – слідчі (розшукові) дії:
 - допит осіб, на яких посилається підозрюваний або які за обставинами справи можуть підтвердити або спростувати алібі (таксист, касир, офіціант ресторану та ін.);
 - допит свідків, які можуть підтвердити факт довірливих стосунків підозрюваного з особою, яка підтверджує його заяву про алібі;
 - вилучення і попереднє дослідження документів (на предмет встановлення фальсифікації), що підтверджують чи спростовують заяву про алібі;
 - пред’явлення для впізнання підозрюваного – суб’єкта алібі;
 - пред’явлення для впізнання предметів та речей, які використовуються заявником як аргументи його перебування у певному місці і в певний час;
 - одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з’ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях;
 - негласні слідчі (розшукові) дії: аудіо-, відеоконтроль особи; огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем;
 - оперативно-розшукові заходи: отримання з оперативних джерел інформації щодо осіб, які б могли надати додаткові дані стосовно обставин алібі та його аргументації, а також місцезнаходження предметів і речей, що мають значення для перевірки алібі [217,с. 256-260].

Запропоновані елементи моделі тактичної операції «Перевірка алібі підозрюваного», безумовно, мають узагальнений характер і потребують уточнення при плануванні та організації конкретної операції у конкретному кримінальному провадженні. Зокрема, потрібно зазначити, що у зв’язку із

заявою підозрюваного про алібі в залежності від її аргументації слідчим повинні висуватися різні версії, що визначають відповідні шляхи їх перевірки. Звичайно, комплекси слідчо-розшукових дій будуть різними в кожному конкретному випадку. Разом із тим, видається, що наведена типова структура тактичної операції є базовою для розуміння її сутності та елементів.

Слідча ситуація, коли підозрюваний не визнає свою вину в інкримінованому йому незаконному заволодінні транспортним засобом, може мати варіант його відмови від показань під час допиту, що є його правом (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК України). Наприклад, 02.05.2019 в м. Житомирі ОСОБА_7 у змові з ОСОБАМИ 1 і 2 на перехресті вулиць Шевченко-Бородія, домовилися незаконно заволодіти автомобілем автомобіль марки «Volkswagen Passat», який знаходився на стоянці магазину «АТБ-маркет». Відповідно до злочинного задуму ОСОБА_1 мав домовитися з водієм про таксомоторні послуги, сісти в автомобіль і доїхати до житлового будинку за визначеною адресою, де в автомобіль повинні були сісти ОСОБИ 2 і 7. Надалі планувалося заволодіти вказаним автомобілем під погрозою ножа. Злочинний план було реалізовано повністю ОСОБОЮ_7, в результаті чого він отримав можливість використання автомобіля «Volkswagen Passat» за своїм розсудом. Будучи затриманим поліцією і допитаним у кримінальному провадженні підозрюваний ОСОБА_7 свою вину у вчиненні злочину, передбаченого ч.3 ст. 289 КК України, не визнав і відмовився від дачі показань. Таку ж позицію обвинувачений ОСОБА_7 зайняв і під час судового розгляду. Його вина була доведена під час досудового розслідування шляхом проведення допиту потерпілого, свідків і співучасників незаконного заволодіння автомобілем. Також було проведено обшук житла ОСОБИ_7 і виявлені речі, якими підозрюваний заволодів (забрав) із салону викраденого автомобіля. Також проводилося пред'явлення для впізнання підозрюваного і речей, виявлених під час обшуку [24].

Підсумовуючи викладене, потрібно відзначити, що, звичайно, конкретні слідчі ситуації можуть мати суттєві особливості і відрізнятися від наведених типових слідчих ситуацій тими чи іншими обставинами. Тому наведені алгоритми дій слідчого в типових слідчих ситуаціях початкового і наступного етапів розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами є орієнтовними і в конкретному кримінальному провадженні потребують аналітичного осмислення з урахуванням реальних обставин, що торкаються особливостей викраденого транспортного засобу, кримінально-правової кваліфікації дій зловмисника, наявності у нього соціального зв'язку з потерпілим, мотиву та інших обставин.

Висновки до розділу 2

Особливості отримання, перевірки та внесення відомостей до ЄРДР щодо незаконних заволодінь транспортними засобами мають істотне значення для формування методика розслідування кримінальних правопорушень даного виду. Характер та обсяг первинної інформації значною мірою впливає на організацію досудового розслідування на початковому його етапі, проведення першочергових слідчих (розшукових) дій. Повідомлення про незаконне заволодіння транспортним засобом надходить на номер скороченого екстреного виклику «102» до оператора Call-центру Національної поліції, що є підставою для спрямування на місце події групи реагування патрульної поліції (ГРПП), яка отримує від заявника відомості про ознаки транспортного засобу, обставини незаконного заволодіння ним і проводить дії оперативно-розшукового характеру. Перевіряються версії про помилковість чи неправдивість повідомлення, наявність страхування транспортного засобу, отримуються інші відомості орієнтуючого характеру. Результати проведених ГРПП заходів, а також первинних слідчих (розшукових) дій після отримання письмової заяви

власника або користувача формують характер слідчої ситуації початкового етапу розслідування.

Початковий етап розслідування – це період часу, який охоплює проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Початок досудового розслідування за ст. 289 КК України може починатися в різних інформаційних умовах (слідчих ситуаціях), які визначаються результатами заходів ГРПП і проведення невідкладних слідчо-розшукових дій: огляду місця події; допиту потерпілого; витребування та отримання від потерпілого речей і документів, які допоможуть у розшуку та ідентифікації викраденого транспортного засобу; допиту свідків-очевидців (якщо такі встановлені); зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису (якщо такі виявлені). Результати цих дій зумовлюють характер тактичних завдань розслідування та засобів їх вирішення – тактичних операцій.

З урахуванням цього положення для початкового етапу розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами типовими є наступні слідчі ситуації, які зумовлюють певний алгоритм дій слідчого.

Слідча ситуація 1. В результаті проведення невідкладних слідчо-розшукових дій виявлено викрадений транспортний засіб і затримано підозрюваного. Основними тактичними завданнями розслідування при цьому є фіксація слідів кримінального правопорушення та ідентифікація за ними затриманого підозрюваного, встановлення всіх обставин вчинення ним кримінального правопорушення. Зазначена ситуація відкриває перспективи розкриття не тільки одного епізоду кримінальної протиправної діяльності затриманої особи, але й інших схожих за обставинами кримінальних

правопорушень даної категорії. Рекомендується проведення наступних слідчих (розшукових) дій:

- огляд місця знаходження транспортного засобу та самого транспортного засобу з метою виявлення слідів перебування там підозрюваного, а також місця його затримання;

- зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (якщо такі виявлені);

- допит затриманого підозрюваного;

- освідування підозрюваного (з метою виявлення на одязі і взутті нашарувань від сидінь автомобіля, виїмки у нього одягу, відібрання зразків для експертного дослідження (слини, крові);

- судово-медична експертиза підозрюваного (на стан алкогольного чи наркотичного сп'яніння, наявність тілесних ушкоджень, які могли виникнути під час проникнення до салону викраденого транспортного засобу);

- допит свідків-очевидців перебування транспортного засобу в місці його виявлення, очевидців затримання підозрюваного;

- пред'явлення підозрюваного для впізнання очевидцям кримінального правопорушення (якщо такі встановлені);

- обшук за місцем проживання і роботи підозрюваного з метою виявлення слідів причетності до вчинення інших кримінальних протиправних епізодів (житла, сараїв, гаражів тощо);

- призначення ідентифікаційних експертиз щодо виявлених слідів перебування підозрюваного в транспортному засобі (дактилоскопічної, матеріалознавчої, біологічної тощо);

- призначення автотоварознавчої експертизи транспортного засобу для визначення розміру заподіяної шкоди (важливо і для кримінально-правової кваліфікації);

- призначення судово-медичної експертизи потерпілого, якщо заволодіння транспортним засобом було пов'язано із застосуванням фізичного насильства або із здійсненням фізичного опору працівникам поліції при затриманні;

- проведення слідчого експерименту за участі підозрюваного з метою перевірки його показань (наприклад, при визнанні ним своєї вини і наданні показань).

Слідча ситуація 2. В результаті проведення невідкладних слідчо-розшукових дій виявлено місцезнаходження викраденого транспортного засобу, але особу підозрюваного не встановлено. Основними тактичними завданнями розслідування в такій ситуації є: виявлення і фіксація слідів кримінального правопорушення у зв'язку з встановленням місцезнаходження викраденого транспортного засобу; встановлення особи (осіб), причетних до його вчинення та місць його перебування; затримання підозрюваного з наступним встановленням всіх обставин вчинення ним незаконного заволодіння транспортним засобом. Рекомендується проведення наступних слідчих (розшукових) дій:

- огляд місця виявлення транспортного засобу та самого транспортного засобу з метою виявлення слідів перебування там підозрюваного (залишених предметів, слідів рук, взуття, мікрочастинок одягу тощо);

- встановлення і допит свідків появи транспортного засобу на місці його виявлення;

- встановлення наявності камер відеоспостереження, в поле зору яких могли потрапити дії особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (якщо такі виявлені);

- допит свідків (осіб, які першими виявили транспортний засіб, а також осіб, які працюють, проживають, зберігають майно поблизу місця виявлення

автомобіля або осіб, на території гаражу, земельної ділянки чи домоволодіння яких виявлений транспортний засіб);

– призначення експертиз щодо слідів, виявлених при огляді місцезнаходження транспортного засобу та його салону, їх перевірка за слідотеками експертних підрозділів щодо нерозкритих кримінальних правопорушень;

– призначення автотоварознавчої експертизи транспортного засобу для визначення розміру заподіяної шкоди;

– надання письмового доручення оперативному підрозділу щодо встановлення особи (осіб), причетних до незаконного заволодіння транспортного засобу, його місцеперебування та затримання (зокрема, перевірки до правопорушення осіб, на території гаражу, земельної ділянки чи домоволодіння яких був виявлений транспортний засіб).

Слідча ситуація 3. В результаті проведення невідкладних слідчо-розшукових дій не вдалося виявити місцезнаходження викраденого транспортного засобу, але отримано достовірну інформацію про особу, яка незаконно заволоділа транспортним засобом. Основними тактичними завданнями є збирання відомостей, що характеризують особу підозрюваного, виявлення його зв'язків, встановлення можливого місцезнаходження і вжиття заходів для його розшуку і затримання. Рекомендується проведення наступних слідчих (розшукових) дій:

– допит потерпілого і свідків про обставини, що передували викраденню транспортного засобу, а також про особистість запідозреної особи;

– надання слідчим письмового доручення оперативному підрозділу щодо встановлення місцезнаходження запідозреної особи з метою її затримання.

Затримання підозрюваного буде залежати від конкретних обставин поведінки, зокрема, він може бути затриманий при спробі перемістити

(перегнати) автомобіль у певне місце для тимчасового зберігання, або при спробі збути викрадений автомобіль чи окремі його деталі, вузли чи агрегати.

Слідча ситуація 4. В результаті проведення невідкладних слідчо-розшукових дій не вдалося виявити ні місцезнаходження викраденого транспортного засобу, ні встановити особу підозрюваного. Основними тактичними завданнями залишаються: розшук транспортного засобу; встановлення осіб, причетних до незаконного заволодіння ним, та місць їхнього перебування; затримання підозрюваного і встановлення всіх обставин вчинення ним кримінального правопорушення. Для їх вирішення рекомендується:

- подальше проведення оперативно-розшукових заходів з метою отримання додаткової інформації;

- встановлення і допит свідків, які могли бути очевидцями кримінального правопорушення, зокрема водіїв транспортних засобів, що мають відео реєстратори (використання для цього соціальних мереж);

- вивчення матеріалів кримінальних проваджень про аналогічні кримінальні правопорушення, вчинені за схожими умовами, способом, часом, видом викраденого транспортного засобу тощо;

- аналіз та перевірка оголошень у засобах масової інформації та Інтернеті про продаж автомобілів з аналогічними характеристиками (огляд веб-сторінок з метою виявлення відповідних оголошень) з метою встановлення продавців з наступною їх перевіркою на причетність до кримінального правопорушення;

- надання письмового доручення оперативному підрозділу щодо встановлення місцезнаходження викраденого транспортного засобу та осіб, які причетні до незаконного заволодіння ним (зокрема, шляхом зняття інформації з електронних комунікаційних мереж – мобільного телефону потерпілого, на зв'язок з яким можуть вийти особи, які вчинили кримінальне правопорушення із пропозицією викупити у них свій автомобіль).

Якщо потерпілий повідомляє поліцію про отримання від невідомої йому особи пропозиції щодо викупу викраденого транспортного засобу, то у слідства відкривається перспективний напрямок розкриття кримінального правопорушення, який полягає у розробленні і реалізації комплексу слідчо-розшукових дій, який може бути позначений як тактична операція «Документування і затримання підозрюваного»: допит потерпілого про обставини отримання пропозиції про викуп і визначення лінії поведінки потерпілого щодо прийняття умов викупу і здійснення контактів із зловмисниками; проведення негласних слідчих (розшукових) дій з метою фіксації протиправних дій (ст. 260, 270 КПК України).

Наступний етап розслідування – це період часу, який охоплює проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів з моменту повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення і закінчується зверненням прокурора до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування зумовлюються наявністю підозрюваного та зайнятої ним позиції щодо повідомленої підозри.

Слідча ситуація 1. Підозрюваний повністю визнає свою вину в інкримінованому незаконному заволодінні транспортним засобом і готовий співробітничати зі слідством у встановленні всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення. Завданнями розслідування є невідкладне і максимальне використання допомоги підозрюваного у встановленні всіх обставин незаконного заволодіння транспортним засобом з їх такою деталізацією, що дозволить перевірити його показання шляхом проведення різних слідчо-розшукових дій і створити систему доказів.

Слідча ситуація 2. Підозрюваний визнає свою вину частково в інкримінованому йому незаконному заволодінні транспортним засобом. Така ситуація є характерною для розслідування багатоепізодних кримінальних

правопорушень даної категорії. Перевіряються версії: підозрюваний дійсно не причетний до вчинення окремих епізодів; підозрюваний використовує слабкість доказової бази щодо окремих епізодів, якою володіє слідчий. Особливості проведення слідчо-розшукових дій обумовлюються їх спрямованістю на встановлення конкретних обставин, що витікають із зазначених версій.

Слідча ситуація 3. Підозрюваний не визнає свою вину в інкримінованому йому незаконному заволодінні транспортним засобом. Така ситуація складається, зазвичай, під впливом низки негативних факторів:

- значним проміжком часу, що пройшов з моменту незаконного заволодіння транспортним засобом і викликом поліції;
- несвоєчасним чи неякісним проведенням початкових оперативно-розшукових і слідчо-розшукових дій;
- слабкістю доказовою бази (наприклад, відсутність прямих доказів, недостатня кількість непрямих доказів тощо).

Заява підозрюваного про алібі повинна обов'язково перевірятися. Для цього рекомендується проведення тактичної операції «Перевірка алібі підозрюваного», яка включає у себе:

- допит осіб, на яких посилається підозрюваний або які за обставинами справи можуть підтвердити або спростувати алібі (таксист, касир, офіціант ресторану та ін.);
- допити свідків, які можуть підтвердити факт довірливих стосунків підозрюваного з особою, яка підтверджує його заяву про алібі;
- вилучення і попереднє дослідження документів (на предмет встановлення фальсифікації), що підтверджують чи спростовують заяву про алібі;
- пред'явлення для впізнання підозрюваного – суб'єкта алібі;
- пред'явлення для впізнання предметів та речей, які використовуються підозрюваним як аргументи його перебування у певному місці і в певний час;

– одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях;

– негласні слідчі (розшукові) дії: здійснення спостереження за суб'єктом алібі і особами, на яких він посилається; аудіо та відеоконтроль особи та ін.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

Розслідування кримінальних правопорушень здійснюється шляхом проведення дій, які спрямовані на виявлення, фіксацію, вилучення і дослідження слідів кримінального правопорушення. Саме на їх підставі робиться висновок про вчинення кримінального правопорушення певною особою та обставини його вчинення (місце, час, обстановка, спосіб, мотив та ін.). Таким чином сліди кримінального правопорушення, будучи виявленими і зафіксованими у встановленому кримінально-процесуальним законодавством порядку, виступають джерелами доказів у кримінальному провадженні. Найменування таких дій «слідчими» вказує на їх націленість саме на сліди кримінальних правопорушень. В методиках розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, зазвичай увага зосереджується на особливостях проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

3.1. Особливості проведення огляду незаконного заволодіння транспортним засобом

Незаконне заволодіння транспортним засобом, як і будь-яке кримінальне правопорушення, відображається у вигляді певних наслідків (слідів) в матеріальній обстановці місця його підготовки, вчинення і приховування. Враховуючи це, в кримінальному процесуальному законодавстві передбачається такий спосіб отримання доказів як огляд, своєчасне проведення якого визнається науковцями надзвичайно важливим у кримінальному провадженні. Узагальнення сучасних уявлень щодо сутності огляду та його значущості під час досудового розслідування, дозволяє визначити його як слідчу (розшукову) дію, яка полягає в обстеженні місця

події або окремих об'єктів з метою встановлення обстановки вчинення кримінального правопорушення і виявлення, фіксації та вилучення його слідів з метою їх використання як джерел доказів [7; 13; 1; 116; 210; 100; 151; 147]. Визначаючи в цілому завдання слідчого огляду, можна сказати, що вони полягають в збиранні доказів на матеріальних носіях. На їх основі, формулюються версії про характер події, що розслідується, та її учасників, про місце знаходження особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та інших об'єктів, які мають доказове значення. Крім того, потрібно підкреслити, що при проведенні огляду метою є й встановлення обставин, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, і потребують усунення.

Значення огляду визначається тим, що він надає можливість слідчому безпосередньо за допомогою своїх органів чуття сприймати й оцінювати обстановку розслідуваної події та об'єкти, пов'язані з цією подією. При огляді доказова інформація надходить до слідчого безпосередньо, без проміжних ланок, що забезпечує її достовірність. Цим огляд суттєво відрізняється від інших слідчих дій, де доказова інформація одержується опосередковано. Тобто слідчий огляд є засобом отримання таких фактичних даних, які іншим шляхом не можуть бути одержані. Тому огляд є незамінною слідчою дією, бо безпосереднє сприйняття слідчим тих або інших об'єктів, їх розташування і взаємозв'язків, не можна замінити ні допитом осіб, що бачили дані об'єкти, ні реконструкцією обстановки, ні іншими доступними слідчому засобами збирання і дослідження доказів.

В залежності від об'єкта огляду в КПК України виділяються наступні його види: огляд місцевості, приміщень, речей, документів та комп'ютерних даних (ст. 237). Окремо виділяються огляди трупа (статті 238, 239). Для кримінальних проваджень щодо незаконного заволодіння транспортним засобом характерним є проведення оглядів, передбачених ст. 237 КПК України, які мають особливості, зумовлені елементами механізму вчинення

даного кримінального правопорушення, що відображені в їх кримінально-правовій і криміналістичних характеристиках.

Проведені узагальнення в криміналістичних дослідженнях показують, що під час досудового розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами характерними є наступні види огляду:

- 1) огляд місця незаконного заволодіння транспортного засобу;
- 2) огляд місця виявлення викраденого транспортного засобу;
- 3) огляд виявленого (розшукуваного) транспортного засобу;
- 4) огляд місця зберігання транспортного засобу (стоянки, гаражі або гаражні кооперативи, занедбанні склади, сараї, приватні подвір'я тощо);
- 5) огляд місця розукомплектування викраденого транспортного засобу;
- 6) огляд частин, механізмів, агрегатів розукомплектованих транспортного засобу, які були викрадені, або інших транспортного засобу, що були виявлені при розслідуванні;
- 7) огляд предметів, які були об'єктом посягання (наприклад, певні товари, речі, цінності);
- 8) огляд місця продажу викраденого транспортного засобу або його частин, механізмів, агрегатів (зокрема, авторинки, лісосмуга, офісні приміщення, СТО);
- 9) огляд комп'ютерної техніки, за допомогою якої відбувався вихід в мережу Інтернет з метою продажу транспортного засобу (його частин та агрегатів), або тієї, що використовувалася під час підготовки і вчинення викрадення транспортного засобу, або магнітних носіїв інформації (накопичувачів);
- 10) огляд документів і державних номерних знаків, які використовувалися з метою підготовки, вчинення і приховування слідів кримінального правопорушення, а також реалізації (продажу) транспортного засобу (наприклад, свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу, довіреність, довідка-рахунок, плани, схеми);

11) огляд запису з камер відеоспостереження (відеореєстраторів, вебкамер), DVD-дисків із записом з камер відеоспостережень, відеофайлів з флеш-носіїв, файлів з записами відеоспостережень з відео реєстраторів, вебкамер, камер відеонагляду з банкоматів [118; 208].

За результатами проведеного анкетування слідчих огляд визнаний слідчо (розшуковою) дією, яка проводиться майже у всіх провадженнях щодо незаконного заволодіння транспортним засобом. Дивись додаток Б.

Потрібно зазначити, що більшість наведених видів огляду пов'язані з місцем події (приміщенням чи ділянкою місцевості, де виявлено сліди підготовки, вчинення або приховування кримінального правопорушення). З урахуванням підстави проведення окремі види оглядів місця події заслуговують на окрему увагу, розглянемо особливості проведення деяких з них.

1. Особливості огляду місця незаконного заволодіння транспортним засобом. Цей різновид огляду, як правило, проводиться до внесення відомостей до ЄРДР і виступає способом виявлення ознак кримінального правопорушення, його слідів на місцезнаходженні викраденого транспортного засобу. Особливості тактики проведення огляду місця події – місця незаконного заволодіння транспортним засобом залежатиме саме від характеристики цього місця. Це може бути вулиця, відкрита не охоронювана стоянка у дворі багатоповерхового будинку, закрита охоронювана стоянка, гараж чи інше закрите приміщення. Тактичні завдання такого огляду можуть бути визначені у наступному вигляді:

– встановлення, яким шляхом особа, яка вчинила кримінальне правопорушення прибула на місце знаходження транспортного засобу та яким шляхом він покинуа (виїхала) з цього місця;

– скільки було правопорушників – один чи група осіб (на це може вказувати кількість слідів, ознаки складності проникнення на місце події і в

салон автомобіля, використання різних технічних засобів, швидкість проникнення і заволодіння тощо);

– чи є ознаки використання викрадачами своїх транспортних засобів для прибуття на місце події і супроводження викраденого транспортного засобу;

– якщо такі ознаки є, то де саме знаходився цей транспортний засіб і хто міг його бачити з урахуванням особливостей місця знаходження викраденого транспортного засобу (мешканці квартир, охоронці стоянки, працівники торгівельних закладів тощо);

– як розподілялися зловмисники по транспортних засобах, коли покидали місце події;

– які ознаки мають знаряддя, що використовувалися особами, які вчиняють кримінальні правопорушення під час незаконного заволодіння транспортним засобом;

– в який час відбувалося незаконне заволодіння і скільки часу було витрачено зловмисниками (важливо для визначення можливих свідків);

– які відомості можуть бути використані для формування соціально-психологічного портрету особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

З рекомендованих у криміналістичній літературі методів огляду місця події (ексцентричний, концентричний, вузловий) може використовуватися будь-який, головне – щоби не були пропущені сліди, які мають суттєве значення. У зв'язку з цим можна тільки зазначити, що при знаходженні транспортного засобу на відкритій місцевості (на вулиці, біля багатоповерхового будинку тощо) оглядати місце події доцільно ексцентричним методом. У випадку ж, коли транспортний засіб на момент вчинення викрадення перебував у сховищі (гаражі), доцільно використовувати концентричний метод. Це пояснюється тим що сліди, що знаходяться у приміщенні, є більш захищеними від дії навколишнього середовища, людей і тварин, що характерно публічно доступним місцям.

При огляді вулиць і відкритих не охоронюваних стоянок у дворі багатоповерхового будинку увага повинна бути спрямована на пошук і виявлення слідів проникнення до салону транспортного засобу, відключення сигналізації та інших пристроїв проти викрадення, слідів осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення (слідів рук, недопалків сигарет, слідів взуття тощо). Також потрібно визначити основні характеристики даного місця кримінального правопорушення, наявності та розташування освітлення, житлових приміщень, підприємств, установ, організацій, обладнаних камерами зовнішнього відео спостереження тощо.

Слід підкреслити, що найменша кількість слідів залишається при викраденні транспортних засобів у суху погоду, які запарковані на асфальтованій ділянці місцевості. При огляді такого місця потрібно враховувати, що особи, які вчинили кримінальне правопорушення після викрадення транспортного засобу могли від'їхати недалеко і здійснити з ним певні маніпуляції (змінити номери, викинути з салону певні речі тощо), що зумовлює необхідність обстеження й прилеглої території (ближніх вулиць, кварталів у великому місті). Доцільним є залучення до огляду місця потерпілих і свідків-очевидців (якщо такі встановлені).

При проведенні огляду закритих охоронюваних стоянок увагу потрібно приділити визначенню місця проникнення осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення на територію стоянки, віддаленість місця паркування викраденого транспортного засобу від засобів освітлення, пунктів чи маршрутів огляду та спостереження охоронцями. Також на місці паркування автомобіля можуть бути виявлені сліди взуття, сліди злому замикаючих пристроїв, інструментів і засобів, які використовували особи, які вчиняють кримінальні правопорушення.

При огляді гаражу чи іншого закритого приміщення потрібно виявляти, фіксувати і вилучати для подальших досліджень сліди проникнення, зламу перешкоди (замку воріт, дверей, стін тощо), залишені особами, які вчинили

кримінальне правопорушення на місці події інструменти, сторонні предмети, частини використаних ними деталей, рештки паливно-мастильних речовин, джерелом походження яких можливо є автомобіль осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, на якому вони і прибули до даного місця. Також слід звернути увагу на розташування інших будівель, спортивних чи дитячих майданчиків, відстань до них, наявність цілодобово працюючих підприємств, установ, організацій, вуличних ліхтарів та їх стан тощо.

2. *Особливості огляду місця виявлення викраденого транспортного засобу.* Зазвичай, викрадені транспортні засоби виявляються працівниками правоохоронних органів або самими власниками (користувачами) в результаті особистих пошукових зусиль. Тобто йдеться про покинутий автомобіль. Він може знаходитися у дворі багатоповерхового будинку, приватного домоволодіння, на вулиці, на узбіччі дороги, в парку (лісосмузі). Сюди ж потрібно віднести й випадки повернення викраденого автомобіля за викуп - власнику повідомляється місцезнаходження автомобіля, звідкіля його потрібно йому забрати. Якщо ж транспортний засіб затримується працівниками патрульної поліції під час його пересування, то проводити огляд місця його затримання немає сенсу, здійснюється тільки огляд самого транспортного засобу (за винятком випадків переслідування, коли підозрюваний намагається позбавитися певних предметів і документів).

Завданнями огляду місця виявлення викраденого транспортного засобу є: виявлення слідів перебування на ньому особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (сліди взуття, залишені, загублені речі тощо); встановлення свідків – можливих очевидців, котрі можуть описати особу, яка залишила виявлений транспортний засіб тощо. Під час огляду слідчим також вирішується питання, чому саме тут він був залишений. З одного боку причинами цього може бути відсутність у баку пального або певна технічна несправність. Потрібно враховувати, що у цьому випадку особа, яка вчинила кримінальне правопорушення може повернутися до викраденого

транспортного засобу. Одним із варіантів може бути й тимчасове залишення транспортного засобу з метою його подальшого використання чи розукомплектування.

3. Особливості огляду виявленого (знайденого) транспортного засобу.

Як зазначалося, викрадений автомобіль (автобус, мотоцикл, мопед тощо) може бути знайдений працівниками поліції або самим його власником. Попередньо при прийманні заяви власника про його викрадення, під час допиту потерпілого він повинен бути попереджений про те, що у всіх випадках самостійного виявлення транспортного засобу він повинен повідомити про це слідчого для здійснення його огляду. Це положення базується на виключній «слідчій» цінності транспортного засобу, оскільки він може нести у собі і на собі важливу інформацію, як про особу викрадача, так і про обставини незаконного заволодіння ним. Метою огляду є виявлення слідів, характерних для незаконного заволодіння даним видом транспортному засобу, які можна використати для встановлення та ідентифікації особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, способу його дій, використаних ним знарядь та ін.

Важливо підкреслити, що огляд потрібно проводити саме на місці виявлення транспортного засобу без зміни його положення. У разі наявності труднощів (небезпечності) у здійсненні цього, наприклад, коли транспортний засіб знаходиться на проїзній частині при інтенсивному дорожньому русі, то потрібно обережно перемістити (відбуксирувати) транспортний засіб на узбіччя, з максимальною обережністю і не порушуючи обстановку всередині салону і не залишаючи своїх слідів рук (повинні використовуватися гумові рукавички). До огляду доцільно залучити власника транспортного засобу, оскільки він знає стан свого транспортного засобу до викрадення і тому суттєво може допомогти у виявленні різного роду слідів: пошкодження, заподіяні зловмисником; зміни у салоні, відсутність окремих речей, що належали власнику; наявність «зайвих» предметів тощо.

При огляді виявленого викраденого транспортного засобу або його частин фіксується:

- 1) місце розташування виявлених об'єктів відносно оточуючих елементів обстановки, що виступають своєрідними орієнтирами;
- 2) сліди, що дозволять встановити особу підозрюваного (відбитки пальців рук, сліди взуття, мікроволокна одягу тощо);
- 3) сліди використаних особою, яка вчинила кримінальне правопорушення інструментів, обладнання, пристроїв, слідів демонтажу, переобладнання, заміни номерів кузова і двигуна (металева стружка, залишки фарби, пошкоджені чи демонтовані частини, механізми, агрегати, сліди розпилу, свердління, шпаклювання);
- 4) залишені особами, які вчинили кримінальне правопорушення предмети, робочий одяг, інструменти тощо;
- 5) сліди і пошкодження на транспортному засобі, що могли виникнути в результаті вчиненої дорожньо-транспортної події чи іншого кримінального правопорушення (вказується точне їх розташування, найменування вузла й деталі транспортного засобу, вигляду, інших ознак).

В цілому огляд транспортного засобу складається з двох етапів – загального і детального. Огляд починається із загального етапу: встановлюються марка транспортного засобу, його модель, колір кузова, державний номерний знак, характер вантажу (якщо такий має місце). Тобто йдеться про встановлення його групової належності, до якої відноситься і викрадений транспортний засіб, а наділі й його ідентифікація. Важливою є інформація щодо показань приладів (одометра, датчика наявності палива), положення важеля коробки перемикачів передач.

На етапі детального огляду звертається увага на індивідуальні особливості транспортного засобу – наявність і стан зовнішніх і внутрішніх дзеркал, фар, аудіоапаратури, охоронної сигналізації, блокувальних пристроїв тощо. При цьому вирішуються питання виявлення різного роду

змін у транспортному засобі, які відбулися після незаконного заволодіння ним. Рекомендується умовно виділити на ньому окремі зони, які послідовно і ретельно потрібно оглянути. Відкриваються капот, багажник та обстежується їх вміст, оглядаються колеса і виступаючі частини автомобіля, ретельно обстежується салон. При цьому вельми цінною є допомога залученого до огляду потерпілого, який допомагає виявити зміни. Наприклад, при повідомленні потерпілого про те що напередодні викрадення автомобіля в ньому було зроблене ретельне прибирання (популярна послуга на автомийках), то виявлення бруду в салоні і якогось сміття або речей буде вказувати на можливість отримання речових доказів (в т.ч. мікрочастинок), які можуть бути використані для ідентифікації підозрюваного. Потрібно зазначити, що під час огляду транспортних засобів працівники поліції нерідко нехтують виявленням і фіксацією мікрочастинок, які можуть бути виявлені в різного роду ємностях, що знаходяться в салоні автомобіля (боксах, поличках, попільничках тощо). Оскільки найбільшою контактною поверхнею для особи, яка вчинила кримінальне правопорушення під час викрадення є сидіння, то при виявленні транспортного засобу потрібно вилучити чохли сидінь і упаковувати їх кожен окремо у целофанові або паперові пакети. При цьому для збереження мікрочастинок на чохлах їх потрібно обережно вивернути і в такому стані упаковувати. Зважаючи на особливу ідентифікаційну цінність слідів рук окрему увагу потрібно приділяти пошуку відбитків пальців і долонь, зокрема на деталях аудіо системи сенсорних екранах тощо.

4. Особливості огляду місця зберігання (відстою) транспортного засобу. Можливість (і необхідність) у проведенні такого огляду може виникнути у ситуації, коли особи, які вчинили кримінальне правопорушення пропонують власнику повернути його транспортний засіб за викуп і їх вдається затримати під час реалізації такої пропозиції. Ситуація досить унікальна і цілком логічним є в таких умовах встановлення місця, де саме

знаходився транспортний засіб на зберіганні перед поверненням власнику. Очевидно, що на місці зберігання можуть залишитися сліди, які можуть бути джерелами доказів у кримінальному провадженні.

Такими місцями зберігання (відстою) можуть бути спеціалізовані стоянки, гаражі біля житлових будинків або в гаражних кооперативах, подвір'я приватних домоволодінь, занедбані будівлі у промисловій зоні міст (склади, бокси, сараї тощо). При огляді таких місць потрібно мати на увазі, що можуть бути виявлені:

- ознаки (сліди) перебування там викраденого транспортного засобу, який розшукувався у даному кримінальному провадженні;
- інші транспортні засоби, які перебувають у розшуку в інших кримінальних провадженнях або їх частини чи механізми.

Мають місце випадки, коли особи, які вчинили кримінальне правопорушення, приховавши на деякий час транспортний засіб в одному місці, потім переганяють його в інше місце зберігання. Звичайно, що в такому разі потрібно оглядати всі місця зберігання, які мають на меті не тільки виявлення слідів знаходження там транспортного засобу, але й отримання інформації про можливих співучасників систематичних викрадень, що характерно для кримінальних правопорушень вчинених організованими групами.

Окремим місцем події, що заслуговує розгляду з точки зору особливостей його огляду є місце розбору (розукомплектування) викраденого транспортного засобу. Така ситуація може виникнути у зв'язку з тим що поліції не вдалося розшукати викрадений транспортний засіб, але була отримана інформація про осіб, які продають вузли, агрегати та механізми викрадених автомобілів певних марок і моделей. Так, у справі про викрадення автомобіля марки «Таврія - ЗАЗ 1102» в результаті проведення тактичної операції «Контрольна закупка», при проведенні якої працівники поліції під виглядом покупців замовили у продавців капот і передні ліві

дверцята для автомобіля «Таврія - ЗАЗ 1102». Після досягнення домовленості і продажу вказаних запчастин були затримані ОСОБА_5 та ОСОБА_7 за підозрою у причетності до викрадення автомобіля «Таврія - ЗАЗ 1102». Під час огляду гаражного приміщення ОСОБА_7 було знайдено страховий поліс автомобіля марки «Таврія - ЗАЗ 1102» з державним номером, який мав автомобіль потерпілого, а також окремі запчастини до такого автомобіля [23].

5. *Особливості огляду частин, механізмів, агрегатів розукомплектованих транспортних засобів, які були викрадені.* Необхідність такого огляду виникає при виявленні не цілого транспортного засобу, а його частин, що відбувається, коли особи, які вчинили кримінальне правопорушення вже здійснили розборку і приготували їх для продажу [130].

При виявленні та огляді окремих вузлів і механізмів розукомплектованих транспортних засобів потрібно вирішувати наступні тактичні завдання:

- якими частинами (вузлами, механізмами) транспортного засобу є виявлені частини (тут корисною може бути допомога спеціаліста);
- які є маркування на виявлених частинах (виробники маркують певним чином майже всі комплектуючі деталі транспортного засобу; окремі вузли додатково маркуються під час їх ремонту);
- чи є ознаки зміни маркування на виявлених вузлах і механізмах?
- до якого типу (марки, моделі) транспортного засобу належать виявлені частини;
- чи відносяться ці частини до даного викраденого транспортного засобу чи до іншого (наприклад, того що знаходиться у розшуку)?
- які пошкодження (сліди) є на виявлених частинах, вузлах, механізмах?

Потрібно зазначити, що при огляді частин, механізмів, агрегатів розукомплектованих транспортних засобів для вирішення вказаних

тактичних завдань вельми бажаним є участь відповідного спеціаліста. Так, для встановлення ознак зміни маркування на виявлених вузлах і механізмах потрібно знати способи внесення таких змін:

- перебивання (зміна змісту, значення) окремих знаків або всіх знаків номера;

- вварювання у номеронесучу деталь кузова металевго фрагменту номерної площадки із знаками первинного (заводського) ідентифікаційного номера, попередньо видаленого (вилученого) з іншого аналогічного (однотипного) автомобіля;

- вварювання на місце видаленої заводської номерної площадки металевгої пластини з кустарно нанесеними знаками ідентифікаційного номера з імітацією заводського способу їх нанесення;

- закріплення (приклеюванням, припаюванням) на поверхню заводської номерної площадки фрагмента металевгої пластини (накладки) із знаками первинного (заводського) ідентифікаційного номера, видаленого (вилученого) з другого аналогічного (однотипного) автомобіля, або ж закріплення (приклеюванням, припаюванням) в межах заводської номерної площадки металевгої пластини (накладки) з кустарно нанесеними знаками ідентифікаційного номера з імітацією заводському способу їх нанесення;

- уварювання в кузов автомобіля номероносійної деталі (панелі) зі знаками первинного (заводського) ідентифікаційного номера, демонтованої з кузова іншого аналогічного (однотипного) автомобіля, чи уварювання в кузов ремонтної безномерної деталі (панелі) з кустарно нанесеними у передбаченому заводом-виробником місці знаками ідентифікаційного номера з імітацією заводського способу їх нанесення;

- заміна кузова на автомобілях рамної конструкції;

- переустановлення на раму з первинним заводським ідентифікаційним номером кузова з іншого (викраденого) автомобіля [65].

З наведеного можна зробити висновок, що огляд частин, механізмів, агрегатів розукомплектованих транспортних засобів має передуючий характер перед проведенням криміналістичної експертизи рельєфних знаків, а також авто технічної експертизи, до компетенції яких належить остаточне вирішення вказаних тактичних завдань розслідування [166].

3.2. Особливості допиту потерпілого і свідків під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом

Допити відіграють досить важливу роль у кримінальних провадженнях про незаконне заволодіння транспортним засобом. Узагальнення сучасних уявлень щодо сутності допиту та його значущості під час досудового розслідування, дозволяє визначити його як слідчу (розшукову) дію, яка полягає в одержанні у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку показань від осіб, які володіють відомостями, що мають значення для кримінального провадження [44; 21; 97; 219; 62; 175; 148; 212; 227]. Допит спрямований на виявлення так званих «ідеальних» слідів кримінального правопорушення, які збереглися у пам'яті людей, які особисто сприймали певні факти. Показання допитаної особи є джерелом доказів у кримінальному провадженні (ст. 95 КПК України). Але КПК України допускає у виняткових випадках і з дотриманням певних умов можливість використання, як доказів, показань з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення (ст. 97 КПК України).

Допит є особливою формою спілкування, яка має специфічні риси зумовлені тією обставиною, що вона має місце у кримінальному провадженні, а відтак, жорстко регламентована нормами кримінального процесу, в багатьох випадках потребує залучення певних спеціалістів для його якісного його проведення і дотримання прав допитаної особи (психолога, спеціаліста-криміналіста, перекладача, представника іноземної

держави тощо) [117]. Факт проведення і результати допиту повинні бути зафіксовані у протоколі, який є джерелом доказів не тільки під час досудового розслідування, але й в судовому провадженні [152]. Для окремих учасників кримінального провадження давання показань є зумовленою необхідністю і має вимушений характер, що не завжди співпадає з бажанням особи. Ця обставина може створювати комунікативні перешкоди і труднощі, які в певних випадках насприяють встановленню істини у справі. Тому проведення допиту вважається в криміналістиці певним мистецтвом, яке ґрунтується на досить глибоких знаннях психології людини [98, с. 96].

В методиці розслідування заволодіння транспортним засобом тактика допиту має особливості, зумовлені механізмом їх вчинення та обставинами, що підлягають доказуванню, а також статусними і соціально-психологічними рисами допитуваних осіб. Особливої уваги заслуговує допит потерпілих і свідків, який проводиться, зазвичай, відразу після подання потерпілим письмової заяви і внесення відомостей до ЄРДР.

Потерпілим у кримінальному провадженні щодо незаконного заволодіння транспортним засобом може бути фізична особа (власник або користувач транспортним засобом), якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Такий статус особа набуває з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого (ст. 55 КПК України). Але допитуватися як потерпіла особа може тільки фізична особа. Потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення. Особа, визнана потерпілим від кримінального правопорушення, має право давати показання, але за дачу завідомо неправдивих показань потерпілий може бути притягнений до

кримінальної відповідальності за ст. 384 КК України, про що він попереджається перед початком допиту (ч. 3 ст. 224 КПК України).

Допит потерпілого у провадженнях зазначеної категорії, зазвичай є невідкладною слідчою дією (проводиться відразу після отримання заяви), оскільки від його показань залежить спрямованість у проведенні як оперативно-пошукових, так і слідчих (розшукових) дій. При цьому головною метою допиту визнається отримання показань потерпілого стосовно трьох груп обставин:

1) місце і час виявлення незаконного заволодіння транспортним засобом (стосується і його місця знаходження);

2) ознаки транспортного засобу (вид, марка, модель, колір кузова, наявність видимих зовнішніх пошкоджень тощо), а також чи був застрахований транспортний засіб, якщо так, то коли, на яку суму, хто є страховиком тощо;

3) хто із знайомих потерпілому осіб міг заволодіти транспортним засобом (хто мав чи міг мати доступ).

Особливості допиту потерпілих у кримінальних провадженнях про незаконне заволодіння транспортним засобом значною мірою визначається предметом допиту. У зв'язку з цим потрібно звернути увагу, що допит потерпілого може проводитися кілька разів на різних етапах досудового розслідування: 1) початковому етапі – для отримання відомостей про викрадений транспортний засіб та відомі йому обставини його викрадення (потрібні для організації розшуку); для уточнення окремих обставин викрадення, встановлених під час проведення початкових слідчо-розшукових дій; 2) наступному етапі – для отримання відомостей щодо обставин, пов'язаних із затриманням підозрюваного, проведенням обшуків (наприклад, перед пред'явленням речей, вилучених у підозрюваного) тощо. У кожній із ситуацій предмет допиту буде своєрідним, обумовленим характером слідчої

ситуації, в які він проводиться. Тому особливості предмету допиту потерпілого заслуговують на більш детальний розгляд.

Звичайно, при допиті потрібно керуватися ст. 91 КПК України, в якій надається перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Але цей перелік є загальним і стосується всіх кримінальних проваджень. У провадженнях зазначеної категорії встановленню підлягають такі обставини, що допоможуть у розшуку та ідентифікації викраденого транспортного засобу, встановленні причетних до його викрадення осіб, а також кваліфікуючих обставин, передбачених ч. 2 і ч. 3 ст. 289 КК України. Такими кваліфікуючими обставинами, які можуть торкатися предмета допиту потерпілого є:

- заволодіння транспортним засобом групою осіб;
- заволодіння транспортним засобом з проникненням у приміщення чи інше сховище;
- застосування особою, яка вчинила кримінальне правопорушення насильства певного характеру стосовно потерпілого;
- використання особою, яка вчинила кримінальне правопорушення електронних пристроїв для втручання в роботу технічних засобів охорони;
- вартість транспортного засобу.

Потрібно відзначити, що особливості предмета допиту, зокрема потерпілих і свідків розглядалися в наукових працях Д.А. Патрелюка [142], О.Л. Христова [207, с. 84-89], Н. Кононенко [99, с. 257], Ю.М. Черноус і С.О. Власенко [211] та інших авторів. Але викладені положення щодо допиту потерпілих в зазначеній категорії кримінальних проваджень потребують доповнення певними елементами або уточнення. Видається, що перш за все, потрібна систематизація обставин, що підлягають встановленню під час допиту потерпілого. З урахуванням цього предмет допиту потерпілого може бути представлений у наступному вигляді.

Відомості, які потрібні для розшуку та ідентифікації викраденого транспортного засобу.

1. Обставини незаконного заволодіння транспортним засобом, що відомі потерпілому (місце знаходження транспортного засобу, чи було це приміщення чи інше сховище, обставини виявлення ним факту незаконного заволодіння).

2. Відомості про ознаки викраденого транспортного засобу: загальні ознаки, які дозволяють виділити розшукуваний транспортний засіб з-поміж десятків і сотень на дорогах, вулицях (вид, марка, модель, колір кузова, рік випуску); окремі ознаки, які дозволяють ідентифікувати виявлений транспортний засіб як викрадений (VIN-код, вм'ятини чи подряпини кузова, сліди корозії на ньому, тріщини скла, відмінність кольору окремих частин, відсутність окремих елементів чи деталей кузова тощо).

3. Відомості про дублікати ключів від транспортного засобу, їх кількість, місце їх зберігання.

4. Відомості про можливу відстань, яку може проїхати викрадений транспортний засіб: кількість і вид палива в баку (бензин, газ, дизельне паливо); останні показники одометра.

Відомості, які потрібні для визначення можливих місць знаходження слідів-джерел доказів незаконного заволодіння транспортним засобом певною особою.

1. Характеристики салону викраденого транспортного засобу: опис оббивки салону і сидінь (колір, тканина чи шкіра); колір і матеріал чохлів сидінь; наявність підголівників; наявність та особливість певних аксесуарів на панелі приладів; форма внутрішнього дзеркала тощо (така інформація важлива у разі трансформації (перекрашування, часткового розбирання тощо) викраденого транспортного засобу).

2. Характеристики залишених в салоні чи багажнику викраденого транспортного засобу особистих речей (документів) потерпілого, якими

можуть бути: дезодорант, блокнот із певними записами, телефон, ноутбук тощо (вони можуть стати джерелами доказів причетності особи, у якої вони виявлені, до незаконного заволодіння транспортним засобом).

3. Чи зможе потерпілий впізнати речі і документи, що були викрадені разом з транспортним засобом (їх ознаки та особливості).

Відомості, які потрібні для визначення певного кола осіб, які можуть бути причетні до незаконного заволодіння транспортним засобом.

1. Які події передували викраденню транспортного засобу і могли бути пов'язані з ним: були помічені невідомі особи, які без власника зацікавлено оглядали (вивчали) автомобіль на місці його стоянки; власник напередодні намагався продати його певним особам, але не домовилися про ціну (могли бути розвідники під виглядом покупців, які ретельно вивчали транспортний засіб, його охоронну сигналізацію, місце зберігання тощо).

2. Хто мав легальний доступ до транспортного заходу (наприклад, потерпілий надавав його у тимчасове користування), чи були обізнані такі особи про звичне місце його паркування, засоби захисту тощо.

3. Чи є у потерпілого припущення (міркування) щодо того, хто міг незаконно заволодіти його транспортним засобом і які підстави для цього.

Відомості, які потрібні для кримінально-правової кваліфікації відкритого незаконного заволодіння транспортним засобом.

1. Скільки було осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (якщо це була група осіб, то скільки їх було, які функції виконувалися кожним із членів групи, хто був лідером тощо).

2. Чи застосовувалося особами, які вчинили кримінальне правопорушення насильство чи погроза ним, якого характеру воно було (оцінюється з точки зору, чи було воно небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого).

3. Чи був захищений транспортний засіб електронно-технічними засобами охорони, якого характеру (рівня) вони були (можливо є інструкція про їх використання).

4. Яка вартість транспортного засобу: ціна, за якою він був придбаний потерпілим; чи був в ДТП і чи здійснювався ремонт; залишкова вартість з урахуванням року випуску та пробігу (за оцінкою потерпілого).

Особливості допиту потерпілого пов'язуються також з особистісними рисами особи та тією позицією, які він займає під час допиту. Потерпілий є учасником кримінального провадження, який найбільше зацікавлений у терміновому відшуканні і поверненні його вартісного майна, тобто його позиція і прагнення, зазвичай, співпадають з завданнями органу досудового розслідування. Тому, як правило, ці особи намагаються максимально допомогти слідчому своїми показаннями встановити усі події, що трапилася, з метою викриття осіб, які вчинили кримінальне правопорушення і повернення викраденого транспортного засобу. Але в той же час потрібно й мати на увазі і перевіряти версії про можливу неправдивість звернення потерпілого до органів слідства (інсценування викрадення). Як показує практика, це може бути зумовлено бажанням особи приховати вчинене ДТП, отримати страховку, уникнути виконання певних зобов'язань тощо. Відомі випадки, коли до органів слідства звертаються журналісти з заявою про нібито викрадений у них автомобіль, коли дійсною їх метою є підготовка журналістських матеріалів для ЗМІ про роботу поліції, які є досить резонансними для суспільства. Тому при проведенні допиту потерпілого-заявника потрібно ставити й питання, спрямовані на перевірку можливої версії про його неправдивість.

Потрібно звернути увагу, що показання потерпілого можуть містити певні неточності і прогалини, що може бути зумовлено його особистісними рисами і вадами, а також перебуванням у стані сильного душевного хвилювання внаслідок вчиненого щодо нього кримінального правопорушення

та гострих переживань у зв'язку з втратою вартісного автомобіля. Особливо це стосується потерпілих жіночої статі, які мислять і поводять себе в певних ситуаціях дещо по-іншому у порівнянні з чоловіками [226]. Враховуючи ці обставини, слідчий повинен обирати відповідні тактичні прийоми допиту потерпілих, спрямовані на заспокоєння, переконання, що буде зроблено все можливе для розшуку і повернення транспортного засобу. В цьому аспекті важливим стає вміння слідчого встановлювати психологічний контакт з потерпілими особами. Способи і прийоми досягнення такої мети у кримінальних провадженнях даної категорії мають певні особливості. Зокрема, вони полягають у наступному:

- у попередньому вивченні потерпілої особи, починаючи із спілкування під час отримання заяви про викрадення транспортного засобу, уважного спостереження за нею;

- демонстрації розумінні ситуації, в яку потрапила особа, з метою створення доброзичливої атмосфери, яка б спонукала до довірливих, щирих відносин зі слідчим під час допиту;

- встановлення причин сильного душевного хвилювання, гострих переживань при відповідях на запитання та усунення, нейтралізація цих причин.

Аналіз слідчо-судової практики та наукових досліджень тактики проведення допитів потерпілих визначити основні напрямки створення сприятливого психологічного підґрунтя для отримання найбільш повних і щирих показань:

- 1) повідомлення потерпілому під час спілкування з ним про те, що слідству відомі окремі особи і групи осіб, які могли вчинити викрадення транспортного засобу, і щодо яких буде проводитися слідча робота;

- 2) викладення потерпілому міркувань слідчого про можливий механізм вчинення кримінального правопорушення щодо нього, з можливим

наведенням прикладів зі слідчої практики (це демонструє фаховість слідчого та його спрямованість на надання допомоги потерпілому);

3) повідомлення потерпілому, що результативність розслідування значною мірою буде залежати й від нього, правильності його дій і поведінки;

4) пояснення потерпілому, що метою розслідування буде не тільки повернення йому викраденого транспортного засобу, але й викриття осіб, які вчинили кримінальне правопорушення з притягненням їх до кримінальної відповідальності, розкриття інших епізодів викрадень, що залишаються на даний момент нерозкритими;

5) попередження потерпілого, що на зв'язок з ним можуть вийти особи, які вчинили кримінальне правопорушення і запропонувати повернення викраденого транспортного засобу за викуп (проінструктувати про належну лінію поведінки, яка буде сприятливою для викриття організованої групи правопорушників);

б) максимальна деталізація при формулюванні запитань за наявності підстав для версії про неправдивість заяви потерпілого та його показань, можливого інсценування незаконного заволодіння транспортним засобом для приховання вчиненого ДТП чи отримання страхових виплат [180].

Після допиту потерпілого, зазвичай, виникає потреба й у допиті свідків, якщо такі встановлені. Згідно ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. Давати показання у кримінальному провадженні є обов'язком свідка, про що він попереджається слідчим, а також про кримінальну відповідальність за ст. 385 КК України за відмову від давання показань і за дачу завідомо неправдивих показань за ст. 384 КК України (ч. 3 ст. 224 КПК України). Але з цього загального правила є виключення стосовно певних категорій громадян певного статусу, передбачених ч. 2 ст. 65 КПК України (не можуть бути допитані як свідки). За загальним правилом свідок дає показання лише

щодо фактів, які він сприймав особисто, за винятком випадку, коли його показання є висловлюванням, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи, яка відома та є можливість її допитати (ч. 5 ст. 95, ст. 97 КПК України). У будь-якому випадку сторони кримінального провадження мають право на з'ясування достовірності показань свідка шляхом постановки йому запитань щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка (ст. 96 КПК України).

У статусі свідка можна виділити наступні особливості:

– свідок є юридично незацікавленою особою на відміну від інших учасників кримінального провадження (наприклад, цивільного позивача і відповідача);

– законодавством не встановлюється вік, при досягненні якого особа може допитуватися як свідок (при необхідності можуть допитуватися неповнолітні та малолітні свідки);

– свідок є носієм інформації про певні факти в результаті безпосереднього сприйняття певної події або одержання відомостей про неї від інших осіб при умові, що він може назвати джерела своєї обізнаності;

– на свідка покладені два основні обов'язки: з'являтися за викликом до органу досудового розслідування і до суду у призначений час; дати правдиві показання щодо відомих йому обставин.

Отже свідок – це юридично незацікавлена в результаті справи особа, яка володіє певними фактичними даними і яку орган досудового розслідування або суд викликає для отримання показань про відомі їй факти, що мають значення для справи. Значущість показань свідка може зумовлюватися не тільки відомостями про фактичні дані, але й його аргументами, судженнями, умовиводами. Як зазначається у чисельній процесуальній і криміналістичній літературі, судження, висловлювані

допитуваним свідком, є суттєвим компонентом будь-яких показань. Згідно ч. 6 ст. 95 КПК України висновок або думка особи, яка дає показання, можуть визнаватися судом доказом, лише якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях.

У кримінальних провадженнях про незаконне заволодіння транспортними засобами коло свідків може бути досить різноманітним: 1) свідки-очевидці; 2) інші свідки, які володіють інформацією, яка має значення для справи. Найбільш цінними з точки зору можливостей отримання найбільш значущих доказів є свідки-очевидці, якими можуть бути громадяни, які спостерігали саму подію незаконного заволодіння транспортним засобом. При цьому вони могли усвідомлювати або не усвідомлювати протиправний характер дій певних людей, які проникали в салон транспортного засобу і починалися рухатися, використовували його буксування, евакуатор тощо. Показання таких осіб разом з показаннями потерпілого, як правило, є достатньо важливими для визначення способу вчинення кримінального правопорушення, напрямку руху викраденого транспортного засобу та отримання відомостей про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення.

О.Л. Христов використовує таку класифікацію свідків-очевидців у провадженнях про незаконне заволодіння транспортними засобами:

- особи, що випадково стали очевидцями викрадення автотransпортного засобу;
- особи, які в силу виконання службових обов'язків стали свідками кримінального правопорушення;
- особи, які стали очевидцями залишення особами, які вчинили кримінальне правопорушення викраденого автотransпортного засобу [207, с. 88].

Таку ж класифікацію свідків-очевидців у провадженнях зазначеної категорії використовують й інші автори [192, с. 170; 211, с.77]. Але неважко помітити, що така класифікація не має принципового значення. Адже, наприклад, випадковий перехожий може надати більше або менше інформації, ніж продавець магазину напроти стоянки, який виконує професійні обов'язки. Окрім того в наведеній класифікації свідків-очевидців є логічна неузгодженість – використовується дві різні підстави: 1) виконання чи невиконання службових обов'язків у зв'язку з сприйняттям події; 2) характер події. Щодо характеру події, то потрібно зазначити, що вона може бути представлена у значно ширшому варіанті, ніж відображено в наведеній класифікації: проникнення зловмисна в салон транспортного засобу, відкриття капота, руху в певному напрямку, залишення викраденого автотранспортного засобу, його розбирання, продаж частин і агрегатів тощо.

Видається, що значно інформативніше виглядає класифікація свідків-очевидців в залежності від місця вчинення кримінального правопорушення. Якщо викрадення транспортного засобу відбулося з прибудинкової території, то очевидців потрібно шукати і допитувати з числа мешканців будинку. Якщо ж кримінальне правопорушення вчинено на стоянці торговельного центру, ресторану, кафе, то свідків-очевидців потрібно встановлювати з числа відвідувачів, перехожих, працівників вказаних закладів. У випадку ж викрадення автотранспортного засобу з платної стоянки чи з території гаражного кооперативу, де є охорона, допитувати потрібно охоронця, під час чергування якого сталася ця подія.

Предметом допиту свідка-очевидця у наведених ситуаціях є відомості про ту чи іншу подію (чи її фрагмент), що сприймалася ним і має значення для встановлення обставин незаконного заволодіння транспортним засобом: місце та час події; тривалість часу її спостереження; кількість учасників події (зловмисників); їхні прикмети зовнішності; спосіб проникнення в салон і запуску двигуна (використання буксування чи евакуатора); хто знаходився

поруч у цей момент; напрямок руху викраденого транспортного засобу; чи намагався хтось перешкодити цьому тощо.

Поряд з допитами свідків-очевидців проводяться й допити інших свідків, які безпосередньо не сприймали ті чи інші обставини незаконного заволодіння транспортним засобом, але володіють відомостями, які мають значення для розслідування. Серед таких свідків можуть бути виділені наступні категорії:

1) свідки, які особисто не сприймали подію незаконного заволодіння транспортним засобом, але можуть дати показання щодо його обставин з чужих слів (згідно ст. 97 КПК України їх показання визнаються джерелом доказів при умові, що вони можуть вказати особу, на поясненнях якої ґрунтуються їх власні показання);

2) свідки, які володіють інформацією про події, які передували незаконному заволодінню транспортним засобом або про ті що мали місце після цього (такі відомості можуть бути певним чином пов'язані з вчиненням кримінального правопорушення): поява на місці зберігання транспортного засобу підозрілих осіб; огляд транспортного засобу під виглядом покупців; обставини укладання власником транспортного засобу страхового договору і внесення в нього змін; зникнення певних осіб з місця постійного проживання тощо;

3) свідки, які володіють інформацією про особу підозрюваного і можуть надати йому характеристику, що є важливим для прийняття процесуальних і тактичних рішень під час досудового розслідування.

Звичайно, показання інших свідків в порівнянні з показаннями свідків-очевидців є менш значущими, але в низці випадків вони можуть зіграти позитивну роль у встановленні обставин, що підлягають доказуванню.

3.3. Особливості допиту підозрюваного під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом

Показання підозрюваного у кримінальному провадженні займають особливе місце, що пояснюється наступними його властивостями. З одного боку, ніхто не може знати краще всіх деталей механізму підготовки, вчинення і приховування кримінального правопорушення, а з іншого – показання підозрюваного є його засобом захисту, що включає у себе високу ймовірність їх неправдивості. Таким чином можна стверджувати, що предметом допиту підозрюваного можуть бути фактично всі обставини вчинення кримінального правопорушення, які складають предмет доказування.

Для визначення особливостей допиту підозрюваного у кримінальних провадженнях про незаконне заволодіння транспортними засобами важливим є врахування деяких загальних положень щодо статусу підозрюваного та процедури його допиту під час досудового розслідування.

1. Особа, яка потрапила у поле зору правоохоронного органу у зв'язку з розслідуванням кримінального правопорушення, згідно ч. 1 ст. 42 КПК України набуває статусу підозрюваного у наступних випадках:

- повідомлення їй про підозру (вручення повідомлення) в порядку статей 276-279 КПК України;
- коли повідомлення їй не вручене, внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб передбачений КПК України;
- затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення без ухвали слідчого судді, якщо цю особу застали під час вчинення кримінального правопорушення, замаху або безпосередньо після вчинення в порядку статей 208-211, 298-2, КПК України (передбачається наступне вручення повідомлення про підозру).

2. При підготовці і проведенні допиту підозрюваного потрібно враховувати його права, передбачені ч. 3 ст. 42, ч. 4 ст. 208 КПК України, зокрема підозрюваний має право:

- знати підстави затримання;
- знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють;
- бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені кримінальним процесуальним законодавством, а також отримати їх роз'яснення;
- на першу вимогу мати захисника і зустріч із ним до першого допиту;
- не говорити нічого з приводу підозри проти нього або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;
- давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати.

3. Згідно ч. 4 ст. 224 КПК України особа, яка проводить допит підозрюваного, у разі його відмови відповідати на запитання, давати показання зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви.

4. За бажанням підозрюваного (як і будь-якої іншої допитуваної особи) він має право викласти свої показання власноручно. За письмовими показаннями підозрюваного йому можуть бути поставлені додаткові запитання (ч. 7 ст. 224 КПК України).

З урахуванням наведених положень не можна погодитися з низкою викладених у криміналістичній літературі рекомендацій щодо тактики проведення допиту підозрюваного у незаконному заволодіння транспортним засобом. Наприклад, Наталія Кононенко на основі опитування правоохоронців рекомендує використовувати наступні тактичні прийоми в конфліктних ситуаціях допиту підозрюваних:

- встановлення психологічного контакту (100 %);
- викладання показань у формі вільної розповіді (95 %);

- постановку запитань (98%);
- спостереження за поведінкою допитуваного (61%);
- пред'явлення речових доказів (57 %);
- використання раптовості (19%);
- створення уявлення про інформованість слідчого (23%);
- приховування меж поінформованості (21%);
- використання рефлексії допитуваного (4%);
- втягнення допитуваного в суперечку (35%);
- використання конфліктів і протиріч між учасниками групи (18%);
- застосування науково-технічних засобів (34%) [99, с. 257].

Стосовно наведених рекомендацій потрібно зауважити, що окремі з них не враховують деякі положення криміналістичної теорії, а окремі рекомендації – приписи КПК України, зокрема, права підозрюваного та обов'язки слідчого щодо їх роз'яснення. Перш за все, потрібно відзначити, що встановлення психологічного контакту з допитуваною особою не може бути визнано тактичним прийомом допиту. Це все-таки тактичне завдання, одна з попередніх цілей початку допиту, досягнення якої є необхідною передумовою отримання правдивих і найбільш повних показань.

Психологічний контакт – це створення найбільш сприятливої психологічної атмосфери допиту, формування у допитуваної особи позитивного настрою на спілкування [8]. Встановлення психологічного контакту досягається за допомогою певних способів дій слідчого (тактичних прийомів), обраних з урахуванням психологічних особливостей людини, яка допитується. Для цього відповідно до популярної теорії спілкування Дейла Карнегі рекомендується: 1) виявляти щирий інтерес до інших людей; 2) посміхатися; 3) пам'ятати, що для людини її ім'я є найбільш приємним і найбільш важливим звуком людської мови; 4) бути добрим слухачем, заохочувати інших розповідати вам про себе; 5) вести розмову у межах інтересів співрозмовника; 6) давати людям відчуття їх значимість і робити це

широ [59, 228-236]. Загальновідомість деяких з наведених прийомів очевидна, однак це не позбавляє їх практичного значення при певній інтерпретації стосовно допиту підозрюваного. Для створення сприятливої атмосфери для спілкування з підозрюваним рекомендується: уточнення анкетно-біографічних даних; початок бесіди на сторонню тему або на тему, що цікавить, але не належить до предмета допиту; прояв слідчим своєї поінформованості про обставини життя допитуваного, його проблемні питання, інтереси тощо. Надалі рекомендується для підтримання психологічного контакту: роз'яснення сутності його процесуального становища; пояснення перспектив розвитку ситуації, що склалася; роз'яснення юридичного значення щирості розкаяння, інших пом'якшуючих обставин; використання позитивної оцінки окремих якостей особи підозрюваного.

Вимагає пояснення і рекомендація Наталії Кононенко щодо використання під час допиту підозрюваного тактичних прийомів – викладання показань у формі вільної розповіді і постановки запитань. Що саме тут мається на увазі? Адже допит підозрюваного, який проводиться після повідомлення про підозру, не може бути в іншій формі, крім як у формі вільної розповіді і відповідей на запитання слідчого. Тобто існує загальний порядок проведення допиту підозрюваного, який полягає у пропозиції слідчого дати показання про обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого дана особа підозрюється (вільна розповідь), і постановки запитань (відповіді на запитання). Такий порядок є загальним і не може розглядатися як тактичний прийом. Інша справа у черговості запитань слідчого, їх спрямованості та формулюванні (запитання можуть бути доповнювальними, уточнюючими, нагадувальними, контрольними) [97; 44]. Саме в цьому може бути закладений певний тактичний сенс, вирішення окремих ситуативних завдань допиту.

Вимагає пояснення і твердження, що тактичним прийомом допиту є застосування науково-технічних засобів. Відповідно до ч. 5 ст. 224 КПК України під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис. Йдеться про технічні засоби фіксації показань, які є додатком до протоколу допиту, але це скоріше не тактичний, а техніко-криміналістичний аспект допиту.

Категорично не можна погодитися з рекомендацією Наталії Кононенко, а також інших авторів про використання раптовості при проведенні допиту підозрюваного. Зокрема, йдеться про негайне проведення допиту в ситуації затримання підозрюваного під час вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом або відразу після його вчинення. Мета такого допиту вбачається у тому щоби не дати можливості підозрюваному зорієнтуватися і вигадати неправдиву версію пояснення даної події [192, с. 174].

Видається, що у зв'язку з такою рекомендацією потрібне пояснення такого феномену як раптовість та його можливості використання під час допиту підозрюваного в сучасних умовах правового регулювання. В українській мові вираз «раптом» пов'язується з чимось неочікуваним, непередбачуваним (синонімом є поняття «зненацька») [137, с. 99]. В радянський період використанню фактору (чиннику) раптовості під час досудового розслідування в тактико-криміналістичному значенні приділялася досить велика увага саме в позитивному аспекті, але ж це відбувалося в кардинально інших умовах правового регулювання [5]. Потрібно визнати, що сформульовані у той час положення значною мірою впливають і на сучасну слідчу практику і наукові дослідження [215; 176, с. 50-51]. Як уявляється, результати минулих досліджень вимагають їх переоцінки, повинні враховуватися сучасні зміни в кримінальному процесуальному законодавстві, які в цілому мають тенденцію до розширення прав і свобод людини і громадянина, створенню і реалізації гарантій їх дотримання у кримінальному провадженні.

Що стосується використання фактору раптовості під час допиту підозрюваного, то така рекомендація виглядає такою, що суперечить приписам КПК України. Адже рекомендація не давати підозрюваному зорієнтуватися перед допитом і визначити лінію своєї поведінки (позицію сторони захисту) явно не узгоджується, а можливо навіть і суперечить наступним приписам закону:

– слідчий зобов'язаний негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого кримінального правопорушення він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші передбачені процесуальні права підозрюваного (статті 42, ч. 4 ст. 208 КПК України);

– слідчий зобов'язаний скласти і вручити затриманому на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення підозрюваному повідомлення про підозру, узгоджене з прокурором (ч. 1 ст. 276 КПК України);

– слідчий зобов'язаний після повідомлення про підозру затриманій особі на її прохання детально роз'яснити кожне із зазначених в повідомленні прав (ч. 3 ст. 276 КПК України);

– під час допиту у разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви (ч. 4 ст. 224 КПК України).

У світлі наведених приписів КПК України рекомендація щодо використання раптовості при проведенні допиту підозрюваного з метою усунення (попередження) його можливості зорієнтуватися і вигадати неправдиву версію незаконного заволодіння транспортним засобом виглядає

запрошенням до невиконання або неналежного виконання наведених приписів кримінального процесуального законодавства.

Звичайно, як вже зазначалося, підозрюваний під час допиту може не визнати свою вину в інкримінованому йому незаконному заволодінні транспортним засобом, як і відмовитися від відповіді на запитання. Але це його право і тому неправомірним є намагання позбавити його шляхом використання ситуації стресу, яка може супроводжувати процедуру затримання. Під стресом у фізіології і психології розуміється неспецифічна реакція організму людини, а також її нервової системи у відповідь на дуже сильну дію (подразник) зовні. Загалом такий стан визнається негативним для людини, оскільки може викликати неадекватну реакцію у різних людей, коли вони втрачають контроль над своїми діями [131, с. 16-17, 28-50]. Отримані показання підозрюваного в ситуації знаходження його в ситуації стресу при неналежному виконанні слідчим приписів кримінального процесуального закону легко можуть бути визнані судом недопустимими доказами за поданням захисника підозрюваного.

Підозрюваний може не визнавати свою вину в інкримінованому йому незаконному заволодінні транспортним засобом, посилаючись на алібі. Відповідно юридичній етимології терміном «алібі» позначається доказ того, що підозрюваний, обвинувачений, підсудний не міг вчинити кримінальне правопорушення, бо в момент його скоєння перебував у іншому місці [193, с. 5]. Заява про алібі може бути як дійсною, так і неправдивою [224]. Дійсна заява про алібі – це посилення на реальні події, що підтверджують сутність зробленої заяви. Неправдива заява про алібі у більшості випадків ґрунтується на основі:

– змови з особами, які проявляють готовність давати неправдиві покази з метою виправдання підозрюваного;

– посилення на реальну подію (відвідування певного місця, зустріч), але яке зміщується у часі на момент вчинення кримінального правопорушення;

– заява про алібі, коли відсутні відомості, що її підтверджують.

Потрібно підкреслити, що сторона обвинувачення зобов'язана перевіряти заяву підозрюваного про алібі і це має виключне значення, адже під час судового розгляду перевіряються усі версії розслідуваної події і приймається рішення щодо постановлення обвинувального чи виправдувального вироку. Підозрюваний (обвинувачений) мають право заявити про алібі, але не зобов'язаний надавати докази на його підтвердження. Це ґрунтується на презумпції невинуватості особи, звинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, доки не буде доказано протилежне, що зобов'язує органи досудового розслідування зібрати відповідні докази для спростування заяви про алібі. Якщо ж заяву підсудного про алібі не спростовано, то кримінальне провадження потрібно закривати, а суд першої інстанції зобов'язаний постановити виправдувальний вирок у зв'язку з недоведеністю його причетності до кримінального правопорушення. Це положення ґрунтується на тому що показання підозрюваного (обвинуваченого) використовуються досудовим слідством і судом не тільки для встановлення істини у кримінальному провадженні, але й повинні розглядатися як законний засіб захисту його прав та інтересів.

Таким чином заява підозрюваного про алібі під час його допиту є природною реакцією на повідомлену підозру, яка повинна бути обов'язково перевірена шляхом проведення комплексу слідчо-розшукових дій, що отримав назву тактичної операції «Перевірка алібі підозрюваного». Пропонується у структурі даної тактичної операції виділяти наступні елементи [217, с. 256-260]:

- 1) тактичне завдання – перевірка алібі підозрюваного;
- 2) мета – підтвердження або спростування алібі;

3) учасники – слідчий, прокурор, співробітники оперативних підрозділів, спеціалісти, знання яких необхідні для перевірки алібі;

4) засоби перевірки – слідчі (розшукові) дії:

– допит осіб, на яких посилається підозрюваний або які за обставинами справи можуть підтвердити або спростувати алібі (таксист, касир, офіціант ресторану та ін.);

– допит свідків, які можуть підтвердити факт довірливих стосунків підозрюваного з особою, яка підтверджує його заяву про алібі;

– вилучення і попереднє дослідження документів (на предмет встановлення фальсифікації), що підтверджують чи спростовують заяву про алібі;

– пред'явлення для впізнання підозрюваного - суб'єкта алібі;

– пред'явлення для впізнання предметів та речей, які використовуються заявником як аргументи його перебування у певному місці і в певний час;

– одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях;

– негласні слідчі (розшукові) дії: аудіо-, відеоконтроль особи; огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем;

– оперативно-розшукові заходи: отримання з оперативних джерел інформації щодо осіб, які б могли надати додаткові дані стосовно обставин алібі та його аргументації, а також місцезнаходження предметів і речей, що мають значення для перевірки алібі.

Але до планування перевірки заяви підозрюваного про алібі насамперед потрібно, максимально деталізуючи, допитати підозрюваного про обставини, пов'язані з заявленим алібі:

– з ким і навіщо він перебував у зазначений час у певному місці;

– кому розповідав про намір побувати в тому місці;

– яким способом прибув на вказане місце, скільки часу перебував на ньому і коли покинув його;

– які події відбувалися на цьому місці і хто його там бачив тощо [226, с. 320-326].

Отримані під час допиту підозрюваного деталізовані обставини його перебування у певному місці і є предметом перевірки при проведенні наведених слідчо-розшукових дій. Найбільш суттєві труднощі можуть виникнути у випадку побудови неправдивого алібі на основі змови з особами, які проявляють готовність давати неправдиві покази з метою виправдання підозрюваного. В такому разі потрібно виходити з того, що змовники домовляються між собою, зазвичай, про основні обставини вигаданого перебування підозрюваного у певному місці (час, присутніх, що там відбувалося тощо) без узгодження дрібних деталей. Тому основним засобом викриття неправдивого алібі при такій версії є максимальна деталізація дрібних (на перший погляд, несуттєвих) обставин в показаннях допитаних осіб. Проявом ознак змови між допитаними особами буде виявлення суперечностей саме в таких деталях. Такими деталями, наприклад, при зустрічі кількох осіб можуть бути: хто є ініціатором зустрічі; з якого приводу вона виникла і з чим була пов'язана; яким чином була досягнута домовленість про зустріч; як саме визначався час та місце зустрічі; в якій послідовності учасники прибули на місце зустрічі; у чому були одягнуті її учасники; про що була розмова під час зустрічі; хто і що говорив при цьому тощо. Звичайно модель обставин заявленого алібі щодо перебування підозрюваного у певному місці (що виключає його причетність до викрадення транспортного засобу) може бути іншою, але наведені міркування можуть слугувати певним зразком тактично грамотного проведення допитів.

Видається, що в ситуації заперечення підозрюваним підозри у незаконному заволодіння транспортним засобом і при наявності у слідчого

достатньої кількості та якості доказів його вини найбільш перспективним тактичним фоном допиту є використання інституту угод у кримінальному провадженні (це особливі порядки кримінального провадження). Його можна ефективно використовувати для спонукання сторони захисту до зайняття більш реалістичної позиції у кримінальному провадженні – до дачі підозрюваним правдивих показань. У кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод:

- 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;
- 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Угода про примирення є своєрідним компромісом, який досягається між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим). Вона втілює їх домовленість про розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, порядок та характер її відшкодування, вид і міру покарання для підозрюваного (обвинуваченого) або звільнення його від відбування покарання з випробувальним строком (ст. 471 КПК України). Згідно з ч. 1 ст. 469 КПК України домовленості про укладення угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Варто відзначити, що слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення (ч. 7 ст. 469 КПК України). Але цей обов'язок має й суто тактичний аспект в розслідуванні, який дозволяє вирішити важливе тактичне завдання – спонукати підозрюваного до щирого каяття і досягнення угоди з потерпілим щодо відшкодування заподіяних кримінальним правопорушенням збитків (означає визнання обґрунтованості

повідомленої підозри і своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення). Слідчий повинен роз'яснити, що укладення угоди може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Наприклад, у справі про викрадення автомобіля ВАЗ 21124 ОСОБОЮ_2, який легально перебуваючи на території домоволодіння ОСОБИ_4 таємно заволодів ключем від замка запалювання вказаного автомобіля. Після цього ОСОБА_2, скориставшись відсутністю власника, сів до салону та шляхом повороту ключа від замка запалювання, запустив двигун транспортного засобу та виїхав за територію домоволодіння ОСОБИ_4. ОСОБА_2 використовував згаданий автомобіль в особистих цілях два дні, пересуваючись на ньому вулицями с. Рясне Краснопільського району Сумської області, доки не впоравшись з керуванням не з'їхав з укосу автодороги. Внаслідок цього згаданий транспортний засіб був пошкоджений, а ОСОБА_2 покинув транспортний засіб у зазначеному місці, де він був виявлений працівниками поліції. Під час судового провадження потерпілий ОСОБА_4 та обвинувачений ОСОБА_2 на підставі статей 468, 469, 471, 473 КПК України уклали угоду про примирення. Відповідно до неї обвинувачений ОСОБА_2 беззастережно визнав свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 289 КК, і зобов'язався у строк до 21.12.2020 відшкодувати на користь потерпілого 30132 грн. та не виїжджати за межі України до відшкодування цієї суми. Сторони дійшли згоди на призначення покарання обвинуваченому за ч. 1 ст. 289 КК України із застосуванням положень статті 69 КК України щодо більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції ч. 1 ст. 289 КК України, у виді громадських робіт на строк 80 годин. Суд затвердив угоду про примирення, укладену між потерпілим ОСОБОЮ_4 та обвинуваченим ОСОБОЮ_2 [28].

Угода про визнання винуватості – це домовленість, оформлена відповідно до вимог статті 472 КПК України, згідно якої прокурор та підозрюваний (обвинувачений) досягають згоди про:

- повне та беззастережне визнання підозрюваним (обвинуваченим) своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення;
- про обов’язки підозрюваного (обвинуваченого) стосовно співпраці у викритті кримінального правопорушення чи проступку, вчиненого іншою особою (якщо це питання ставиться в межах домовленості);
- про наслідки, які настануть для підозрюваного чи обвинуваченого в результаті укладення угоди (про вид і міру покарання чи звільнення особи від кримінального покарання з випробуванням).

Потрібно відзначити, що згідно чинного законодавства підозрюваний чи обвинувачений, укладаючи угоду про визнання винуватості, беззастережно визнає свою вину і погоджується на призначення узгодженого покарання відмовляючись таким чином, від права на судовий розгляд своєї справи, під час якого прокурор зобов’язаний довести його вину. У випадку, коли кримінальне провадження здійснюється стосовно декількох осіб, що підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні одного або декількох кримінальних правопорушень, і згоди щодо укладення угоди досягнуто не з усіма підозрюваними (обвинуваченими), то відповідно до вимог абзацу першого частини восьмої ст. 469 КПК України угоду може бути укладено або з одним, або з кількома із підозрюваних чи обвинувачених. В такому разі кримінальне провадження стосовно особи (осіб), з якою укладено угоду про визнання винуватості, на підставі постанови прокурора або ухвали суду підлягає виділенню в окреме провадження залежно від того, на якій із двох стадій кримінального процесу (досудового розслідування чи судового розгляду) сторонами було укладено угоду.

Якщо угоду укладено під час досудового розслідування, то відразу складається обвинувальний акт і з підписаною сторонами угодою

невідкладно надсилається до суду. Але прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з угодою для отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, що необхідні для отримання доказів, які можуть бути втрачені з плином часу (наприклад, у випадку відмови суду у затвердженні угоди).

У кримінальних провадженнях про незаконне заволодіння транспортним засобом інститут угоди про визнання винуватості може ефективно використовуватися під час допиту підозрюваного, який був співучасником кримінального правопорушення, вчиненого за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою (ч. 2 і 3 ст. 289 КК України). При вчиненні кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб, їх ролі, зазвичай, різняться між собою не тільки за змістом виконаних дій, але й за правовими наслідками, що впливають на персональну кримінальну відповідальність і покарання. Завданням слідчого у таких кримінальних провадженнях є встановлення ролі кожного із співучасників і надання їм юридичної оцінки. Таким чином між співучасниками кримінального правопорушення завжди існують потенційні суперечності в інтересах під час кримінального провадження. Тому слідчому рекомендується виявляти серед співучасників незаконного заволодіння транспортним засобом особу, яка виконувала другорядну функцію і під час допиту інформувати такого підозрюваного про можливість укладення вказаної угоди. Угода про визнання винуватості може бути укладена як за ініціативою прокурора, так і підозрюваного чи обвинуваченого. При цьому потрібно роз'яснити зміст такої угоди:

- визнання винуватості у вчиненні персональних дій що охоплюються статтею 289 КК України;
- сприяння викриттю інших співучасників кримінального правопорушення, зокрема, організатора;

- сприяння викриттю інших епізодів вчинення кримінальних правопорушень даної категорії;
- визначення виду і міри кримінального покарання за погодженням із прокурором і підозрюваним.

Угода про визнання винуватості є процесуальним засобом вирішення одного з найбільш важливих завдань кримінального провадження – викриття найбільш небезпечних осіб, які вчинили кримінальне правопорушення і притягнення їх до кримінальної відповідальності. Але окрім процесуального аспекту угода про визнання винуватості має й тактичний аспект, який полягає у спонуканні підозрюваного (обвинуваченого) до співробітництва із слідством та сприянні у швидкому та ефективному проведенні кримінального провадження щодо нього та інших осіб.

3.4. Особливості проведення обшуку під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом

При розслідуванні незаконного заволодіння транспортним засобом потрібно виходити з того положення, що сліди залишаються не тільки на місці події, частина їх утворюється на тілі та одязі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, на використаних ним знаряддях. Окрім того особа, яка вчинила кримінальне правопорушення заволодіває певними речами (транспортним засобом та речами, що знаходяться в салоні, багажнику) і забирає їх з місця події, і які потім знаходяться при ньому або за місцем його перебування (проживання). Слідчою дією, спрямованою на виявлення таких слідів кримінального правопорушення – речових доказів є обшук, який має певні особливості у кримінальних провадженнях зазначеної категорії.

Обшук – це слідча дія, яка полягає у примусовому обстеженні приміщень і споруд, ділянок місцевості, транспортних засобів або осіб в

цілях відшукування і вилучення речей (предметів) та документів, які мають значення для кримінального провадження, а також виявлення розшукуваних осіб. Примусовість у проведенні обшуку проявляється у наданні права слідчому, прокурору під час проведення обшуку відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, яка володіє ними, відмовляється їх відкрити або обшук здійснюється за відсутності таких осіб. Процесуальні підстави і порядок проведення обшуку регламентовані в статтях 234-236 КПК України.

Потрібно відзначити, що проведення обшуку має особливе правове регулювання, що суттєво відрізняє його від інших слідчих (розшукових) дій. Це зумовлено тим що проведення обшуку пов'язано з обмеженням конституційних прав людини і громадянина: права на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України); права на недоторканність житла чи іншого володіння особи (ст. 30 Конституції України); права володіння, користування і розпорядження своєю власністю (ст. 41 Конституції України). Базуючись на конституційних положеннях КПК України (статті 233, 234-236) містить наступні приписи (з врахуванням внесених в останні роки змін).

1. Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч.1, 2 ст. 234 КПК України).

2. Обшук може бути проведений до постановлення ухвали слідчого судді лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий,

дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Слідчий суддя розглядає таке клопотання і перевіряє, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню (ч. 3 ст. 233 КПК України).

3. Для отримання ухвали слідчого судді слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості про:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 4) підстави для обшуку;
- 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку;
- 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 7) індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням;
- 8) обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей,

документів, відомостей відповідно до частини другої статті 93 КПК, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК, а доступ до осіб, яких планується відшукати, - за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК. Зазначена вимога не поширюється на випадки проведення обшуку з метою відшукування знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання (ч. 3 ст. 234 КПК України).

4. Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав для проведення обшуку (перелічені в ч. 5 ст. 234 КПК України).

5. У разі відмови у задоволенні клопотання про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи слідчий, прокурор не має права повторно звертатися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на обшук того самого житла чи іншого володіння особи, якщо у клопотанні не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею (ч. 6 ст. 234 КПК України)..

6. Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз (ч. 1 ст. 235 КПК України).

7. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Також вони зобов'язані допустити на місце проведення обшуку незалежно від його стадії захисника чи адвоката, повноваження якого підтверджуються відповідними документами (що посвідчує його особу; свідоцтво про право на зайняття адвокатською

діяльністю; ордер, договір із захисником або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги). Слідчий, прокурор не має права заборонити учасникам обшуку користуватися правовою допомогою адвоката або представника, вони зобов'язані допустити такого адвоката або представника до обшуку на будь-якому етапі його проведення. Неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку (ст. 236 КПК України).

8. Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли заподіюється найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може істотно зашкодити меті обшуку (ч. 2 ст. 236 КПК України).

9. Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності - іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія. У разі відсутності осіб у житлі чи іншому володінні копія ухвали повинна бути залишена на видному місці у житлі чи іншому володінні особи (частини 3, 4 ст. 236 КПК України).

10. За рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 5 ст. 236 КПК України).

11. Слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити чи зняти (деактивувати) систему логічного захисту або обшук здійснюється за відсутності цих осіб (ч. 6 ст. 236 КПК України).

12. Якщо під час обшуку слідчий, прокурор виявив доступ чи можливість доступу до комп'ютерних систем або їх частин, мобільних

терміналів систем зв'язку, для виявлення яких не надано дозвіл на проведення обшуку, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, що на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, прокурор, слідчий має право здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що на них міститься, на місці проведення обшуку (ч. 6 ст. 236 КПК України).

13. Під час обшуку підлягають вилученню предмети, які вилучені законом з обігу, незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном (ч. 7 ст. 236 КПК України).

14. Другий примірник протоколу обшуку разом із доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей (за наявності) вручається особі, у якої проведено обшук, а в разі її відсутності - повнолітньому членові її сім'ї або його представникові (ч. 9 ст. 236 КПК України).

15. Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису (ч. 10 ст. 236 КПК України).

Дотримання чисельних кримінально-процесуальних приписів робить обшук однією з найбільш складних слідчих (розшукових) дій. Потрібно зазначити, що наведені приписи формують належну процесуальну процедуру одержання доказів шляхом проведення обшуку. Недотримання цієї процедури зумовлює визнання отриманих відомостей недопустимими доказами. Це базується на так званій доктрині «отруєного дерева» (застосовується в практиці Європейського суду з прав людини), відповідно до якої, якщо частина майна вилучається незаконно, тоді і все майно, в тому числі і майно, що використовується як доказ, - також вилучено незаконно і не

можу бути допустимим доказом [81, с. 47]. Так, згідно ч. 1 ст. 87 КПК України недопустимими визнаються докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. У зв'язку з цим видається необхідним критичний перегляд окремих положень і рекомендацій щодо тактики підготовки і проведення обшуку, що містяться в наукових дослідженнях, проведених до набуття чинності КПК України 2012 року, та інших, в яких не знайшли відображення зміни останніх років в процесуальному режимі проведення обшуку [60; 75; 51; 135; 214; 228]. Тому цілком справедливим є твердження про те, що нерідкими є випадки проведення обшуку з порушенням встановленої процесуальної процедури, що тягне за собою визнання судом отриманих доказів недопустимими. Для цього важливо враховувати рішення вищих судових органів, що завжди має важливе наукове значення та наділене вагомим практичним потенціалом, оскільки дозволяє сформулювати правову позицію в конкретній справі [213].

На основі аналізу слідчо-судової практики і наукових досліджень у кримінальних провадженнях про незаконне заволодіння транспортним засобом в залежності від об'єкта обшуку можуть бути виділені наступні його види: особистий обшук; обшук транспортного засобу; обшук житла чи іншого володіння особи. Властивості об'єкта значною мірою визначають особливості обшуку, які заслуговують більш детального розгляду.

Особистий обшук на даний час не регламентований окремою нормою, у якій містилося б його системне визначення і детальна регламентація. У кримінальних провадженнях про незаконне заволодіння транспортним засобом особистий обшук може бути здійснений при затриманні особи під час вчинення кримінального правопорушення чи замаху на його вчинення або у випадку, коли безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила кримінальне правопорушення. Відповідно до ч. 3 ст. 208

КПК України при може бути здійснений обшук затриманої особи з дотриманням загальних правил проведення даної слідчо-розшукової дії. Видається, що є всі підстави вважати моментом вчинення кримінального правопорушення не тільки процес безпосереднього заволодіння транспортним засобом, але й процес його незаконного використання. Наприклад, такою може бути ситуація, коли поліція починає переслідування водія транспортного засобу, схожого за ознаками викраденого, коли його водій не зупинився на законну вимогу поліції і починається його переслідування з наступним затриманням (при встановленні, що даний транспортний засіб є викраденим). У такому випадку уповноважена службова особа, слідчий, прокурор при проведенні обшуку затриманої особи дотримується загальних правил його проведення. Відповідно до них:

- він проводиться уповноваженими службовими особами, слідчим, прокурором;
- обшук затриманої особи проводиться за обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування;
- обшук затриманої особи повинен бути проведений особами тієї ж статі;
- в результаті обшуку може бути тимчасово вилучено майно затриманої особи;
- результати особистого обшуку затриманої особи фіксуються у протоколі затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

Оскільки затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, в порядку ст. 208 КПК України дозволяється здійснювати без ухвали слідчого судді, то і обшук затриманої особи підпадає під цей процесуальний порядок. Особистий обшук затриманої особи є невід'ємною частиною затримання. Видається, що такий висновок базується на тому що

затримання підозрюваного поєднує у собі вирішення таких завдань розслідування: 1) припинення кримінального правопорушення; 2) убезпечення уповноваженої особи від заподіяння шкоди здоров'ю і життю з використанням зброї або інших небезпечних предметів, що можуть знаходитися при затриманій особі; 3) забезпечення результативності кримінального провадження шляхом виявлення і вилучення у затриманої особи речей і документів, що можуть слугувати джерелами доказів.

Обшук транспортного засобу також не регламентований окремою нормою. Тим не менше у кримінальних провадженнях про незаконне заволодіння транспортним засобом його окремий обшук в певних ситуаціях є обов'язковим для отримання та фіксації відомостей про обставини вчинення даного виду кримінального правопорушення. Такою обставиною, зокрема є перебування у транспортному засобі особи, яка підозрюється в незаконному заволодінні ним. Для отримання доказів цієї обставини потрібно виявити сліди перебування підозрюваного і вчинення ним певних дій у виявленому транспортному засобі, якими можуть бути:

- сліди, що дозволять встановити особу підозрюваного (відбитки пальців рук, сліди взуття, мікроволокна одягу тощо);

- сліди використаних особою, яка вчинила кримінальне правопорушення інструментів, обладнання, пристроїв, слідів демонтажу, переобладнання, заміни номерів кузова і двигуна (металева стружка, залишки фарби, пошкоджені чи демонтовані частини, механізми, агрегати, сліди розпилу, свердління, шпаклювання);

- залишені особами, які вчинили кримінальне правопорушення предмети, робочий одяг, інструменти тощо;

- сліди і пошкодження на транспортному засобі, що могли виникнути в результаті вчиненої дорожньо-транспортної події чи іншого кримінального правопорушення (вказується точне їх розташування, найменування вузла й деталі транспортного засобу, вигляду, інших ознак).

Аналіз слідчо-судової практики дозволяє виділити типові ситуації проведення обшуку транспортного засобу, які потребують детального розгляду: обшук транспортного засобу на місці затримання підозрюваного; обшук транспортного засобу, що знаходиться на території домоволодіння особи; обшук транспортного засобу, що знаходиться на території стоянки чи гаражного кооперативу.

Обшук транспортного засобу на місці затримання підозрюваного проводиться у зв'язку із застосуванням ст. 208 КПК України. Так, після отримання заяви потерпілого про викрадення його автомобіля «Audi Q5» сірого кольору двоє оперуповноважених Луцького ВП ГУНП у Волинській області здійснювали оперативно-пошукові заходи з розшуку вказаного автомобіля. Близько 23.00 на прибудинковій території одній із вулиць м. Луцька був виявлений схожий за зовнішніми ознаками автомобіль. Поліцейські під'їхали на своєму немаркованому транспортному засобі до автомобіля «Audi Q5» сірого кольору і зупинилися позаду, заблокувавши таким чином йому виїзд. Після цього автомобіль «Audi Q5» миттєво розпочав рух назад, завдав механічних ушкоджень автомобілю поліцейських, але був зупинений. Поліцейські підійшли до вищевказаного автомобіля, та постукавши у вікно водійських дверцят представились працівниками поліції і пред'явили законну вимогу до водія, про необхідність виходу з транспортного засобу. З боку водія вийшов ОСОБА_11 і намагався втекти з місця події, але після короткої фізичної боротьби був затриманий. Працівниками поліції був проведений особистий обшук затриманого та огляд автомобіля «Audi Q5» [31].

У зв'язку з цим потрібно зазначити, що ст. 208 КПК України не передбачає можливість проведення обшуку транспортного засобу під час затримання особи. Відповідно, його проведення можливе лише як відокремлена від затримання слідчо-розшукова дія. Це є досить проблемною ситуацією, в якій працівники поліції допускаються суттєвої помилки, коли

одночасно проводять, затримання підозрюваного, його особистий обшук та огляд транспортного засобу, оформлюючи іноді все одним протоколом. Зважаючи на те що транспортний засіб є окремим об'єктом володіння особи, він повинен піддаватися окремому обшуку з дотриманням загальних правил його проведення. Але така ситуація має ознаки невідкладного випадку, передбаченого ч. 3 ст. 233 КПК України, відповідно до якої обшук може бути проведений до постановлення ухвали слідчого судді (має місце переслідування і затримання підозрюваного). У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Якщо рішення буде негативним встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню.

Роз'яснення такої ситуації надав Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду у справі № 159/451/16-к від 23 травня 2018 року, відповідно до якої суд встановив, що в рамках кримінального провадження за ст. 289 КК України був проведений огляд двох транспортних засобів. Зазначені слідчі дії проводилися відразу після вчинення злочину як виняток, передбачений ч. 3 ст. 233 КПК України для невідкладних випадків. Однак судді дійшли висновку, що в матеріалах кримінального провадження відсутні дані про те, що слідчий чи прокурор після проведення зазначених оглядів зверталися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Відповідні рішення слідчого судді в матеріалах кримінального провадження також відсутні. Внаслідок цього докази, які були здобуті під час вказаних оглядів, були визнані недопустимими [139].

Обшук транспортного засобу, що знаходиться на території домоволодіння особи, проводиться на підставі ухвали слідчого судді про задоволення клопотання слідчого, прокурора про обшук домоволодіння певної особи. Таким чином транспортний засіб піддається обстеженню як

один з об'єктів, що знаходиться на території домоволодіння поряд з обстеженням господарських приміщень (гаража, сараю, кухні тощо) та інших об'єктів. Тобто у цьому разі обшук транспортного засобу не потребує окремої ухвали слідчого судді.

Обшук транспортного засобу, що знаходиться на території стоянки чи гаражного кооперативу, потребує отримання окремої ухвали слідчого судді про задоволення клопотання слідчого, прокурора щодо обшуку даного об'єкту. Такий обшук проводиться в присутності представника охоронюваної стоянки чи гаражного кооперативу, як представника юридичної особи, що надає відповідні послуги володільцю транспортного засобу. Слід звернути увагу, що на момент початку обшуку транспортний засіб повинен бути зачинений, що виключає вільний доступ до його салону і багажнику сторонніх осіб. Ця обставина є важливою з урахуванням можливого виявлення у транспортному засобі речей обмежених чи заборонених у вільному цивільному обігові (наприклад, зброї, боєприпасів, наркотичних засобів тощо).

3.5. Підготовка і проведення судових експертиз під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом

Експертиза є найбільш ефективною формою використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Можна сказати й більше – кожне кримінальне провадження, за правилом, не може бути закінчене без проведення тієї чи іншої експертизи. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судовою експертизою є дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [171]. Експертиза є обов'язковою слідчою (розшуковою) дією, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального

провадження, необхідні спеціальні знання. Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту (ст. 242-245 КПК України). Потрібно відзначити, що в умовах змагального процесу під час досудового розслідування ретельному аналізу з боку сторін піддаються всі компоненти проведення судової експертизи, які включають у себе: визначення виду експертизи; залучення відповідного експерта; проведення експертом досліджень наданих йому об'єктів; підготовку експертом висновку щодо тих питань (завдань), які були поставлені перед ним сторонами кримінального провадження; оцінка висновку експерта.

Важливим є врахування тієї обставини, що судова експертиза в залежності від поставлених питань може бути діагностичною або ідентифікаційною. Так, М.Г. Щербаковський зазначає, що експертними діагностичними дослідженнями, зокрема є:

1) виявлення слідів кримінального правопорушення в широкому сенсі слова (наприклад, виявлення мікрочастинок об'єкта, що мав контакт, на поверхні певного предмета, визначення наявності зміненого номера на кузові автомобіля, підчищення в документі тощо;

2) визначення стану чи властивостей об'єктів та відповідність їх певним вимогам (наприклад, встановлення факту розкриття пломби, можливості здійснення пострілу зі зброї без натискання на спусковий гачок, відповідності властивостей товарного виробу нормативам тощо;

3) визначення виду, типу чи класу об'єктів представлених в натуральному вигляді, на підставі дослідження їх властивостей (наприклад, встановлення виду ґрунту, типу волокнистого матеріалу, приналежності предмета до холодної зброї, порошку - до наркотичного засобу тощо);

4) встановлення механізму утворення слідів: причин, часу, послідовності, умов виникнення тощо;

5) визначення виду слідоутворюючого об'єкта на підставі вивчення його властивостей за залишеними слідами-відображеннями або відокремленими частинам (наприклад, встановлення типу принтера, на якому виготовлений представлений документ; визначення типу металу, з якого виготовлено знаряддя злочину, зокрема за його частиною, що відкололася, і була виявлена на місці події) [223, с. 102-103].

Ідентифікаційні експертизи, як відзначає Н.І. Клименко, є вищим рівнем дослідження, яке проводиться з метою вирішення завдань для встановлення конкретно-індивідуальних фактів, які є найбільш певними і категоричними. Вони встановлюють тотожність досліджуваного об'єкта і мають найбільше доказове значення в кримінальному та інших процесах [91, с. 130-131]. За характером експертних ідентифікаційних досліджень виділяють такі їх види: ідентифікація одиничного предмета за матеріальними слідами-відображеннями його властивостей; ідентифікація цілого об'єкта за відокремленими його частинам [70, с. 235-236; 74; 187; 146].

Аналіз слідчо-судової практики дозволяє зробити висновок, що у кримінальних провадженнях щодо незаконного заволодіння транспортними засобами проводяться як діагностичні, так й ідентифікаційні експертизи різних класів, родів і видів. Зокрема, найбільш характерними є криміналістичні експертизи, автотоварознавча та транспортно-товарознавча експертизи, молекулярно-генетична експертиза, які заслуговують більш детального розгляду.

Криміналістичні експертизи. До класу (роду) криміналістичних експертиз належать, зокрема трасологічна експертиза, експертиза відео-, звукозапису, експертиза матеріалів, речовин та виробів (в тому числі волокнистих матеріалів) [164], які проводяться у кримінальних провадженнях за статтею 289 КК України і заслуговують окремого розгляду.

Трасологічна експертиза є видом криміналістичної експертизи, об'єктами якої є сліди-відображення взаємодії одного об'єкта на іншому, що

проявляється у зміні зовнішньої будови слідосприймаючого об'єкта. Її основними завданнями є ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами – відображеннями. Даний вид експертизи включає у себе кілька підвидів, які проводяться у провадженнях про незаконне заволодіння транспортним засобом [174, с. 46]. Зокрема це наступні підвиди.

1. *Експертиза слідів рук* (дактилоскопічна експертиза) проводиться за слідами рук невідомої особи, виявленими під час огляду об'єктів на місці події або виявленого транспортного засобу і вирішує наступні основні питання:

- чи є на об'єкті сліди рук і якщо так, то чи придатні вони для ідентифікації?
- чи залишені сліди рук конкретною (однією) особою?
- чи залишені однією особою сліди рук, вилучені в різних місцях?
- чи є на даному предметі сліди рук?
- якою рукою і якими пальцями руки залишено сліди?
- які особливості мають руки людини, що залишила сліди (відсутність пальців, наявність шрамів тощо)?

При призначенні діагностичної дактилоскопічної експертизи експерту для дослідження потрібно надати відповідний об'єкт зі слідами або копії слідів рук. При призначенні ідентифікаційної експертизи експерту для дослідження потрібно надати не тільки об'єкт зі слідами (або копії слідів рук), але й зразки відбитків рук підозрюваного (дактилокарту).

2. *Експертиза слідів ніг людини* (її взуття) проводиться за слідами невідомої особи, виявленими під час огляду на місці події (можуть бути поверховими або об'ємними) і вирішує наступні основні питання:

- чи є на даній поверхні (даному предметі) сліди босих ніг (панчіх, шкарпеток, взуття) людини та чи придатні ці сліди для ідентифікації людини (панчіх, шкарпеток, взуття)?

– чи залишені сліди даною особою чи це сліди від шкарпеток, панчіх чи взуття, вилучених у певної особи?

– чи залишені сліди ніг (шкарпеток, панчіх, взуття), виявлені в різних місцях, однією особою (сліди тих самих шкарпеток, панчіх, взуття)?

– взуттям якого виду залишені дані сліди і які його характеристики і особливі ознаки (розмір, ступінь зношування тощо)?

– який орієнтовно зріст людини, яка залишила сліди?

– які особливості ходи людини відбилися у «доріжці слідів»?

– який механізм утворення слідів взуття?

При призначенні діагностичної експертизи експерту для дослідження потрібно надати відповідний об'єкт зі слідами в натуральному вигляді або копії слідів поверхових чи об'ємних слідів (зліпків). При призначенні ідентифікаційної експертизи експерту для дослідження потрібно додатково надати не тільки об'єкт зі слідами (або копії), але й зразки відбитків ніг підозрюваного або вилучене у нього взуття (шкарпетки, панчохи тощо).

3. *Експертиза слідів злому, інструментів* проводиться за слідами, залишеними особою, яка вчинила кримінальне правопорушення при подоланні певної перешкоди (проникнення у приміщення, транспортний засіб) і виявленими під час огляду на місці події. Вирішує наступні основні питання:

– чи даним знаряддям (інструментом) було вчинено злом або іншу дію (зрубано дерево, спиляно гілку, перекушено дріт тощо)?

– чи не залишено сліди злому, вилучені з різних місць подій, тим самим знаряддям?

– одним чи декількома знаряддями було вчинено злом?

– знаряддям якого виду вчинено злом?

– з якого боку (внутрішнього чи зовнішнього) було вчинено злом перешкоди (стіни, вікна, ґрат тощо)?

– яким способом розділено предмет (шляхом розрізування, розрубання, розпилювання, свердління тощо)?

При призначенні діагностичної експертизи експерту для дослідження потрібно надати відповідний об'єкт зі слідами в натуральному вигляді або, як виняток, копії слідів поверхових чи об'ємних слідів (зліпків). При призначенні ідентифікаційної експертизи експерту для дослідження потрібно додатково надати не тільки об'єкт зі слідами (або копії), але й відповідний предмет (інструмент), вилучений у підозрюваного.

4. Експертиза рельєфних знаків на металі проводиться для відновлення спіяних (забитих), слабовидимих номерів та інших рельєфних зображень на окремих вузлах транспортного засобу. Експертизою встановлюються факт та спосіб змінення номеру чи зображення, що є характерним для викраденого і підготовленого для продажу транспортного засобу чи окремих його деталей (частин, вузлів, агрегатів). Для дослідження експерту потрібно надати відповідний об'єкт (транспортний засіб або його частини). При цьому об'єкти, які підлягають дослідженню, не можна очищати від забруднень, фарби чи іржі. Експертом можуть бути вирішені наступні основні питання:

- чи піддавався зміні номер на даному агрегаті транспортного засобу тощо?
- яким був первісний номер на об'єкті дослідження?
- яким способом був знищений або змінений номер (знак) на даному об'єкті?
- чи були на даному об'єкті маркувальні позначення?
- чи піддавались зміні маркувальні позначення на даному об'єкті?
- чи виконане маркування об'єкта із застосуванням конкретних засобів?

Експертиза відеозапису є видом криміналістичної експертизи, яка проводиться у кримінальних провадженнях даної категорії при виявленні і вилученні відеозапису події незаконного заволодіння транспортним засобом

з камер відеоспостереження, автомобільних реєстраторів чи мобільних телефонів громадян. Об'єктом дослідження є відеозапис, отриманий в порядку статті 245-1 «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису», якою було доповнено КПК України 15.03.2022 року [161]. При призначенні діагностичної експертизи експерту потрібно (бажано) надати оригінальний носій відеозапису (як виняток копію). При ідентифікаційній експертизі окрім того потрібно надати зразок відео зображення підозрюваного. Основним завданням експертизи є ідентифікація особи, яка вчиняє незаконне заволодіння транспортним засобом (подолання перешкоди, проникнення в салон, виїзд з місця стоянки тощо). Вирішуються наступні основні (орієнтовні) питання:

– чи містить відеозапис (його фрагмент) зображення особи, придатне для її ідентифікації?

– якщо так, то за якими ознаками зовнішності можлива її ідентифікація?

– чи зафіксована на відеозаписі особа, зображена на представленому зразку відео?

Експертиза матеріалів, речовин та виробів проводиться у випадку виявленні при огляді або обшуку транспортного засобу мікрочастинок (волокон) одягу, лакофарбових матеріалів, мастила, ґрунту, які могли бути залишені особою, яка вчинила кримінальне правопорушення під час перебування в салоні викраденого автомобіля. Метою проведення експертного дослідження є отримання доказів причетності підозрюваного до кримінального правопорушення. При призначенні діагностичної експертизи експерту для дослідження потрібно надати відповідні мікрочастинки, вилучені при проведенні огляду (обшуку). При призначенні ідентифікаційної експертизи експерту для дослідження потрібно додатково надати об'єкти, які

є носіями певних мікрочастинок (наприклад, вилучений у підозрюваного одяг), або зразки відповідних матеріалів, речовин.

Основними завданнями (можливостями) експертизи є: виявлення на предметах обстановки місця події (предметах-носіях) мікрочастинок або мікрослідів певних матеріалів і речовин (частинок фарби, слідів паливно-мастильних матеріалів, слідів металізації, мікрОВОЛОКОН, частинок наркотичних засобів тощо); визначення роду (виду) матеріалів і речовин за класифікаціями, що існують у науці, техніці та на виробництві (за хімічним складом, фізичними властивостями, призначенням тощо); встановлення спільної родової (групової) належності матеріалів і речовин; встановлення походження матеріалів і речовин з певного джерела. Вирішуються наступні основні (орієнтовні) питання:

- чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сторонні волокна-нашарування (мікрочастинки волокон, речовин), яка їх природа?

- чи є на одязі (зазначається предмет одягу, кому він належить) волокна - нашарування спільної родової (групової) належності з волокнами, з яких виготовлена тканина чохла сидінь автомобіля (зазначається її назва, кому вона належить)?

- чи були в контакті дані предмети?

- чи є клаптик тканини, знайдений на місці події, частиною даного предмета одягу?

Автотоварознавча та транспортно-товарознавча експертизи. Ці експертизи є підвидом товарознавчої експертизи [199; 54]. До числа основних завдань цих експертиз належить визначення ринкової вартості колісних транспортних засобів, їх складових, а також розміру вартості матеріальних збитків, заподіяних власнику або володільцю колісних транспортних засобів, їх складових унаслідок пошкодження останнього (наприклад, при потраплянні викраденого транспортного засобу в ДТП). Автотоварознавча та транспортно-товарознавча експертизи дозволяють

провести комплексний аналіз пошкоджень автотранспортних засобів, що забезпечує можливість визначення розміру заподіяної шкоди і відповідно - вартість грошової компенсації за нанесений матеріальний збиток.

Відповідно до п. 6 ч. 2 статті 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням. Тобто проведення автотоварознавчої і транспортно-товарознавчої експертизи є обов'язковим у кримінальному провадженні про незаконне заволодіння транспортним засобом при наявності зазначених умов.

На дослідження експерту надаються колісний транспортний засіб та документація, що стосується його реєстрації, матеріали розслідування події, що призвела до матеріальної шкоди, а також документи, у яких зафіксовані інші вихідні дані, необхідні для вирішення поставленого питання. У разі потреби виклик зацікавлених осіб на технічний огляд колісного транспортного засобу здійснюється замовником експертизи із зазначенням дати, місця та часу проведення огляду (після їх узгодження з експертом). Орган, який призначив) експертизу, повинен забезпечити можливість огляду колісного транспортного засобу та належні безпечні умови (освітлення, вільний доступ, можливість огляду колісного транспортного засобу з різних боків тощо). Орієнтовний перелік вирішуваних питань, згідно Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [132]:

– яка ринкова вартість колісного транспортного засобу (зазначаються його марка, модель і державний реєстраційний номер) на дату оцінки (зазначається дата, на яку визначається його вартість)?

– яка вартість колісного транспортного засобу (зазначаються марка, модель колісного транспортного засобу, ідентифікаційний номер), його

складових, що ввозяться на митну територію України, на дату оцінки (зазначається дата, на яку визначається його вартість)?

– яка ринкова вартість сільськогосподарської та будівельної техніки? (визначається вартість техніки, обладнаної силовим агрегатом та самохідним шасі, зокрема тракторів, комбайнів тощо).

– яке значення становить величина втрати товарної вартості колісного транспортного засобу на дату оцінки (зазначається дата, на яку оцінюється його вартість)?

– яка утилізаційна вартість колісного транспортного засобу (зазначаються його марка, модель і державний реєстраційний або ідентифікаційний номер) на дату оцінки (зазначається дата, на яку оцінюється його вартість)?

– яка скрапова вартість колісного транспортного засобу (зазначаються марка, модель і державний реєстраційний або ідентифікаційний номер) на дату оцінки (зазначається дата, на яку оцінюється його вартість)?

– яка ліквідаційна вартість колісного транспортного засобу (зазначаються його марка, модель і державний або ідентифікаційний номер) на дату оцінки (зазначається дата, на яку оцінюється його вартість)?

– яка вартість матеріального збитку (шкоди), завданого(ї) власнику колісного транспортного засобу (зазначаються прізвище, ім'я та по батькові власника, марка, модель колісного транспортного засобу, його державний реєстраційний номер) унаслідок (зазначається подія, що призвела до матеріальної шкоди) на дату оцінки (зазначається дата, на яку оцінюється вартість)?

– чи укомплектовано колісний транспортний засіб відповідно до нормативно-технічної документації підприємства-виробника? якщо ні, то в чому саме полягає неукомплектованість?

– яка дата виготовлення даного колісного транспортного засобу (його складової)?

– до якого типу належить даний двигун, які його основні характеристики?

– чи можливо провести ремонтно-відновлювальні роботи пошкодженого колісного транспортного засобу (його складових)? якщо можливо, то який обсяг, характер і вартість цих робіт на дату оцінки (зазначається дата, на яку проводиться оцінка майна)?

– яке значення становить коефіцієнт фізичного зносу складових зазначеного колісного транспортного засобу?

– яке значення становить процентний показник ринкової вартості колісного транспортного засобу?

– чи відповідають виконані ремонтно-відновлювальні роботи нормативним вимогам?

– яким характеристикам (у тому числі типу) відповідає колісний транспортний засіб згідно з українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності?

Молекулярно-генетична експертиза. Ця експертиза належить до категорії новітніх, її поява була зумовлена тим, що в сучасній біології та медицині було розроблено методика дослідження біологічних об'єктів на клітинному рівні [123]. Це зробило зазначену експертизу унікальним способом вирішення завдань розслідування кримінальних правопорушень - встановлення та ідентифікації особи.

Можливості молекулярно-генетичної експертизи ґрунтуються на тому незаперечному факті, що кожна людина має індивідуальний та унікальний геном (як і відбитки пальців рук). Заправило дана експертиза проводиться при розслідуванні тяжких злочинів проти життя та здоров'я людини, статевих злочинів, в механізмі яких існує безпосередній контакт між жертвою та злочинцем і, відповідно, залишаються сліди біологічного походження (кров, слина, сперма, волосся) [198]. Але, як показує аналіз слідчо-судової практики, така експертиза проводиться й у кримінальних

провадженнях щодо незаконних заволодінь транспортними засобами, зокрема при вчиненні організованими групами [31].

Молекулярно-генетична експертиза є дослідженням ДНК-молекул, що містяться у крові, спермі, слині, сечі, волосяній луковиці, в органах і тканинах та інших слідах біологічного походження. Проводиться вона з метою визначення статевої та видової належності особи-видільника, а також його ідентифікації. Завдяки надбанням науки стало можливим з використанням спеціальних реагентів досліджувати об'єкти з мінімальною кількістю ДНК (одиничне волосся, сліди пальців рук, лупу, мікросліди сперми, крові, слини). Таким чином молекулярно-генетична ідентифікація має низку переваг перед традиційними імунологічними методами судово-медичного дослідження біологічних слідів людини. Разом з тим результативність даної експертизи залежить від дотримання низки умов під час огляду місця події, виявлення і вилучення об'єктів із слідами біологічного походження. Зокрема, це стосується забезпечення стерильності. Відібрання біологічних зразків для проведення експертизи від осіб, що перевіряються, також повинно здійснюватися з неухильним дотриманням встановлених правил стерильності [134].

Значущість молекулярно-генетичних ідентифікаційних досліджень з роками постійно зростає, але в їх удосконаленні і практичному використанні при розслідуванні кримінальних правопорушень існує низка проблемних питань. Вони полягають в навчанні працівників правоохоронних органів певним технологіям роботи з слідами біологічного походження, дотримання суворих правил їх вилучення під час проведення слідчо-розшукових дій. Зокрема, потрібно враховувати, що сліди біологічного походження:

– можуть утворюватися як шляхом безпосереднього контакту особи-видільника з певним об'єктом, так і безконтактного перенесення (чихання, кашель);

- заправило, мають незначні (іноді мікроскопічні) розміри, які малопомітні або взагалі непомітні неозброєному оку;

- здатні змінюватися під впливом факторів навколишнього середовища (вологість, температура, фізичний і механічний вплив).

Інспектори-криміналісти, які перебувають у структурних підрозділах ГУНП МВС України, у зв'язку ж із реорганізацією в системі підрозділів МВС України ще не в повній мірі забезпечені методичними посібниками та розхідними матеріалами для проведення оглядів місць подій, виявлення і вилучення слідів біологічного походження. Вони потребують спеціальних додаткових занять, завданням яких є надання необхідних знань для розуміння процесу біологічного слідоутворення, технології виявлення, вилучення й пакування таких слідів, необхідності дотримання певних правил та наслідків їх порушення для доказування. З урахуванням цього саме якісне, повне і кваліфіковане проведення таких слідчо-розшукових дій, як огляд місця події та обшук можна вважати найважливішою передумовою проведення молекулярно-генетичної експертизи, що забезпечить її результативність і буде сприяти отриманню незаперечних доказів.

З урахуванням цього спеціалісти рекомендують, що кожний підготовлений для роботи з біологічними слідами інспектор-криміналіст повинен мати у своєму розпорядженні біологічну валізу, в якій повинні знаходитися найнеобхідніші розхідні матеріали та інструментарій:

- одноразові безталькові медичні рукавички (їх потрібно замінювати перед оглядом кожного наступного об'єкта для уникнення забруднення чужорідним генетичним матеріалом);

- медична маска, одноразова шапочка, халат і бахіли (для запобігання залишенню інспектором-криміналістом своєї генетичної інформації на об'єкті);

- інструменти: манікюрні ножиці, пінцет, скальпель із змінними лезами тощо;

- етиловий спирт, запальничка, стерильний марлевий бинт і вата (для термічної обробки інструментарію з метою запобігання перенесенню чужорідного генетичного матеріалу);

- дезінфікуючі засоби для обробки медичних одноразових рукавичок («Бацілол», «Стериліум», «Аніоспрей»);

- стерильні вушні палички та дистильована вода / фізіологічний розчин (для проведення змивів з об'єктів із слідами біологічного походження);

- індикаторні смужки «Гемофан» (для орієнтовного виявлення слідів крові на місці події);

- паперові пакування (пакети, конверти, коробки), які забезпечують належне збереження слідів біологічного походження.

Відзначається, що при відсутності вказаних матеріалів та інструментарію у інспекторів-криміналістів поширені випадки, коли учасники слідчо-оперативної групи (прокурор, слідчий, інспектор-криміналіст, дільничний, оперативний співробітник) залишають свої генетичні сліди на об'єктах огляду. В подальшому ці об'єкти вилучаються та представляються на дослідження молекулярно-генетичної експертизи. В результаті проведення такого дослідження на об'єкті виявляється ДНК-профіль невідомої особи, який вноситься до центрального обліку генетичних ознак людини (ЦОГОЛ). Надалі проводиться перевірка, направляється велика кількість порівняльних зразків ймовірних підозрюваних осіб, яка, звичайно, не дає позитивного результату та заводить орган досудового розслідування у безвихідь. Відзначається, що Конституцією України забороняється примусово відбирати зразки для порівняльного дослідження в осіб, які не є підозрюваними. Але у разі письмової добровільної згоди учасника слідчо-оперативної групи на поміщення його ДНК-профілю до ЦОГОЛ є можливість уникнення хибно-негативних чи хибно-позитивних висновків, які в подальшому можуть дезорієнтувати досудове розслідування [114, с. 228].

Орієнтовний перелік питань, вирішуваних молекулярно-генетичною експертизою при виявленні слідів біологічного походження:

- чи є кров (клітини) людини на ... (називається об'єкт)?
- чи можна виділити ДНК-профіль з виявлених слідів крові (клітини) людини?
- чи співпадає він з ДНК-профілем особи, чий зразок надано?
- чи є надані об'єкти волоссям людини?
- якщо так, то чи придатне воно для проведення молекулярногенетичного дослідження ядерної ДНК?
- якщо так, то чи співпадає ДНК-профіль встановлений на об'єктах з ДНК-профілемособи, чий зразок надано?

У кожному випадку при призначенні молекулярно-генетичної експертизи доцільно обговорювати з фахівцем експертного підрозділу перелік зразків, об'єктів та матеріалів, які направляються на експертизу, визначення експертних можливостей та узгодження формулювань питань, які виносяться на вирішення експерта. Питання повинні бути конкретними, чіткими та не припускати подвійного їх тлумачення.

Для досягнення найбільшої ефективності проведення молекулярно-генетичних експертиз рекомендується наступний загальний алгоритм:

- об'єкти дослідження для проведення молекулярно-генетичної експертизи рекомендовано надсилати після проведення первинних імунологічних, цитологічних експертиз та експертиз волосся, де встановлено наявність тих чи інших біологічних слідів та їх приналежність людині;
- направлення на експертизу необхідного комплексу документальних матеріалів (у тому числі копій попередніх експертиз, результати яких необхідно використовувати при проведенні експертизи), речових доказів та зразків для порівняння (відсутність зразків унеможливило проведення порівняльного дослідження (у разі постановки таких питань перед експертом);

– надання дозволу використання експертом конкретних матеріалів справи, які містять інформацію, необхідну для відповіді на поставлені запитання (наприклад дозвіл використовувати висновки попередніх експертиз);

– надання дозволу на повне або часткове знищення об'єкта експертизи або зміни його властивостей [22, с. 3-5].

Висновки до розділу 3

Особливості проведення огляду при розслідуванні незаконного заволодіння транспортного засобу зумовлюються, перш за все, об'єктом огляду та характером вирішуваних завдань, що дозволяє виділити наступні його види.

1. Особливості огляду місця незаконного заволодіння транспортним засобом. Особливості тактики проведення огляду місця події – місця незаконного заволодіння транспортним засобом залежить від характеристики цього місця. Це може бути вулиця, відкрита не охоронювана стоянка у дворі багатоповерхового будинку, закрита охоронювана стоянка, гараж чи інше закрите приміщення. Тактичними завданнями такого огляду є: встановлення, яким шляхом особа, яка вчинила кримінальне правопорушення прибула на місце знаходження транспортного засобу та яким шляхом вона покинула (виїхала) з цього місця; скільки було правопорушників – один чи група осіб (на це може вказувати кількість слідів, ознаки складності проникнення на місце події і в салон автомобіля, використання різних технічних засобів, швидкість проникнення і заволодіння тощо); чи є ознаки використання особами, які вчинили кримінальне правопорушення своїх транспортних засобів для прибуття на місце події і супроводження викраденого транспортного засобу; якщо такі ознаки є, то де саме знаходився цей транспортний засіб і хто міг його бачити з урахуванням особливостей місця

знаходження викраденого транспортного заходу (мешканці квартир, охоронці стоянки, працівники торгівельних закладів тощо); як розподілялися зловмисники по транспортних засобах, коли покидали місце події; які ознаки мають знаряддя, що використовувалися особами, які вчинили кримінальне правопорушення під час викрадення транспортного засобу; в який час відбувалося незаконне заволодіння і скільки часу було витрачено особами, які вчинили кримінальне правопорушення (важливо для визначення можливих свідків); які відомості можуть бути використані для формування соціально-психологічного портрету особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

2. *Особливості огляду місця виявлення викраденого транспортного засобу.* Покинута автомобіль може знаходитися у дворі багатоповерхового будинку, приватного домоволодіння, на вулиці, на узбіччі дороги, в парку (лісосмузі). Тактичними завданнями огляду місця виявлення викраденого транспортного засобу є: виявлення слідів перебування на ньому злочинця (сліди взуття, залишені, загублені речі тощо); встановлення свідків – можливих очевидців, котрі можуть описати особу, яка залишила виявлений транспортний засіб тощо. Під час огляду слідчим також вирішується питання, чому саме тут він був залишений. З одного боку причинами цього може бути відсутність у баку пального або певна технічна несправність. Потрібно враховувати, що у цьому випадку особа, яка вчинила кримінальне правопорушення може повернутися до викраденого транспортного засобу. Одним із варіантів може бути й тимчасове залишення транспортного засобу з метою його подальшого використання чи розукомплектування.

3. *Особливості огляду виявленого транспортного засобу зумовлюються його видом (автомобіль, автобус, мотоцикл, мопед тощо).* Метою огляду є виявлення слідів, характерних для незаконного заволодіння даним видом транспортному засобу, які можна використати для встановлення та ідентифікації особи, яка вчинила кримінальне

правопорушення, способу його дій, використаних ним знарядь та ін. До огляду доцільно залучати власника транспортного засобу, оскільки він знає стан свого транспортного засобу до викрадення і тому суттєво може допомогти у виявленні різного роду слідів: пошкодження, заподіяні зловмисником; зміни у салоні, відсутність окремих речей, що належали власнику; наявність «зайвих» предметів тощо. При огляді виявленого викраденого транспортного засобу або його частин фіксується: місце розташування виявлених об'єктів відносно оточуючих елементів обстановки, що виступають своєрідними орієнтирами; сліди, що дозволять встановити особу підозрюваного (відбитки пальців рук, сліди взуття, мікрОВОлокна одягу тощо); сліди використаних особою, яка вчинила кримінальне правопорушення інструментів, обладнання, пристроїв, слідів демонтажу, переобладнання, заміни номерів кузова і двигуна (металева стружка, залишки фарби, пошкоджені чи демонтовані частини, механізми, агрегати, сліди розпилу, свердління, шпаклювання); залишені особами, які вчинили кримінальне правопорушення предмети, робочий одяг, інструменти тощо; сліди і пошкодження на транспортному засобі, що могли виникнути в результаті вчиненої дорожньо-транспортної події чи іншого кримінального правопорушення (вказується точне їх розташування, найменування вузла й деталі транспортного засобу, вигляду, інших ознак).

4. *Особливості огляду місця зберігання (відстою) транспортного засобу.* Можливість (і необхідність) у проведенні такого огляду виникає у ситуації, коли особи, які вчинили кримінальне правопорушення пропонують власнику повернути його транспортний засіб за викуп і їх вдається затримати під час реалізації такої пропозиції. Місцями зберігання (відстою) можуть бути спеціалізовані стоянки, гаражі біля житлових будинків або в гаражних кооперативах, подвір'я приватних домоволодінь, занедбані будівлі у промисловій зоні міст (склади, бокси, сараї тощо). При огляді таких місць можуть бути виявлені: ознаки (сліди) перебування там викраденого

транспортного засобу, який розшукувався у даному кримінальному провадженні; інші транспортні засоби, які перебувають у розшуку в інших кримінальних провадженнях або їх частини чи механізми.

5. *Особливості огляду частин, механізмів, агрегатів розукомплектованих транспортних засобів, які були викрадені зумовлені діями осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, які вже здійснили розборку і приготували частини транспортного засобу для продажу.* Потрібно вирішувати наступні тактичні завдання: якими частинами (вузлами, механізмами) транспортного засобу є виявлені частини (тут корисною може бути допомога спеціаліста); які є маркування на виявлених частинах (виробники маркують певним чином майже всі комплектуючі деталі транспортного засобу; окремі вузли додатково маркуються під час їх ремонту); чи є ознаки зміни маркування на виявлених вузлах і механізмах; до якого типу (марки, моделі) транспортного засобу належать виявлені частини; чи відносяться ці частини до даного викраденого транспортного засобу чи до іншого (наприклад, того що знаходиться у розшуку); які пошкодження (сліди) є на виявлених частинах, вузлах, механізмах. Для проведення такого огляду доцільно залучити спеціаліста - автотехніка.

Особливості допиту потерпілої особи і свідків зумовлюються предметом їх допиту та особистісними соціально-психологічними рисами.

1. *Допит потерпілого* у провадженнях даної категорії є невідкладною слідчою дією (проводиться відразу після отримання заяви), оскільки від його показань залежить спрямованість у проведенні як оперативно-пошукових, так і слідчих (розшукових) дій. Зазвичай головною метою допиту визнається отримання показань потерпілого стосовно трьох груп обставин: місце і час виявлення незаконного заволодіння транспортним засобом (стосується і його місця знаходження); ознаки транспортного засобу (вид, марка, модель, колір кузова, наявність видимих зовнішніх пошкоджень тощо), а також чи був застрахований транспортний засіб, якщо так, то коли, на яку суму, хто є

страховиком тощо; хто із знайомих потерпілому осіб міг заволодіти транспортним засобом (хто мав чи міг мати доступ). Але потрібно мати на увазі, що допит потерпілого може проводитися кілька разів на різних етапах досудового розслідування: початковому етапі – для отримання відомостей про викрадений транспортний засіб та відомі йому обставини його викрадення (потрібні для організації розшуку); для уточнення окремих обставин викрадення, встановлених під час проведення початкових слідчо-розшукових дій; наступному етапі – для отримання відомостей щодо обставин, пов'язаних із затриманням підозрюваного, проведенням обшуків (наприклад, перед пред'явленням речей, вилучених у підозрюваного) тощо.

У кожній із ситуацій предмет допиту буде своєрідним, обумовленим характером слідчої ситуації, і може бути представлений у наступному вигляді:

1) відомості, які потрібні для розшуку та ідентифікації викраденого транспортного засобу;

2) відомості, які потрібні для визначення можливих місць знаходження слідів-джерел доказів незаконного заволодіння транспортним засобом певною особою;

3) відомості, які потрібні для визначення певного кола осіб, які можуть бути причетні до незаконного заволодіння транспортним засобом;

4) відомості, які потрібні для кримінально-правової кваліфікації відкритого незаконного заволодіння транспортним засобом (кваліфікуючі обставини).

2. *Допити свідків* (якщо такі встановлені) проводяться відразу після допиту потерпілого і мають особливості зумовлені предметом допиту свідків-очевидців та інших свідків. Предметом допиту свідка-очевидця є відомості про ту чи іншу подію (чи її фрагмент), що сприймалася ним і має значення для встановлення обставин незаконного заволодіння транспортним засобом: місце та час події; тривалість часу її спостереження; кількість

учасників події (зловмисників); їхні прикмети зовнішності; спосіб проникнення в салон і запуску двигуна (використання буксування чи евакуатора); хто знаходився поруч у цей момент; напрямок руху викраденого транспортного засобу; чи намагався хтось перешкодити цьому тощо. Предметом допиту інших свідків, які безпосередньо не сприймали обставини незаконного заволодіння транспортним засобом, є відомості:

1) щодо його обставин з чужих слів (ст. 97 КПК України);

2) про події, які передували незаконному заволодінню транспортним засобом або про ті що мали місце після цього (поява на місці зберігання транспортного засобу підозрілих осіб; огляд транспортного засобу під виглядом покупців; обставини укладання власником транспортного засобу страхового договору тощо);

3) про особу підозрюваного, що є важливою для прийняття процесуальних і тактичних рішень під час досудового розслідування.

Особливості допиту підозрюваного визначаються його статусом у кримінальному провадженні. З одного боку, ніхто не може знати краще всіх деталей незаконного заволодіння транспортним засобом, які складають предмет його допиту. А з іншого боку, підозрюваний має чисельні права щодо свого захисту (ст. 42 КПК України), які зобов'язують слідчого повідомити про них і роз'яснити їх перед початком допиту (ч. 4 ст. 208, частини 4, 7 ст. 224 КПК України). Зокрема, у разі реалізації підозрюваним свого права відмовитися відповідати на запитання, давати показання слідчий зобов'язаний одразу зупинити допит після отримання такої заяви. У зв'язку з цим категорично неприйнятною є пропозиція окремих авторів щодо використання раптовості при проведенні допиту підозрюваного, метою чого є не дати можливості підозрюваному зорієнтуватися і вигадати неправдиву версію пояснення розслідуваної події.

При обранні підозрюваним захисної позиції у формі заяви про алібі вона підлягає обов'язковій і ретельній перевірці, для чого під час допиту

потрібно максимально деталізувати події, на які посилається підозрюваний. Заява про алібі може бути як дійсною, так і неправдивою. Неправдива заява про алібі у більшості випадків ґрунтується на основі: змови з особами, які проявляють готовність давати неправдиві покази з метою виправдання підозрюваного; посилення на реальну подію (відвідування певного місця, зустріч), але яке зміщується у часі на момент вчинення кримінального правопорушення; заява про алібі, коли відсутні відомості, що її підтверджують. З урахуванням цього деталізовані обставини заяви про алібі при їх співставленні з реальними подіями дозволяють встановити істину.

Перспективним тактичним фоном допиту підозрюваного є використання процесуального інституту угод у кримінальному провадженні: угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Угода в кримінальному провадженні є своєрідним компромісом, який досягається між сторонами і втілює їх домовленість про визнання вини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, порядок та характер її відшкодування, вид і міру покарання для підозрюваного (обвинуваченого) або звільнення його від відбування покарання з випробувальним строком. Інститут угод можна ефективно використовувати для спонукання підозрюваного до зайняття більш реалістичної позиції у кримінальному провадженні – до дачі підозрюваним правдивих показань з дотримання встановлених процесуальних приписів (статті 468-471 КПК України). Окрім процесуального аспекту угоди мають й тактичний аспект, який полягає у спонуканні підозрюваного до співробітництва із слідством та сприянні у швидкому та ефективному проведенні кримінального провадження.

Особливості проведення обшуку транспортного засобу обумовлені його завданням, яке полягає в отриманні доказів перебування у транспортному засобі особи, яка підозрюється в незаконному заволодінні

ним, а також ситуацією, в якій було виявлено транспортний засіб. З урахування цих факторів визначаються наступні його види.

Обшук транспортного засобу на місці затримання підозрюваного проводиться у зв'язку із застосуванням ст. 208 КПК України. Але вказана норма не передбачає можливість проведення обшуку транспортного засобу під час затримання особи. Відповідно, його проведення можливе лише як відокремлена від затримання слідчо-розшукова дія. З урахуванням характеру затримання як заходу забезпечення кримінального провадження, що має невідкладний характер, проведення обшуку відразу після нього повинно розглядатися як невідкладний випадок, передбачений ч. 3 ст. 233 КПК України, відповідно до якої обшук може бути проведений до постановлення ухвали слідчого судді (має місце переслідування і затримання підозрюваного). У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку.

Обшук транспортного засобу, що знаходиться на території домоволодіння особи, проводиться на підставі ухвали слідчого судді про задоволення клопотання слідчого, прокурора про обшук домоволодіння певної особи. Таким чином транспортний засіб піддається обстеженню як один з об'єктів, що знаходиться на території домоволодіння поряд з обстеженням господарських приміщень (гаража, сараю, кухні тощо) та інших об'єктів. Тобто у цьому разі обшук транспортного засобу не потребує окремої ухвали слідчого судді.

Обшук транспортного засобу, що знаходиться на території стоянки чи гаражного кооперативу, потребує отримання окремої ухвали слідчого судді про задоволення клопотання слідчого, прокурора щодо обшуку конкретного транспортного засобу. Такий обшук проводиться в присутності представника охоронюваної стоянки чи гаражного кооперативу, як представника юридичної особи, що надає відповідні послуги володільцю

транспортного засобу. На момент початку обшуку транспортний засіб повинен бути зачинений, що виключає вільний доступ до його салону і багажнику сторонніх осіб. Ця обставина є важливою з урахуванням можливого виявлення у транспортному засобі речей обмежених чи заборонених у вільному цивільному обігові (наприклад, зброї, боєприпасів, наркотичних засобів тощо).

Проведення судових експертиз. Характерними для розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами є криміналістичні експертизи, автотоварознавча та транспортно-товарознавча експертизи, молекулярно-генетична експертиза.

Криміналістичні експертизи проводяться стосовно слідів (об'єктів) виявлених і вилучених під час проведення слідчо-розшукових дій (огляду, обшуку та ін.). Основним завданням є вирішення діагностичних та ідентифікаційних питань, пов'язаних з встановленням факту перебування підозрюваної особи у певному місці (на місці вчинення кримінального правопорушення, у викраденому транспортному засобі). До класу криміналістичних експертиз належать наступні:

1) *трасологічна експертиза*, яка включає у себе підвиди:

– експертизу слідів рук (дактилоскопічну експертизу), яка проводиться за слідами рук невідомої особи, виявленими під час огляду об'єктів на місці події або виявленого транспортного засобу;

– експертизу слідів ніг людини (взуття), яка проводиться за поверховими або об'ємними слідами невідомої особи, виявленими під час огляду на місці події;

– експертизу слідів злому, яка проводиться за слідами, залишеними особою, яка вчинила кримінальне правопорушення при подоланні певної перешкоди (проникнення у приміщення, транспортний засіб) і виявленими під час огляду на місці події;

– експертизу рельєфних знаків на металі, яка проводиться для відновлення спиляних (забитих), слабовидимих номерів та інших рельєфних зображень на окремих вузлах транспортного засобу;

2) *експертиза відеозапису*, яка проводиться у кримінальних провадженнях даної категорії при виявленні і вилученні відеозапису події незаконного заволодіння транспортним засобом з камер відеоспостереження, автомобільних реєстраторів чи мобільних телефонів громадян;

3) *експертиза матеріалів, речовин та виробів*, яка проводиться у випадку виявленні при огляді або обшуку транспортного засобу мікрочастинок (волокон) одягу, лакофарбових матеріалів, мастила, ґрунту, які могли бути залишені особою, яка вчинила кримінальне правопорушення під час перебування в салоні викраденого автомобіля.

Автотоварознавча та транспортно-товарознавча експертизи є підвидом товарознавчої експертизи, яка проводиться для визначення ринкової вартості колісних транспортних засобів, їх складових, а також розміру вартості матеріальних збитків, заподіяних власнику або володільцю колісних транспортних засобів, їх складових унаслідок пошкодження останнього (наприклад, при потраплянні викраденого транспортного засобу в ДТП). Відповідно до п. 6 ч. 2 статті 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди.

Молекулярно-генетична експертиза є новітньою, поява якої була зумовлена тим, що в сучасній біології та медицині було розроблено методику дослідження біологічних об'єктів на клітинному рівні. Основним завданням є вирішення ідентифікаційного питання, пов'язаного з встановленням факту перебування підозрюваної особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи у викраденому транспортному засобі. Можливості молекулярно-генетичної експертизи ґрунтуються на незаперечному факті,

що кожна людина має індивідуальний та унікальний геном (як і відбитки пальців рук). Експертиза є дослідженням ДНК-молекул, що містяться у крові, спермі, слині, сечі, волосяній луковиці, в органах і тканинах та інших слідах біологічного походження, виявлених під час огляду місця події чи транспортного засобу. Результативність даної експертизи залежить від дотримання низки правил, що стосуються забезпечення стерильності під час огляду місця події, виявлення і вилучення об'єктів із слідами біологічного походження, а також при відібранні біологічних зразків для проведення експертизи від осіб, що перевіряються. Це вимагає належної підготовки спеціалістів (інспекторів-криміналістів) і забезпечення їх спеціальними матеріалами та інструментарієм.

ВИСНОВКИ

У дисертації досліджені основні проблемні питання, пов'язані з визначенням основних положень методики розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами урахуванням останніх змін кримінального і кримінального процесуального законодавства. Проведене дослідження дає підстави для наступних висновків, що мають певний ступінь новизни.

1. Вихідними положеннями для формулювання методичних рекомендацій щодо розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами є кримінально-правова і криміналістична характеристика кримінальних правопорушень даного виду. Ці категорії наук тісно пов'язані між собою і є визначальними для розуміння елементів їх механізму, важливих для прийняття процесуальних і тактичних рішень під час досудового розслідування:

– предметом посягання є тільки механічний транспортний засіб певної вартості, який приводиться в рух за допомогою двигуна внутрішнього згоряння (незалежно від його об'єму) або електричного двигуна потужністю понад 3 кВт, і незалежно від технічного стану, його справності чи несправності;

– суб'єктом кримінального правопорушення є особа, яка не має права на користування конкретним транспортним засобом, яким вона заволодіває (суб'єктами не визнаються: особи, які є співвласниками або законними користувачами транспортного засобу; працівники підприємств, установ, організацій, які без належного дозволу здійснили поїздку на транспортному засобі, що був закріплений за ними; службові особи, які були наділені повноваженнями щодо використання чи експлуатації транспортного засобу);

– потерпіла особа, зазвичай, знаходиться у закономірному зв'язку з особою, яка вчинила кримінальне правопорушення та обраним ним способом

заволодіння транспортним засобом, який враховує вартість транспортного засобу і поведінку володільця, пов'язану з його користуванням і збереженням транспортного засобу (класифікаційні групи потерпілих: особи, які отримують великі доходи від незаконної діяльності; державні високопосадовці, політичні діячі; бізнесмени; медійні особи з високими доходами; іноземці, які працюють в Україні; українські біженці, які перебувають на території країн ЄС);

– місце, час та обстановка незаконних заволодінь транспортними засобами розглядається як частина об'єктивної сторони кримінального правопорушення закономірно пов'язана з особою потерпілого і злочинця, способом незаконного заволодіння та відповідними слідами-джерелами доказів (житлова зона біля будинку власника; публічна стоянка; двір чи гараж приватного домоволодіння; охоронювана автомобільна стоянка; місце на яке прибуває замовлене таксі);

– способами незаконного заволодіння транспортними засобами є активні дії зловмисника, спрямовані на отримання можливості протиправного керування транспортним засобом всупереч волі його власника: воля ігнорується при таємному заволодінні; воля подавляється при використанні фізичного насильства або погрози ним; воля фальсифікується при заволодінні транспортним засобом з використанням обману;

– сліди незаконних заволодінь транспортними засобами розглядаються як елемент механізму вчинення кримінальних правопорушень, закономірно пов'язаний з собою, яка вчинила кримінальне правопорушення та способом його дій, і вирізняються такі групи: характерні для таємного заволодіння транспортним засобом поєданого з проникненням у сховище і салон автомобіля; характерні для використання фізичного насильства або погрози його застосування; характерні для використання обману або зловживання довірою володільця транспортного засобу.

2. Істотне значення для формування методики розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами має характер та обсяг первинної інформації, що значною мірою впливає на проведення першочергових слідчо-розшукових дій. Повідомлення про незаконне заволодіння транспортного засобу надходить на номер скороченого екстреного виклику «102» до оператора Call-центру Національної поліції, що є підставою для спрямування на місце події групи реагування патрульної поліції (ГРПП), яка отримує від заявника відомості про ознаки транспортного засобу, обставини незаконного заволодіння ним і проводить дії оперативно-розшукового характеру. Перевіряються версії про помилковість чи неправдивість повідомлення, наявність страхування транспортного засобу, отримуються інші відомості орієнтуючого характеру. Результати проведених ГРПП заходів, а також первинних слідчих (розшукових) дій після отримання письмової заяви власника або користувача формують характер слідчої ситуації початкового етапу розслідування.

3. Початок досудового розслідування за ст. 289 КК України може починатися в різних інформаційних умовах, тобто слідчих ситуаціях, які визначаються результатами заходів ГРПП і проведення невідкладних слідчо-розшукових дій: огляду місця події; допиту потерпілого; витребування та отримання від потерпілого речей і документів, які допоможуть у розшуку та ідентифікації викраденого транспортного засобу; допиту свідків-очевидців (якщо такі встановлені); зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису (якщо такі виявлені). Результати цих дій зумовлюють характер тактичних завдань розслідування та засобів їх вирішення – тактичних операцій.

4. Для початкового етапу розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами типовими є наступні слідчі ситуації, які зумовлюють певний алгоритм дій слідчого.

Слідча ситуація 1. В результаті проведення невідкладних слідчо-розшукових дій виявлено викрадений транспортний засіб і затримано підозрюваного. Основними тактичними завданнями є фіксація слідів кримінального правопорушення та ідентифікація затриманого підозрюваного, встановлення всіх обставин вчинення ним кримінального правопорушення. Зазначена ситуація відкриває перспективи розкриття не тільки одного епізоду протиправної діяльності затриманої особи, але й інших схожих за обставинами кримінальних правопорушень даної категорії. Проводяться: огляд місця знаходження транспортного засобу та самого транспортного засобу; зняття показань технічних приладів та технічних засобів (відеокамер, відео реєстраторів тощо); допит та освідування затриманого підозрюваного; судово-медична (наркологічна) експертиза підозрюваного; допит свідків-очевидців; пред'явлення підозрюваного для впізнання очевидцям кримінального правопорушення; обшук за місцем проживання і роботи підозрюваного; призначення ідентифікаційних та інших експертиз.

Слідча ситуація 2. В результаті проведення невідкладних слідчо-розшукових дій виявлено місцезнаходження викраденого транспортного засобу, але особу підозрюваного не встановлено. Основними тактичними завданнями розслідування є: виявлення і фіксація слідів кримінального правопорушення у зв'язку з встановленням місцезнаходження викраденого транспортного засобу; встановлення особи (осіб), причетних до його вчинення та місць його перебування; затримання підозрюваного з наступним встановленням всіх обставин вчинення ним незаконного заволодіння транспортним засобом. Проводяться: огляд місця виявлення транспортного засобу; встановлення і допит свідків появи транспортного засобу на місці його виявлення; призначення експертиз щодо слідів, виявлених при огляді місцезнаходження транспортного засобу, їх перевірка за слідотеками експертних підрозділів щодо нерозкритих кримінальних правопорушень;

призначення автотоварознавчої експертизи транспортного засобу для визначення розміру заподіяної шкоди; надання письмового доручення оперативному підрозділу щодо встановлення особи (осіб), причетних до незаконного заволодіння транспортним засобом та ін..

Слідча ситуація 3. В результаті проведення невідкладних слідчо-розшукових дій не вдалося виявити місцезнаходження викраденого транспортного засобу, але отримано достовірну інформацію про особу, яка незаконно заволоділа транспортним засобом. Основними тактичними завданнями є збирання відомостей, що характеризують особу підозрюваного, виявлення його зв'язків, встановлення можливого місцезнаходження і вжиття заходів для його розшуку і затримання. Проводяться: допит потерпілого і свідків про обставини, що передували викраденню транспортного засобу, а також про особистість запідозреної особи; надання слідчим письмового доручення оперативному підрозділу щодо встановлення місцезнаходження запідозреної особи з метою її затримання.

Слідча ситуація 4. В результаті проведення невідкладних слідчо-розшукових дій не вдалося виявити ні місцезнаходження викраденого транспортного засобу, ні встановити особу підозрюваного. Основними тактичними завданнями залишаються: розшук транспортного засобу; встановлення осіб, причетних до незаконного заволодіння ним, та місць їхнього перебування; затримання підозрюваного і встановлення всіх обставин вчинення ним кримінального правопорушення. Проводяться: оперативно-розшукові заходи з метою отримання додаткової інформації; встановлення і допит свідків, зокрема водіїв транспортних засобів, що мають відео реєстратори; вивчення матеріалів кримінальних проваджень про аналогічні кримінальні правопорушення, вчинені за схожими умовами; аналіз та перевірка оголошень у засобах масової інформації про продаж автомобілів з аналогічними характеристиками; надання письмового доручення оперативному підрозділу щодо зняття інформації з електронних

комунікаційних мереж – мобільного телефону потерпілого (особи, які вчинили кримінальне правопорушення можуть запропонувати викупити у них свій автомобіль).

5. На наступному етапі розслідування, який починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, типові слідчі ситуації зумовлюються наявністю підозрюваного та зайнятої ним позиції щодо повідомленої підозри, яка може мати наступні варіанти: повністю визнає свою вину в інкримінованому незаконному заволодінні транспортним засобом; визнає свою вину частково; не визнає свою вину. Основним тактичним фоном розслідування на даному етапі є використання доказів, покладених в основу підозри, а також проведення слідчо-розшукових дій для перевірки показань підозрюваного (наприклад, заяви про алібі).

6. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами зумовлюються, перш за все, характером слідів даного виду кримінальних правопорушень, на виявлення яких вони спрямовуються. З урахуванням цього, зокрема можуть бути виділені наступні види огляду з притаманними їм завданнями встановлення окремих обставин вчинення кримінального правопорушення:

- огляд місця незаконного заволодіння транспортним засобом, особливості якого залежать від характеристики цього місця (вулиця, відкрита не охоронювана стоянка у дворі багатоповерхового будинку, закрита охоронювана стоянка, гараж чи інше закрите приміщення);

- огляд місця виявлення викраденого транспортного засобу (він може знаходитися у дворі багатоповерхового будинку, приватного домоволодіння, на вулиці, на узбіччі дороги, в парку чи лісосмузі);

- огляд виявленого транспортного засобу, особливості якого зумовлюються об'єктом (автомобіль, автобус, мотоцикл, мопед тощо);

- огляд місця зберігання (відстою) транспортного засобу (необхідність виникає у ситуації, коли особи, які вчинили кримінальне правопорушення

пропонують власнику повернути його транспортний засіб за викуп і їх вдається затримати під час реалізації такої пропозиції);

– огляд частин, механізмів, агрегатів розукомплектованих транспортних засобів (ситуація, коли особи, які вчинили кримінальне правопорушення здійснили розборку і приготували частини транспортного засобу для продажу).

7. Допит потерпілого у провадженнях даної категорії є невідкладною слідчою дією, оскільки від його показань залежить спрямованість у проведенні як оперативно-пошукових, так і слідчих (розшукових) дій. Зазвичай, головною метою допиту визнається отримання показань потерпілого стосовно трьох груп обставин: місце і час виявлення незаконного заволодіння транспортним засобом (стосується і його місця знаходження); ознаки транспортного засобу (вид, марка, модель, колір кузова, наявність видимих зовнішніх пошкоджень тощо), а також чи був застрахований транспортний засіб, якщо так, то коли, на яку суму, хто є страховиком тощо; хто із знайомих потерпілому осіб міг заволодіти транспортним засобом (хто мав чи міг мати доступ). Але потрібно мати на увазі, що допит потерпілого може проводитися кілька разів на різних етапах досудового розслідування для уточнення окремих деталей розслідуваної події (наприклад, у зв'язку з затриманням підозрюваного, пред'явлення його для впізнання тощо).

8. Допити свідків проводяться відразу після допиту потерпілого і мають особливості зумовлені предметом допиту свідків-очевидців та інших свідків. Предметом допиту свідка-очевидця є відомості про ту чи іншу подію (чи її фрагмент), що сприймалася ним і має значення для встановлення обставин незаконного заволодіння транспортним засобом: місце та час події; тривалість часу її спостереження; кількість учасників події (зловмисників); їхні прикмети зовнішності та ін.. Предметом допиту інших свідків, які безпосередньо не сприймали обставини незаконного заволодіння

транспортним засобом, є відомості, отримані з чужих слів (ст. 97 КПК України) або відомості про події, які передували незаконному заволодінню транспортним засобом чи відбувалися після нього.

9. Особливості допиту підозрюваного визначаються його статусом у кримінальному провадженні. З одного боку, ніхто не може знати краще всіх деталей незаконного заволодіння транспортним засобом, які складають предмет його допиту. А з іншого боку, підозрюваний має чисельні права щодо свого захисту (ст. 42 КПК України), які зобов'язують слідчого повідомити про них і роз'яснити їх перед початком допиту (ч. 4 ст. 208, частини 4, 7 ст. 224 КПК України). Зокрема, це право знати сутність підозри, давати показання чи відмовитися відповідати на запитання та ін.. Тому в тактичному плані не може йтися про рекомендоване окремими авторами використання «раптовості» в проведенні допиту. При обранні підозрюваним захисної позиції у формі заяви про алібі вона підлягає обов'язковій і ретельній перевірці, для чого під час допиту потрібно максимально деталізувати події, на які посилається підозрюваний (заява про алібі може бути як дійсною, так і неправдивою).

Важливим тактичним фоном допиту підозрюваного є роз'яснення процесуального інституту угод у кримінальному провадженні: угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Угода в кримінальному провадженні є своєрідним компромісом, який досягається між сторонами і втілює їх домовленість про визнання вини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, порядок та характер її відшкодування, вид і міру покарання для підозрюваного (обвинуваченого) або звільнення його від відбування покарання з випробувальним строком. Окрім процесуального аспекту угоди мають й тактичний аспект, який полягає у спонуканні підозрюваного до

співробітництва із слідством та сприянні у швидкому та ефективному проведенні кримінального провадження.

10. Особливості проведення обшуку транспортного засобу обумовлені його завданням, яке полягає в отриманні доказів перебування у транспортному засобі підозрюваної особи, а також ситуацією, в якій було виявлено транспортний засіб. З урахуванням цього визначаються наступні його види:

– обшук транспортного засобу на місці затримання підозрюваного: проводиться як невідкладний у зв'язку із застосуванням ст. 208 КПК України, але потребує наступного звернення до слідчого судді з відповідним клопотанням;

– обшук транспортного засобу, що знаходиться на території домоволодіння особи: проводиться на підставі ухвали слідчого судді про задоволення клопотання слідчого, прокурора про обшук домоволодіння певної особи;

– обшук транспортного засобу, що знаходиться на території стоянки чи гаражного кооперативу: потребує отримання окремої ухвали слідчого судді про задоволення клопотання слідчого, прокурора щодо обшуку конкретного транспортного засобу, що знаходиться у певному місці.

11. Характерним для розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами є проведення судових експертиз:

– криміналістичних, які включають у себе: трасологічні експертизи (слідів рук, ніг, злому, рельєфних знаків на металі); експертизу відеозапису; експертизу матеріалів і речовин; їх завданням є встановлення факту перебування у транспортному засобі підозрюваної особи;

– автотоварознавчої експертизи, яка є підвидом товарознавчої експертизи і проводиться для визначення ринкової вартості колісних транспортних засобів, їх складових, а також розміру вартості матеріальної шкоди, заподіяної власнику або володільцю;

– молекулярно-генетичної експертизи, яка ґрунтується на положенні, що кожна людина має індивідуальний та унікальний геном і полягає у дослідженні ДНК-молекул, що містяться у крові, спермі, слині, сечі, волосяній луковиці, в органах і тканинах та інших слідах біологічного походження, виявлених під час огляду місця події чи транспортного засобу (потребує суворого дотримання вимог стерильності); її завдання полягає у встановлення факту перебування у транспортному засобі підозрюваної особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексійчук В. І. Огляд місця події : тактика і психологія: моногр. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2011. 121 с.
2. Антиугон Україна, поиск автомобилей. URL: <https://www.facebook.com/groups/641970025944354/> (дата звернення 15.08.2023).
3. Антонюк О. В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2. С. 33–38.
4. Бахін В.П., Гора І.В. Науково-методичне забезпечення слідчої практики: поняття, сутність, значення. *Вісник університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 9. С. 129-134.
5. Бахін В. П. Роль криміналістики в підготовці фахівців у боротьбі з кримінальними правопорушеннями. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2-3. С. 205 – 211.
6. Бахін В.П. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події (збір інформації про особу, що скоїла злочин): Науково-практичні рекомендації / В.П. Бахін, О.О. Волобуєва. Донецьк: ДЮОІ, 2005. 72 с.
7. Бахін, В. П., Весельський В. К., Клименко Н. І., Котюк І. І., Лисиченко В. К. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посіб. / за ред. П. В. Коляди. Київ: Юрінком. 2005. 216 с.
8. Бедь В. В.. *Юридична психологія: Навч. посіб.* 2-ге вид., доп. і переробл. Київ: МАУП, 2003. 436 с. URL: <http://ibib.ltd.ua/yuridichna-psihologiya-navch-posib-vid-dop.html> (дата звернення 26.08.2023).
9. Берзін П. С. *Кримінальне право України. Загальна частина* : підручник : у 3-х т. Т. І. : Загальні засади. Київ : ВД «Дакор». 2019. 562 с.

10. Берназ П., Ракович М. Особливості предмета злочину при незаконному заволодінні транспортними засобами. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 3. С. 19-22.

11. Бізнес на поцуплених авто: лучанці пропонували викупити власний Lexus у викрадачів за крипто валюту. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/> (дата звернення 15.08.2023).

12. Богачук І. В. Огляд місця події під час розслідування грабежів і розбоїв, вчинених неповнолітніми. *Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції за різними науковими напрямками*. URL: lex-line.com.ua (дата звернення 26.06.2023).

13. Борідько О. А., Парасочкіна К. В., Пономаренко Г. О. Тактика слідчих оглядів : навч. посібник. Херсон : Видавець Чуєв С. М., 2006. 72 с.

14. Боровик Анна. Криміналістична характеристика особи потерпілого у злочинах, вчинених неповнолітніми та молоддю на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №7. С. 174-178.

15. Ботнарченко І. А. Домашнє насильство: початковий етап розслідування. *Криміналістичний вісник*. № 2 (36), 2021. С. 82-92.

16. Бояренко А. Ю. Способи скоєння незаконного заволодіння транспортними засобами. *Форум права*. 2011. № 2. С. 116–120. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11bajztz.pdf>.

17. Брисковська О. М. Аналіз способу вчинення незаконного заволодіння транспортом – один із важливих напрямків у розкритті злочину. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 10-річчю Міжнародного гуманітарного університету (Одеса, 28 жовт. 2011 р.)*. Одеса: Фенікс, 2011. С. 67–69.

18. Василенко В. С. Загальна теорія проведення днк-експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : збірник матеріалів

міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків: ХНДІСЕ, 2019. С. 460-461.

19. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук 12.00.09; Нац. юрид. акад. України. Х., 2002. 22 с.

20. Верховний Суд пояснив, коли особа не може бути суб'єктом злочину щодо незаконного заволодіння транспортом. URL: <https://legalhub.online/sudova-praktyka> (дата звернення 20.05.2023).

21. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): монографія. К.: НВТ «Правник»-НАВСУ, 1999. 126 с.

22. Види судових експертиз, які проводяться у лабораторії біологічних досліджень та питання які вони вирішують: *Інформаційний лист Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України*. Київ. 2017. URL: <https://ndekc.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/029A-2017.pdf> (дата звернення 02.09.2023).

23. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 26.11.2014. Справа № 357/10715/14. Кримінальне провадження 1-кп/357/630/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42062738> (дата звернення 29.01.2023).

24. Вирок Богунського районного суд м. Житомира від 20.04.2021. Номер судового провадження: 1-кп/295/239/21. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12020060020003446. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96383001> (дата звернення 28.01.2023).

25. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 21.12.2021. Номер судового провадження: 1-кп/753/2047/21. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12021100020003137. Єдиний державний реєстр судових рішень.

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102041694> (дата звернення 21.06.2023).

26. Вирок Жовтневого районного суду м. Маріуполь від 11.03.2016. Справа №263/14236/15-к. Кримінальне провадження №1-кп/263/126/2016. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56351231> (дата звернення 27.01.2023).

27. Вирок Заводського районного суду м. Миколаєва від 15.03.2023. Номер судового провадження: 1-кп/487/178/23. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12019150030003979. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109951027> (дата звернення 29.01.2023).

28. Вирок Краснопільського районного суду Сумської області 21 грудня 2019 року. Номер судового провадження: 1-кп/578/125/19. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12019200180000197. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86647951> (дата звернення 26.08.2023).

29. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 09.02.2021. Номер судового провадження: 1-кп/161/226/21. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12018030100000848. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94773134> (дата звернення 26.01.2023).

30. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 09.02.2021. Номер судового провадження: 1-кп/161/226/21. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12018030100000848. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94773134> (дата звернення 26.01.2023).

31. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 09.02.2021. Номер судового провадження: 1-кп/161/226/21. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12018030100000848. Єдиний державний

реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/94773134> (дата звернення 26.01.2023).

32. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 21.08.2020. Номер судового провадження: 1-кп/161/1072/20. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12020030010002286. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/91092725> (дата звернення 25.05.2023).

33. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 24.04.2020. Номер судового провадження: 1-кп/161/259/20. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12018030010001675. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/88937681> (дата звернення 26.01.2023).

34. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 24.05.2021. Номер судового провадження: 1-кп/161/98/21. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12018030010004458. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/96522563> (дата звернення 26.01.2023).

35. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 24.05.2021. Номер судового провадження: 1-кп/161/558/21. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12021030580000035. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/97118787> (дата звернення 26.01.2023).

36. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 08.09.2021. Номер судового провадження: 1-кп/521/497/21. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12019160470003763. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/99469713> (дата звернення 26.05.2023).

37. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 10.06.2021. Номер судового провадження: 1-кп/521/661/21. Номер кримінального

провадження в ЄРДР: 12020161470000543. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97557642> (дата звернення 21.01.2023).

38. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 23.06.2021. Номер судового провадження: 1-кп/521/380/21. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12018161470001364. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97993224> (дата звернення 26.01.2023).

39. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 20.10.2021. Номер судового провадження: 1-кп/303/616/21. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12021071040000509. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100477399> (дата звернення 25.05.2023).

40. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 19.02.2020. Номер судового провадження: 1-кп/303/164/20. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12018070040002926. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87715095> (дата звернення 25.05.2023).

41. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 21.01.2019. Номер судового провадження: 1-кп/523/710/19. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12018161490001981. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79467742> (дата звернення 26.05.2023).

42. Вісник державної фіскальної служби України, №8Д, 2019. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/issue?year=2019/> (дата звернення 25.06.2023).

43. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики: монографія. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.

44. Волобуєв А. Ф. Тактика допиту: лекція. Харків: Ун-т внутр. справ, 1997. 28 с.
45. Волобуєв А.Ф. Етапи розслідування в криміналістичній методиці. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 5. С. 28-37.
46. Волобуєв А.Ф. Тактичні задачі розслідування розкрадань майна в сфері підприємницької діяльності. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1999. №3. С. 84-90.
47. Волобуєв А.Ф., Севідов О.А. . Тактичні операції при розслідуванні злочинних порушень аварського і суміжних прав. *Форум права*. 2008. №2. С. 44 – 49. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/FP_index.htm_2008_2_10.pdf (дата звернення 20.08.2023).
48. ВС: заявление об угоне автомобиля после добровольной передачи в качестве залога – заведомо ложное сообщение о преступлении. URL: <https://pravo.ua/vs-zajavlenie-ob-ugone-avtomobilja-posle-dobrovolnoj-peredachi-v-kachestve-zaloga-zavedomo-lozhnoe-soobshhenie-o-preustuplenii/>.
49. Галич Павло. Крадіжка чи угон? Проблеми кваліфікації злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням мопедів. URL: https://zib.com.ua/ua/print/122073problemi_kvalifikacii_zlochiv_povyazanih_iz_nezakonnim_zav.html (дата звернення 25.05.2023).
50. Головкін С. В. Особливості початкового етапу розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами. *Діяльність підрозділів карного розшуку Національної поліції України щодо протидії незаконному заволодінню транспортними засобами*: збірн. матер. постійн. діюч. семінару (м. Северодонецьк, 31 травня - 2 червня 2018 р.). Северодонецьк: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2019. 179 с.
51. Головка М. Б., Осипенко І. П. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення): навч.-метод. посіб. Чернігів : Черніг. нац. технолог. ун-т, 2015. 126 с.

52. Горшков Д. В. Незаконне заволодіння транспортними засобами: кримінологічна характеристика та запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2016. 16 с.

53. Гриненко І. Ознаки суб'єкта злочину як критерії класифікацій злочинів. *Підприємництво, господарство, право*. 2019. №7. С. 182-187.

54. Гудзікевич Г. Генеза загальної теорії судової товарознавчої експертизи з визначення вартості машин та обладнання в умовах розвитку ринкових відносин. *Юридичний вісник*, 2020. №5. С. 187-194. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v5_2020/26.pdf (дата звернення 02.09.2023).

55. Гумін О. М. Психічне насильство проти особи як кримінальне правопорушення та його негативні наслідки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. № 76. Том 2. С. 85-90.

56. Гуртовенко О. Л. Психічне насильство у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2008. 17 с.

57. Гусєва В. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного. *Вісник ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка*. 2018. № 3. С. 232–240.

58. Дві третини усіх крадіжок авто скоюють організовані групи. URL: <https://chas.cv.ua/politics/1069-dv-tretini-ush-kradzhok-avto-skojuuyutorganzovan-grupi.html> (дата звернення 27.05.2023).

59. Дейл Карнегі. Як здобувати друзів і впливати на людей. Харків: Промінь, 2007. 560 с.

60. Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1999. 16 с.

61. Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України. URL: <https://www.facebook.com/959666410789182/posts/2734240869998385/> (дата звернення 26.06.2023).

62. Дердюк Б. М. Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації під час допиту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1 (10). С. 242–245.

63. Джужа О.М., Моїсєєв Є.М. Проблеми кримінальної віктимології (кримінологічний, психологічний та пенітенціарні аспекти): Монографія. К.: НВТ “Правник”. Нац. акад. внутр. справ України, 1998. 84 с.

64. Добрик Л. О. Виявлення і розкриття шахрайських схем у сфері страхування як невід’ємний елемент забезпечення економічної безпеки. *Ефективна економіка*. № 4. 2016. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua> (дата звернення 28.08.2023).

65. Дослідження ідентифікаційних (vin) номерів транспортних засобів. Наукове дослідне бюро судових експертиз «Сантодор». 2023. URL: <https://santodor.com.ua/ua/doslidzhennya-identifikatsijnikh-nomeriv-transportnikh-zasobiv-vin> (дата звернення 21.08.2023).

66. Дудоров О. О. Незаконне заволодіння транспортним засобом: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Юридичний науковий електронний журнал*, №2/2020, с. 307-315. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/82.pdf (дата звернення 25.06.2023).

67. Дудоров О. О., Ємельяненко В. В., Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом: аналіз законодавчих новел. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 277 – 286.

68. Дудоров О. О., Ємельяненко В. В., Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом: аналіз законодавчих новел. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №1. С. 277–285.

69. Дьоменко С. Кримінологічна характеристика вимагання. Аналіз даних про особистість злочинця. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. №1. С. 25 – 28.

70. Експертизи в судовій практиці: навчальний посібник / В. Г. Гончаренко, В. Є. Бергер, Л. П. Булига та ін. Київ, «ЛИБІДЬ», 1993. 197 с.

71. Ємельяненко В. В. Деякі питання кваліфікації незаконного заволодіння транспортним засобом. *Ученые записки Таврического національного университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2007. № 2. Т. 20 (59). С. 200–204.

72. Ємельяненко В. В. Проблеми визначення ознак об'єктивної сторони незаконного заволодіння транспортним засобом. *Право і суспільство*. 2015. № 6-2. С. 149–155.

73. Ємельянов В. П. Щодо визначення предмету злочину та класифікації об'єктів злочинів: дискусійні питання. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (дата звернення 12.06.2023).

74. Єфремян Е. Б. Судова експертиза контактної взаємодії об'єктів у світлі теорій відображення, інформації та криміналістичної ідентифікації. *Вісник Академії правових наук України*. - 2000. - N 4 (19). - С. 164–172.

75. Жмур Ю. М. Кримінально-правовий захист недоторканності житла в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2012. 20 с.

76. Журавель В. А. Механізм злочину як категорія криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. № 3. Т. 27. С. 142–154.

77. За лаштунками екстреної служби «102». URL: <https://od.npu.gov.ua/news/za-lashtunkamy-ekstrenoi-sluzhby-102> (дата звернення 03.07.2023).

78. Залозний Р. Ю. Особливості формування криміналістичної характеристики розбійних нападів, вчинених на водіїв автотранспортних засобів. *Юридична наука*. 2020. № 1(103). С. 26 – 32.

79. Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 2010. 160 с.

80. Заява про угон автомобіля виявилася неправдивою. URL: <http://dosie102.te.ua/2016/07/20/zayava-pro-uhon-avtomobilya-vyyavylasya-npravdyvoyu/> (дата звернення 10.08.2023).

81. Зейкан Я. П. Про недопустимі докази. Харків: Фактор, 2019. 128 с.

82. Іванюк А. І. Сучасні напрями розвитку криміналістичного слідознавства. *Держава і право: Збірник наукових праць*. 2003. № 20. С. 383-389.

83. Іванов Ю. Ф. Незаконне заволодіння транспортним засобом: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: практичний посібник. К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. 108 с.

84. Іванюк А. І. Сучасні напрями розвитку криміналістичного слідознавства. *Держава і право: Збірник наукових праць*. 2003. № 20. С. 383-389.

85. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 7 липня 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення 29.01.2023).

86. Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: Наказ МВС України від 27.04.2020 року № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20> (дата звернення 03.01.2023).

87. Іщук І. В. Початковий етап розслідування шахрайств у сфері страхування автотранспортних засобів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Нац. акад внутр. справ України 2010. 246 с.

88. Казаренко М.С. Про тактичні операції у структурі розслідування економічних злочинів. *Право і безпека*. 2005. № 46. С. 73–75.

89. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. та випр. Х: Право, 2017. 360 с.

90. Квятковский А. 70 % случаев страхового мошенничества в Украине приходится на автострахование. URL: <http://forinsurer.com/public/11/10/24/4406?hl> (дата звернення 26.05.2023).

91. Клименко Н. И. Судова експертологія. Курс лекцій: навч. посіб. для студентів юридичних спеціалізованих вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. 528 с.

92. Когутич І. І. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування вбивств та обумовлені ними алгоритми дій слідчого. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Вип. 1. С. 233–247.

93. Когутич І.І. Криміналістика: особливості методики розслідування окремих видів злочинів. Львів: Тріада плюс, 2006. 456 с.

94. Козицька Олена. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинів, вчинених відносно дітей. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №11. С. 202–206.

95. Колб С. О. Кримінально-правова характеристика незаконного заволодіння транспортними засобами організованими злочинними угрупованнями в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 60–75.

96. Комаринська Ю. Б. Психолого-криміналістична характеристика особи потерпілого в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством. *Юридична психологія*. 2021. № 2 (29). С. 82–90.

97. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков: Консум. 1999. 156 с.

98. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 240 с.
99. Кононенко Наталія. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №11. С. 254 – 259.
100. Копча В. В., Копча Н. В. Тактика слідчого огляду. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*: серія: Право. 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 108 – 112.
101. Копча В. В., Фрідманський Р. М., Копча Н. В. Правове дослідження слідів на місці злочину: які сприяють ефективному розкриттю і попередженню злочинів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2022. Випуск 72. Ч 2. С. 211–218.
102. Костенко О.М. Обстановка вчинення злочину. URL: <http://cyclor.com.ua/content/view/1217/58/1/7/> (дата звернення 27.05.2023).
103. Котюк І. І. Класифікація слідів злочину: історичний розвиток і сучасний стан проблеми. *Право України*. 2004. № 11. С. 74–77.
104. Криміналістика. Підручник / За ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2001. 464 с.
105. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
106. Криміналістика: підручник / За ред. В.В. Тищенка. Одеса: видавничий дім «Гельветика». 2017. 556 с.
107. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / За ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. МВС України: Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. 384 с.
108. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за заг. ред. проф. О.М. Литвинова. Харків: ХНУВС, 2020. 428 с.

109. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.

110. Кримінологічна віктимологія: навчальний посібник / За заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2006. 352 с.

111. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2020. 612 с.

112. Кримінологія. Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. 288 с.

113. Кузьменко Н. К. Систематизация неоложных следственных действий: уч. пособие. Киев: НИ и РНО Киев. высш. школы МВД СССР, 1981. 96 с.

114. Куслі́й Ю. Ю. Проблеми, які виникають під час вилучення об'єктів біологічного походження та проведення молекулярно-генетичних досліджень, і шляхи їх вирішення. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. Харків: Право, 2017. С. 227–229.

115. Логінова В. В. Поняття та значення слідчих ситуацій у методиці розслідування злочинів. *Форум права*. 2010. № 3. С. 278–283.

116. Лук'янчиков Є. Б., Лук'янчиков Б. Є. Слідчий огляд: поняття та види. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 264–269.

117. Лукашевич В.Г. Докази та доказування в кримінально-процесуальному та криміналістичному вимірі. Держава та регіони. Серія: Право. 2016. № 1. С. 74 – 79.

118. Лютий В. В. Проблемні питання слідчого огляду при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами, учинених організованими групами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: зб. наукових праць. 2016. № 1. С. 328–335.

119. Лютий В. В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: збірник наукових праць. 2015. № 4. С. 305–313.

120. Малиновська Т. М., Тихоненко Л. Л. Незаконне заволодіння транспортними засобами: особливості досудового розслідування: наук.-метод. рек. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2015. 46 с.

121. Малярова В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і Безпека*. 2013. № 3 (50). С. 86–91.

122. Мельничок В.М. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця. *Юридична Україна*. 2008. № 11. С. 97–102.

123. Мельничок В.М. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця. *Юридична Україна*. 2008. № 11. С. 97–102.

124. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху і крайня необхідність. *Науковий журнал Наука і правоохорона*. 2019. № 2. С. 165–173.

125. Мисливий В.А. Транспортний засіб як предмет злочинів проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту. *Право і суспільство*. 2018. № 5. С. 188–194.

126. Мицак Б. Ф., Захаров В. П. Попередження незаконного заволодіння транспортним засобом: монографія. Львів: Льв ДУВС, 2010. 368 с.

127. Моргун Н. С., Седакова В. В. Типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом, встановлення його місцезнаходження та причетних до цього злочину осіб. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 3. С. 88–93.

128. Мороз В. Г. Поняття місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2014. № 5. С. 122–136.

129. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2011. 192 с.

130. На Київщині працівники ДАІ виявили місце де розбиралися викрадені автомобілі. Офіційний сайт Управління безпеки дорожнього руху. URL: <http://www.sai.gov.ua/ua/news/1/4439.htm> (дата звернення 21.08.2023).

131. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

132. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (розділ IV). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення 02.09.2023).

133. Нацполіція затримала злочинну організацію-«монополіста» у сфері викрадень елітних автомобілів. URL: <https://mvs.gov.ua/press-center/news/> (дата звернення 26.06.2023).

134. Немченко Д. Є. Значення ДНК-експертизи у розслідуванні злочинів. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 461–463.

135. Нечваль А. О. Обшук у системі невербальних засобів криміналістичної тактики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 268–276.

136. Небитов А. А., Князев С. М., Брисковська О. М., Буряк М. В. Розкриття незаконного заволодіння автотранспортними засобами, вчиненого з метою подальшого їх оплатного повернення власникам: методичні рекомендації. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2019. 63 с.

137. Новий тлумачний словник української мови. Т.1. Київ: Вид-во «Аконіт», 2006. 926 с.

138. Обстановка вчинення злочину. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4: Н – П, 720 с.

139. Огляд судової практики ККС ВС. С. 15-17. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogljad_KKS_VS.pdf (дата звернення: 20.08.2023).

140. Осадчий В. І. Злочини проти безпеки та експлуатації транспорту: монографія. Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2011. 151 с.

141. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Х.: Вища школа, 1982. 161 с.

142. Патрелюк Д. А. Предмет допиту у кримінальних провадженнях про незаконні заволодіння транспортними засобами, що вчинені неповнолітніми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 26. С. 260–263.

143. Патрелюк Д. А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються неповнолітніми: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2014. 250 с.

144. Патрульні обов'язково повинні мати орієнтування. URL: <https://tsn.ua/auto/news/ukrayina/> (дата звернення 03.01.2023).

145. Перебитюк М. В. Історичні передумови формування предмета криміналістичного слідознавства як розділу криміналістичної техніки. *Вісник Академії податкової служби України*. 2002. № 2. С. 217–220.

146. Пилипенко О. М. Використання сучасних можливостей судових експертиз на початковому етапі розслідування незаконної порубки лісу. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4 (76). С. 232-241.

147. Пиріг І. В. Використання досягнень науки і техніки в експертній діяльності. *Криміналістичний вісник*. 2019. №2 (32). С. 30–37.

148. Пиріг І. В., Кайко В. І., Варданян Л. К. Можливості використання науково-технічних засобів при допиті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 126–131.

149. Піщенко Г., Мінченко С. Віктимологічні аспекти негативних соціальних явищ пов'язаних із злочинністю. *Право України*. 2006. №5. С.107–111.

150. Поиск угнанных автомобилей в Украине. Антиугон. Защита от угона. URL: <https://www.facebook.com/groups/291469148242906/> (дата звернення 08.08.2023).

151. Полуніна Л. В. Види слідчого огляду при розслідуванні незаконного збирання та розголошення комерційної або банківської таємниці. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 1–2. (10–11.) С. 263-268.

152. Помаз Ярослав. Протокол допиту як доказ під час розгляду кримінального провадження в суді. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №9. С. 214–218.

153. Послуга адвоката: змушуємо поліцію шукати ваше авто. URL: <https://shevchuk-lawyers.org.ua/uhonavto.php> (дата звернення 08.08.2023).

154. Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2018 року у справі № 638/5312/16-к (провадження № 51-1968км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78980272> (дата звернення 20.09.2023).

155. Постанова Верховного Суду колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 10.12.2019. у справі № 51-2523км19. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 1111111111111777. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86365224> (дата звернення 25.05.2023).

156. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду України у справі № 702/1295/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83749710> (дата звернення 25.06.2023).

157. Постанова ККС ВСУ щодо кваліфікації незаконного заволодіння несправним моторолером з ме-тою викрасти його окремі запчастини (рішення у справі № 702/1295/15-к, провадження № 51-5946км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83749710> (дата звернення 25.06.2023).

158. Правила дорожнього руху України. URL: <https://roadrules.com.ua/pdr-ukraini/pdr/zmist-pdr/zmist.html> (дата звернення 25.06.2023).

159. Предмет злочину. Юридична енциклопедія: [у 6 т.]. ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5. 736 с.

160. Приходько О.В. Тактичні операції при розслідуванні хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності. *Право і безпека: науковий журнал*. 2010. № 3 (35). С. 188–192.

161. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування "за гарячими слідами" та протидії кібератакам: Закон України від 15 березня 2022 року № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n42> (дата звернення 02.09.2023).

162. Про деякі питання використання транспортних засобів, оснащених електричними двигунами, та внесення змін до деяких законів України щодо подолання паливної залежності і розвитку електророзрядної інфраструктури та

електричних транспортних засобів: Закон України від 24.02.2023 № 2956-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2956-20> (дата звернення 26.06.2023).

163. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/> (дата звернення 15.08.2023).

164. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 17.07.2017 № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17> (дата звернення 03.09.2023).

165. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Гарпун» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: Наказ МВС України від 13.06.2018 № 497. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0787-18> (дата звернення 03.01.2023).

166. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення 21.08.2023).

167. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08 лютого 2019 року № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19> (дата звернення 03.01.2023).

168. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення 03.01.2023).

169. Про Правила дорожнього руху: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF> (дата звернення 25.05.2023).

170. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 14 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду N 18 від 19.12.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05> (дата звернення 25.06.2023).

171. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення 28.08.2023).

172. Протидія незаконному заволодінню транспортними засобами підрозділами Національної поліції України: практичний poradnik з елементами інтерактивних технологій. Сєвєродонєцьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідорєнка, 2020. 311 с. <https://dspace.lduvs.edu.ua/bitstream/123456789/579/1> (дата звернення: 26.06.2023).

173. Протидія незаконному заволодінню транспортними засобами підрозділами Національної поліції України: практичний poradnik з елементами інтерактивних технологій / Бондар В.С., Бочковий О.В., Дудоров О.О. та ін. / за ред. д-ра юрид. наук, проф., заслуженого діяча науки і техніки України О.О. Дудорова. Сєвєродонєцьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідорєнка, 2020. 311 с.

174. Прохоров-Лукин Г.В. Установление фактических данных об автомобилях методами криминалистических экспертиз. Київ: Рєсинкорпоралєс, 2000. 412 с.

175. Процюк О.М. Тактичні прийоми під час проведення допиту в безконфліктній ситуації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 348–352.

176. Пряхін Є. В. Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень : навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 164 с.

177. Пчеліна О.В. Тактичні завдання розслідування злочинів і криміналістична методика. *Криміналістичний вісник*. 2012. № 2 (18). С. 48–52.

178. Пчеліна О.В. Тактичні операції під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №3. С. 290–294.

179. Ракович М. М. Механізм незаконних заволодінь транспортними засобами та їх досудове розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №3. С. 170–177.

180. Ракович М. М. Особливості допиту потерпілих при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики ХХІ століття: тези доп. учасників VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 09 черв. 2023 р.)*. С. 25-27.

181. Ракович М. М. Механізм незаконних заволодінь транспортними засобами та їх досудове розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №3. С. 170-177.

182. Ракович М. М. Особливості початкового етапу досудового розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 2 (80). С. 211-215.

183. Расюк Е. Кримінологічна характеристика лідера організованої групи, яка здійснює злочинну діяльність у сфері наркобізнесу. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. №4. С. 58-64.

184. Ресурс «УкрСтрахування». URL: <http://autoconsulting.ua/article.php?sid=42226> (дата звернення 25.06.2021).
185. Родіонова Т.В. Місце вчинення тривалих злочинів. *Наука і правоохорона діяльність*. 2017. № 3. С. 156–162.
186. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами: метод. рек / О. М. Брисковська, О. В. Богатиков, С. В. Бондар та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 60 с.
187. Романов М. С. Загальнометодичні питання експертного дослідження контактної взаємодії об'єктів. *Криміналістика та судова експертиза*. К.: МЮУ, 2000. Вип. 49. С. 26–32.
188. Салтевський М. В. Криміналістичне слідознавство: навч.-практ. посібник. Х.: Рубікон, 2005. 290 с.
189. Самокати та моноколеса визнали транспортними засобами в Україні. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/102963/> (дата звернення 26.06.2023).
190. Свірін М.О. Незаконні заволодіння транспортними засобами у кримінальному законодавстві України. *Вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2001. Вип. 4. С. 206–213.
191. Семенишин Микола. Запобігання незаконному заволодінню транспортними засобами як об'єкт кримінологічного дослідження. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №4. С. 344–349.
192. Сєдакова В. В. Розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом. Дис. ...доктора філософії. 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ. 2021. 271 с.
193. Ситько О. М., Шаповаленко Н. М. Словник юридичних термінів іншомовного походження. Одеса. 2013. 44 с.
194. Сокиринська О. А. Витоки та сучасний стан розвитку криміналістичного слідознавства в Україні. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2001. № 3. С. 82–88.

195. Статистика викрадення транспортних засобів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/08/9/703055/> (дата звернення 10.08.2023).

196. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. № 3. С. 110–115.

197. Степанюк Р. Л. Типові тактичні операції в методиці розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері. *Право і безпека*. 2012. № 1 (43). С. 204 – 208.

198. Степанюк Р. Л., Іонова В. В. Призначення судової молекулярно-генетичної експертизи на стадії досудового розслідування: проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені ЕО Дідоренка*. 2020. №9. Т.3. С. 307–319.

199. Судова товарознавча експертиза : підручник / Н. І. Попович, М. Г. Мартосенко, І. В. Шурдук. Львів : Вид-во ЛТЕУ, 2023. 448 с.

200. Сучасні методи захисту автомобіля від угону в 2020-2021 роках. URL: <https://alarmtrade.ua/blog/obzory-tovarov/sovremennyye-metody-zashchity/> (дата звернення 20. 04.2023).

201. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Х.: Право, 2016. 256 с.

202. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

203. ТОП-10 способів викрадення автомобіля. URL: <https://130.com.ua/uk/top10-sposobov-ugona/> (дата звернення 20. 04.2023).

204. Трагическое ДТП в Николаеве: водитель на BMW задавил четырёх дорожных работников. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://fakty.ua/222377-dtp-v-nikolaeve-voditel-na-bmw-zadavil-chetyryoh-dorozhnikov> (дата звернення 26.05.2023).

205. Туляков В. О. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми). Одеса: Юрид. літ., 2000. 336 с
206. Турлова Ю. А. Кримінологічна характеристика особи злочинця-браконьєра. *Судова апеляція*. 2010. № 2(19). С. 130–136.
207. Христов О. Л. Протидія незаконним заволодінням транспортними засобами: криміналістичний аспект: монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 148 с.
208. Христов О. Л., Комель М. Ю. Види та особливості огляду під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом. *Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Братислава, Словацька Республіка 27-28 лист. 2015 р.)*. Братислава: Панєвропська висока школа, 2015. С. 289–293.
209. Цибенко О. С. Сучасні способи незаконного заволодіння автомобілем, учиненого з подоланням систем захисту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4 (89). С. 374–382.
210. Цимбалюк В. І. Процесуальний порядок огляду місця події. *Юридичний вісник*. 2014. № 4. С. 144–147.
211. Чорноус Ю. М., Власенко С. О. Особливості тактики допиту в процесі розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом. *Юридична психологія*. 2022. № 1 (30). С. 74–79.
212. Шабаровський Б. Перевірка показань свідка під час допиту у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 287–291.
213. Шаповал А. О. Огляд та обшук транспортного засобу у кримінальному провадженні: Аналіз практики верховного суду. *Порівняльно-аналітичне право*. № 2. 2020. С. 234–236. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35588/13.pdf> (дата звернення 28.08.2023).

214. Швидкова О. В. Обшук як спосіб збирання доказів. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 2 (10). С. 1. (Серія «Право»). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14sovszd.pdf> (дата звернення 28.08.2023).

215. Шевчук В. М. Чинник раптовості: сутність та його тактико-криміналістичне значення у кримінальному провадженні. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17046/1/Shevchuk_1351-1359.pdf (дата звернення 25.08.2023).

216. Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 146–150.

217. Шевчук В. М. Типові тактичні операції у структурі криміналістичної методики. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія: Право. 2013. №1082. Вип. 16. С. 256–260.

218. Шеленіна К. Г. Початковий етап розслідування вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, та відповідний алгоритм дій слідчого. *Порівняльно-аналітичне право*, 2020. №1. с. 602–606.

219. Шепітько В. Ю. Допит: науково-практичний посібник. Харків: Крим Арт, 2000. 214 с.

220. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.], [2-ге вид.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

221. Шукай машину у Telegram. Як у ЄС у українців викрадають авто під викуп. URL: <https://vesti.ua/uk/strana-uk/> (дата звернення 26.06.2023).

222. Щербакова Ганна. Огляд місця події під час розслідування грабежів та розбоїв. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 262–269.

223. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: учебно-практич. пособие. Харьков: Эспада. 2005. 544 с.

224. Юсупов В. В. Поняття алібі у кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. Вип. 2. С. 240-245.

225. Юсупов В. В. Тактика допиту при перевірці алібі підозрюваного або обвинуваченого *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2004. Вип. 6. С. 320-326.

226. Як зрозуміти жінку: секрети жіночої психології. Women's world (жіночий журнал). URL: <https://w2w.com.ua/iak-zrozymiti-jinky-sekreti-jinochoi-psihologii/> (дата звернення 21.08.2023).

227. Янковий М. О. Генезис поняття та сутність допиту. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 5. С. 185–187.

228. Янченко І. М. Кримінально-процесуальний примус при провадженні слідчих дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 18 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Берназ П. В., Ракович М. М. Особливості предмета злочину при незаконному заволодінні транспортними засобами. *Visegrad Journal on Human Rights*. Issue. 2021. № 3. С. 19–22.

2. Ракович М. М. Механізм незаконного заволодіння транспортними засобами та їх досудове розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3 С. 170–177.

3. Ракович М. М. Особливості початкового етапу досудового розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 2 (80). С. 211–215.

4. Ракович М. М. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами. *Право і державне управління*. 2023. № 3 С. 213–219.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Ракович М. М., Про предмет посягання незаконному заволодінню транспортними засобами. *Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 18-19 грудня 2020 р.* Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 190–195.

6. Ракович М. М. Щодо проведення огляду у справах про незаконне заволодіння транспортними засобами. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XV міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 22 березня 2023 р.* Одеса: ОДУВС, 2023. С. 349–352.

7. Ракович М. М. Особливості допиту потерпілих при розслідуванні

незаконних заволодінь транспортними засобами. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 09 черв. 2023 р.). С. 25-27. URL: http://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20230609/article/view/rakovych.

8. Ракович М.М. Криміналістичні експертизи в кримінальних провадженнях щодо незаконного заволодіння транспортними засобами. Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України: матеріали IV Всеукраїнської науковопрактичної інтернет-конференції (м. Одеса, 13 жовтня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 215–218.

ДОДАТОК Б**Узагальнені відомості опитування 200 слідчих Національної поліції України з окремих питань розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України)**

1. Практичний стаж слідчої роботи в підрозділі:

- а) до 5-ти років – 141 (70.5 %);
- б) від 5 до 10 років – 48 (24 %);
- в) понад 10 років – 11 (5.5 %).

2. Як Ви вважаєте, чи потребує уточнення редакція ст. 289 КК України стосовно визначення предмета кримінального правопорушення, яким є транспортний засіб ?

- а) не потребує – 42 (21 %);
- б) потребує з конкретною вказівкою у Примітці – 158 (79 %).

3. Чи вважаєте Ви обґрунтованим об'єднання в ст. 289 КК України способів заволодіння транспортним засобом, характерних для кримінальних правопорушень, передбачених статтями 185, 186, 187, 191 КК України?

- а) так – 176 (88 %);
- б) ні – 24 (12 %).

4. Як Ви вважаєте, хто не може виступати суб'єктом незаконного заволодіння транспортним засобом ?

а) щодо транспортних засобів підприємств, установ, організацій – їх водії – 34 (17 %);

б) службові особи, що є відповідальними за технічний стан та експлуатацію транспортних засобів (службові особи відповідного транспортного підрозділу) – 12 (6 %);

в) особи, яким власник транспортного засобу надав право користування – 184 (92 %);

- г) члени сім'ї власника транспортного засобу – 172 (86 %);

д) всі особи, які користуються транспортним засобом за згодою власника або законного користувача, хоча б така згода і не була документально оформлена – 47 (23.5%).

5. Вкажіть найбільш характерні місця вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами.

- а) вулиця (проїзна частина) – 118 (59 %);
- б) двори жилих будинків – 152 (76 %);
- в) станції технічного обслуговування – 7 (3.5%);
- г) стихійні автостоянки (біля магазинів, кафе тощо) – 69 (34.5 %);
- д) гаражі кооперативів – 3 (1.5 %);
- е) приватні гаражі – 5 (2.5 %).

6. В якому виді, як правило, надходить до правоохоронного органу повідомлення про незаконне заволодіння транспортним засобом:

- а) заяви громадян – 174 (87 %);
- б) безпосереднього виявлення правоохоронним органом – 11 (5.5 %);
- в) повідомлення керівників підприємств, установ, організацій – 8 (4 %);
- г) публікації в пресі – 5 (2.5 %);
- д) відомості з соціальних мереж – 2 (1 %).

7. Як Ви вважаєте, чи потрібно для розроблення відповідних методик розслідування класифікувати незаконні заволодіння транспортними засобами за критеріями?

- а) кримінально-правовий – 127 (63.5 %);
- б) криміналістичний, що враховує ситуації виявлення і розслідування кримінальних правопорушень – 81 (40.5 %);
- в) кримінологічний, що враховує причини та умови вчинення кримінального правопорушення – 12 (6 %).

8. Які, на Ваш погляд, слідчі ситуації є найбільш характерними під час розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами?

за суб'єктом вчинення:

- а) одноосібно – 54 (27 %);
- б) за попередньою змовою групою осіб – 85 (57.5 %);
- в) організованою групою – 31 (15,5 %);

за способом вчинення:

- а) таємне заволодіння – 165 (82.5 %);
- б) відкрите заволодіння – 19 (9,5 %);
- в) заволодіння з використанням обману – 16 (8 %);

9. Як Ви вважаєте, які ситуації щодо встановлення підозрюваного є найбільш характерними?

а) підозрюваний затриманий на місці події під час вчинення кримінального правопорушення або відразу після нього – 28 (14 %);

б) кримінальне правопорушення вчинене особою, добре знайомою потерпілому (за місцем проживання, роботи або навчання) – 45 (22.5 %);

в) підозрюваний встановлений і затриманий через деякий час після вчинення кримінального правопорушення – 106 (53 %);

г) підозрюваний встановлений і затриманий через тривалий час після вчинення кримінального правопорушення – 142 (71 %);

д) підозрюваний встановлений, але не затриманий (оголошений у розшук) – 29 (14,5 %).

10. Як Ви вважаєте, якою найчастіше є лінія поведінки підозрюваного (особи, яка вчинила незаконне заволодіння транспортним засобом)?

а) підозрюваний не визнає вину – 42 (21 %);

б) підозрюваний визнає вину частково – 47 (23.5 %);

в) підозрюваний визнає вину повністю – 111 (55.5 %);

г) підозрюваний (співучасник) перебільшує свою роль у вчиненні кримінального правопорушення – 15 (7,5 %);

д) підозрюваний (співучасник) применшує свою роль у вчиненні кримінального правопорушення – 28 (14 %);

е) підозрюваний перекладає вину на інших співучасників – 12 (6 %);

є) підозрюваний заявляє, що не усвідомлював протиправного характеру своїх дій – 11 (5.5 %).

11. Вкажіть процесуальні дії, які, на Ваш погляд, найчастіше проводяться під час розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами.

- а) огляд – 193 (96.5%);
- б) обшук – 75 (37.5 %);
- в) затримання – 111 (55.5 %);
- г) експертизи – 191 (95.5 %);
- д) слідчий експеримент – 181 (90.5 %);
- е) тимчасовий доступ до речей і документів – 144 (72 %);
- є) тимчасове вилучення майна – 62 (31 %);
- ж) арешт майна – 101 (50.5 %);
- з) НСРД – 161 (80.5 %)

12. В протоколі огляду виявленого викраденого транспортного засобу або його частин за загальними правилами фіксуються:

а) місце знаходження відносно оточуючих елементів обстановки – 193 (96.5%);

б) сліди, що дозволяють ідентифікувати особу, яка вчинили кримінальне правопорушення (відбитки рук, слід взуття, мікрочастинки одягу тощо) – 200 (100 %);

в) сліди використаних особою, яка вчинила кримінальне правопорушення інструментів, пристроїв та обладнання, а також сліди демонтажу, переобладнання, заміни номерів кузову і двигуна – 200 (100 %);

г) залишені правопорушниками предмети (одяг, інструмент тощо) – 164 (82 %);

д) пошкодження на транспортному засобі, що могли виникнути в результаті дорожньо-транспортної пригоди, вчиненої особою яка незаконно заволоділа транспортним засобом – 166 (83 %);

13. Чи потрібно вказувати у клопотанні слідчого, прокурора про проведення обшуку з метою відшукування викраденого транспортного засобу його детальні ознаки?

а) непотрібно, оскільки точно невідомо, що саме буде виявлено під час обшуку – 7 (3.5 %);

б) потрібно вказувати, якщо ці дані відомі на час складання клопотання – 96 (48 %);

в) потрібно вказувати, але не конкретизовано, оскільки вони можуть бути змінені особою, яка вчинила кримінальне правопорушення – 39 (16,6 %);

г) потрібно вказувати, а також конкретний перелік речей, документів які планується відшукати – 137 (68.5%).

14. Чи використовувалися при допиті підозрюваних суперечності інтересів співучасників злочинної групи?

а) так – 42 (21%);

б) ні – 158 (79%).

15. Які форми спеціальних знань використовувалися при розслідуванні незаконного заволодіння транспортними засобами?

а) отримання консультації від спеціаліста щодо питань, які потребують спеціальних знань – 83 (41.5 %);

б) участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій – 145 (72.5 %);

в) призначення судових експертиз – 200 (100 %);

г) допит експерта – 6 (3 %).

ДОДАТОК В

АКТ
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Методика розслідування незаконного заволодіння транспортним
засобом» Раковича Максима Миколайовича
у науково-дослідну діяльність
Одеського державного університету внутрішніх справ

Комісія у складі: начальника відділу організації наукової роботи, кандидата юридичних наук Домброван Н.В., завідувача докторантури та аспірантури, кандидата юридичних наук Теслок І.О. та ученого секретаря секретаріату Вченої ради, кандидата педагогічних наук Ісаєнка М.М., склала цей акт про те, що комісією вивчені наукові положення, пропозиції і рекомендації Раковича Максима Миколайовича щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему: «Методика розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» в наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ і використовуються науково-педагогічним складом для проведення наукових досліджень з вивчення проблем злочинності.

Для вивчення проблем злочинності використовують положення наступних наукових публікацій, які виконані у рамках дисертаційного дослідження:

1. Берназ П.В., Ракович М.М. Особливості предмета злочину при незаконному заволодінні транспортними засобами. *Visegrad Journal on Human Rights*. Issue. 2021. № 3. С. 19-22.
2. Ракович М.М. Механізм незаконного заволодіння транспортними засобами та їх досудове розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3 С. 170-177.
3. Ракович М.М. Особливості початкового етапу досудового розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2023 р., № 2 (80). С. 211-215.
4. Ракович М.М. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами. *Право і державне управління*. 2023. № 3 С. 213-219.

Результати дисертаційного дослідження Раковича Максима Миколайовича на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальність 081 – «Право» на тему: «Методика розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом» впроваджені у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ та використовуються при дослідженні актуальних проблем розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом.

Начальник відділу
організації наукової роботи
кандидат юридичних наук

Наталія ДОМБРОВА

Завідувач
докторантури та аспірантури,
кандидата юридичних наук

Ірина ТЕСЛЮК

Учений секретар секретаріату
Вченої ради ОДУВС
кандидат педагогічних наук

Максим ІСАЄНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Одеського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, професор

Сергій БРАТЕЛЬ

« 25 »

2024 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження

Раковича Максима Миколайовича

«Методика розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом»

в освітній процес

Одеського державного університету внутрішніх справ

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування доктора юридичних наук, професора Тетерятник Г.К., декана факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування кандидата юридичних наук Яцковий В.В., начальника навчально-методичного відділу, кандидата технічних наук, доцента Сіфонова О.І. склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Раковича Максима Миколайовича на тему «Методика розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом», використовуються в освітньому процесі Одеського державного університету внутрішніх справ, зокрема під час проведення семінарських і практичних занять зі здобувачами вищої освіти при вивченні наступних навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Криміналістика».

Зокрема, використовуються основні положення та висновки, викладені у наступних публікаціях М.М. Раковича:

1. Беріаз П.В., Ракович М.М. Особливості предмета злочину при незаконному заволодінні транспортними засобами. *Visegrad Journal on Human*

Rights. Issue. 2021. № 3. С. 19-22.

2. Ракович М.М. Механізм незаконного заволодіння транспортними засобами та їх досудове розслідування. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 3 С. 170-177.

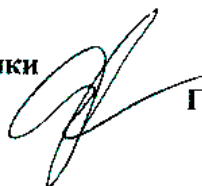
3. Ракович М.М. Особливості початкового етапу досудового розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами. Держава та регіони. Серія: Право, 2023 р., № 2 (80). С. 211-215.

4. Ракович М.М. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами. Право і державне управління. 2023. № 3 С. 213-219.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження Раковича Максима Миколайовича на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальність 081 – «Право» на тему: «Методика розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом» впроваджені в освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ.

Члени комісії:

**Завідувач кафедри
кримінального процесу та криміналістики
доктор юридичних наук, професор**

Ганна ТЕТЕРЯТНИК

**Декан факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
кандидат юридичних наук**

Віталій ЯЦКОВИНА

**Начальник навчально-
методичного відділу
кандидат технічних наук, доцент**

Олександр СІФОРОВ